

GENVOPI

POLITIČKI I VOJNI ZNAČAJ
ODBRANE SARAJEVA
1992.-1995.

POLITIČKI I VOJNI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA 1992.-1995.

**Zbornik radova sa Međunarodne naučne konferencije
održane 29. februara i 1. marta 2012. u Sarajevu**

UNIVERZITET U SARAJEVU

Institut za međunarodnu i ljudsku prava protiv
čovječanstva

	4066	

Sarajevo, 2014.

IZDAVAČ: Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava
Univerziteta u Sarajevu

ZA IZDAVAČA: Dr. Rasim Muratović, naučni savjetnik

UREDNIK: mr. Mesud Šadinlija

NAUČNI ODBOR: Akademik prof. dr. Smail Čekić
Dr. Rasim Muratović, naučni savjetnik
Akademik prof. dr. Mirko Pejanović
Akademik prof. dr. Vladimir Premec
Prof. dr. Ismet Dizdarević
Mr. Mesud Šadinlija
Mr. Muamer Džananović

LEKTURA: Sadžida Džuvic

ŠTAMPA: Štamparija Fojnica d.o.o. Fojnica

TIRAŽ: 500

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

341.31:355.45(497.6 Sarajevo)"1992/1995"(082)

POLITIČKI i vojni značaj odbrane Sarajeva :
1992.-1995. - Sarajevo : Institut za istraživanje
zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
Univerziteta, 2014. - 934 str. : ilustr. ; 24 cm

Bibliografske i druge bilješke uz tekst

ISBN 978-9958-740-98-5

COBISS.BH-ID 21753606

SADRŽAJ

UVODNE NAPOMENE	9
UMJESTO UVODA – prof. dr. Nijaz Duraković, <i>Obrana Sarajeva je obrana Bosne i Hercegovine</i>	11

KNJIGA PRVA POLITIČKI I VOJNI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA 1992-1995.

Akademik prof. Dr. Muhamed Filipović , <i>Značaj i uloga o dbrane Sarajeva u ratu protiv srpske i hrvatske agresije na Bosnu i Hercegovinu</i>	17
Akademik prof. Dr. Mirko Pejanović , <i>Značaj Platforme o radu Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine za konceptiju otpora i odbrane Bosne i Hercegovine (1992-1995)</i>	60
Prof. dr. Zijad Šehić , <i>Utjecaj međunarodne diplomatije na prilike u Sarajevu 1992-1995.</i>	76
Prof. dr. Vesna Barić-Punda , <i>Opsada Sarajeva (1992-1995). Novi prilog raspravama o konceptu humanitarne intervencije u međunarodnom pravu</i>	114
Prof. dr. Sakib Softić , <i>Sporazum o ponovnom otvaranju Sarajevskog aerodroma od 5. juna 1992. godine - Propuštena šansa Vijeća sigurnosti da se agresija suzbije</i>	129

Dr. Nedžad Ajnadžić , <i>Politički i vojni aspekti odbrane Sarajeva ...</i>	166
Prof. dr. Vladimir-Đuro Degan (profesor emeritus Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci), <i>Opsada Sarajeva i odgovornosti Vijeća sigurnosti prema Povelji UN-a</i>	211
Prof. dr. Kasim Trnka , <i>Diplomatska borba za odbranu Sarajeva</i>	227
Akademik prof. dr. Omer Ibrahimagić , <i>Pravni i politički značaj odbrane Sarajeva</i>	234
Prof. dr. Miša Zgonec Rožej , <i>Oružani embargo Vijeća sigurnosti UN-a 1991.-1995., zabrana genocida i pravo Bosne i Hercegovine na samoodbranu</i>	239
Prof. dr. Berko Zečević – dr. Vahid Karavelić , <i>Uspostavljanje veza između ciklusa uvoza komponenti i sirovina za proizvodnju municije iz Savezne republike Jugoslavije za potrebe vojne fabrike "PRETIS" i intenzivnih borbi na širem području Sarajeva tokom njegove opsade 1992-1995. godine</i>	242
Prof. dr. Srđan Vukadinović , <i>Odgovornost međunarodne zajednice za opsadu Sarajeva</i>	311
Prof. dr. David Pettigrew , <i>Genocid i međunarodna intervencija: problematično naslijeđe Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995-2012.</i>	318
Prof. dr. Milanka Miković , <i>Ranjavanje i smrt djece u Sarajevu pod opsadom</i>	329
Mr. Vahid Karavelić , <i>Teroriziranje Sarajeva 1992-1995. godine ...</i>	343
Prof. dr. Ismet Dizdarević , <i>Motiviranost za odbranu Sarajeva u uvjetima višestrukog djelovanja traumatskih stresora u njemu</i>	373

Prof. dr. Milan Popović , <i>O saučesničkoj odgovornosti dela međunarodne zajednice</i>	404
Amir Ahmić , <i>Presuda ICTY-a protiv Stanislava Galića – ZNAČAJ PRAVNIH I ČINJENIČNIH ZAKLJUČAKA</i>	416
Dr. Zemir Sinanović , <i>Opsada (1992-1995) i odbrana (1992-2012) Sarajeva</i>	488
Prof. dr. Džemal Najetović , <i>Embargo na uvoz naoružanja - Izraz nepravedne politike prema Bosni i Hercegovini od 1992-1995.</i>	499
Prof. dr. Sanela Bašić , <i>Kolektivna trauma, paralelne istine i rekonsilijacija - slučaj Bosna i Hercegovina</i>	530
Mr. Merisa Karović , <i>Masakr na Markalama, 5. februar 1994.</i>	545
Mr. Zilha Mastalić – Košuta , <i>Masovna ubistva djece u Sarajevu pod opsadom 1992-1995)</i>	578
Osman Sušić , <i>Historijski revizionizam: negiranje agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocida nad Bošnjacima</i>	602

DRUGI DIO

Akademik prof. dr. Ejup Ganić , <i>Bitne historijske činjenice o opsadi Sarajeva (novi pokušaj manipulacije Srbije)</i>	615
Stjepan Kljuić , <i>Odbrana Sarajeva - svjetski simbol otpora fašizmu</i>	624
Prof. dr. Ivo Komšić , <i>Mogućnosti političkog djelovanja u Sarajevu u opsadi</i>	633

Florence Hartmann , <i>Opsada Sarajeva: Miloševićev pokušaj da prevari i zavede međunarodnu zajednicu</i>	638
Prof dr. Tomislav Išek , <i>(De)mobilizatorski posjeti nekih najvažnijih predstavnika međunarodne zajednice Sarajevu u opsadi (1992-1995)</i>	667
Mark Harmon , <i>Značaj Presude ICTY-a protiv Momčila Perišića</i>	673
Akademik prof. dr. Ljubomir Berberović , <i>Srpsko konsultaciono vijeće i predstavnici međunarodne zajednice u Sarajevu u opsadi 1993-1994.</i>	692
Akademik prof. dr. Vlatko Doleček , <i>Primjer intelektualnog otpora agresiji</i>	701
Prof. dr. Luka Markešić , <i>Sarajevo između neba i granata (Sarajevski dnevnik fra Ljube Lucića)</i>	704
Akademik prof. dr. Vladimir Premec , <i>Anticivilizacijski faktum: opsada Sarajeva 1992.-1995.</i>	713
Hasan Efendić , <i>Vojno-politički značaj odbrane Sarajeva, posmatran sa aspekta mjesta i uloge TO Republike Bosne i Hercegovine</i>	720
Fikret Muslimović , <i>Sadržaj i karakter događaja u Sarajevu 2. i 3. maja 1992.</i>	740
Hamid Bahto , <i>Dešavanja u Sarajevu 2. i 3. maja 1992.</i>	774
Prof. dr. Duljko Hasić , <i>Ekonomske štete na objektima kulture i obrazovanja Sarajeva izazvane agresijom</i>	783
Veljko Droca , <i>Uloga Građanskog foruma Srba Sarajeva</i>	803

Dr. Marinko Pejić , <i>Uloga HVO Sarajevo u odbrani Sarajeva</i>	807
Prof. dr. Ismet Gavrankapetanović , <i>Hirurg i ranjenik u Sarajevu</i>	820
Dr. Youssef Hajir , <i>Značaj organizacije opće bolnice Dobrinja u periodu 1992-1995.</i>	822
Prof. dr. Senadin Ljubović , <i>Da li je uspjela paklena namjera agresora da “razvuče pamet” stanovnicima opkoljenog Sarajeva</i>	842
Prof. dr. Zehra Dizdarević - Hasan Žutić , <i>Pulmološka služba u Sarajevu u opsadi</i>	846
Prof. dr. Faris Gavrankapetanović , <i>Poratno opterećenje dječije populacije ratnim ozljedama</i>	856
Prof. dr. Ajnija Omanić , <i>Zločini nad zdravstvenim radnicima u Sarajevu</i>	862
Prof. dr. Selmo Cikotić , <i>Odbrana Sarajeva je simbol borbe za univerzalne vrijednosti</i>	872
Mr. Meldijana Arnaut Haseljić - Mr. Velid Šabić , <i>Presuda ICTY-a protiv Dragomira Miloševića – pravo i pravda za žrtve Sarajeva u opsadi</i>	882
Prof. dr. Faruk Dalagija , <i>Radiološka dijagnostika u Sarajevu tokom opsade (1992-1995)</i>	897
Mr. Husejin Omerović , <i>Učešće dobrovoljaca i stranih plaćenika u opsadi Sarajeva</i>	905
Mr. Ermin Kuka , <i>Obrazovni sistem u Sarajevu tokom opsade 1992-1995.</i>	926

Uvodne napomene

U organizaciji Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu i Ministarstva za boračka pitanja Vlade Kantona Sarajevo u Sarajevu je 29. februara i 1. marta 2012. održana Međunarodna naučna konferencija “POLITIČKI I VOJNI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA 1992-1995. GODINE”.

Na Konferenciji je učestvovalo 76 istraživača sa naučnim saopštenjima iz zemlje i inostranstva.

Koncepcija Konferencije, artikulisana kroz Program njenog rada, obuhvatala je uvodna izlaganja i četiri tematske cjeline (*Odnos međunarodne zajednice prema opsadi i odbrani Sarajeva; Opsada Sarajeva; Odbrana Sarajeva i Žrtve zločina u opsadi*).

Ministarstvo za boračka pitanja Vlade Kantona Sarajevo, kao jedan od organizatora Konferencije, obezbijedilo je određena finansijska sredstva, a Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu najneposrednije je pristupio svim neophodnim radnjama na pripremama organizovanja i realizacije Konferencije. Organizacionim odborom rukovodio je prof. dr. Nijaz Duraković, nakon čije smrti je tu ulogu preuzeo prof. dr. Mirko Pejanović.

Raznorodnost i raznovrsnost sadržaja brojnih naučnih istraživanja u okviru raznih nauka i naučnih disciplina ukazala su na multidisciplinarni pristup istraživanju teme “POLITIČKI I VOJNI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA 1992-1995. GODINE”. Prezentirani rezultati istraživanja predstavljaju značajan doprinos razvoju nauke i naučnih saznanja u okviru nauke i naučnih disciplina, te istovremeno ukazuju i na potrebu užeg dimenzioniranja rezultata predmetnih istraživanja, nastavka (njihovih) istraživanja i mogućnost i potrebu organizacije naučnih konferencija u okviru posebnih nauka i njihovih naučnih disciplina.

Zbornik obuhvata dostavljene naučne i stručne radove sa Međunarodne naučne konferencije “POLITIČKI I VOJNI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA 1992-1995. GODINE”, koje je planirao i verifikovao Naučni odbor Konferencije.

UMJESTO UVODA

Prof. dr. NIJAZ DURAKOVIĆ

ODBRANA SARAJEVA JE ODBRANA BOSNE I HERCEGOVINE

(Posljednje slovo za Bosnu)

Agresija JNA i srpskih oružanih jedinica iz Bosne i Hercegovine i Srbije i Crne Gore na međunarodno priznatu državu Bosnu i Hercegovinu, po svim meritornim analizama, imala je široke razmjere i karakter “Blitz-Kriege”, odnosno karakter brzo izvedene okupacije, okruženja i blokade, prije svega, velikih gradova kao centara ekonomske, političke, kulturne moći i tradicijskog značaja, te posebice blokade vitalnih komunikacija (cestovnog, željezničkog, vazdušnog, pa i riječkog saobraćaja), a sve s ciljem pripajanja cijele teritorije Bosne i Hercegovine Saveznoj republici Jugoslaviji, a u kontekstu dogovora između Tuđmana i Miloševića, znatan dio BiH je bio namijenjen projekciji “Velike Hrvatske”...

Napad počinje drugog dana Ramazanskog bajrama, 5. aprila 1992, uoči pripreme za proslavu Dana oslobođenja Sarajeva (6. april)?!

Ne ulazeći u različite vojne i vojnoorganizacijske doktrine, odbrana Sarajeva bila je jedan historijski fenomen i u svakom slučaju specifikum. Naime, ta odbrana je bila, prije svega, spontana, politički i organizaciono vrlo klimava, “rastešena”, nepovezana, gotovo nikako subordinirana.

Odbrana koja je organizovana iz očaja, osjećaja egzistencijalne ugroženosti, osjećaja “biti ili ne biti”, historijskog bila i spasa naroda.

Mnogi ponavljaju floskulu da je “agresija na BiH bila planirana, ali nije bio planiran otpor naroda”. To je dobrim dijelom tačno i fenomen odbrane Sarajeva se uopće racionalno teško dá objasniti. Po mom sudu, uzet ću jedan ključni, za mnoge, vjerovatno, banalni argument: velikosrpska, četnička agresija na Sarajevo nije uspjela, prije svega, iz razloga što je ta gebelsovska propaganda i ideologija nasjela na vlastite laži. Samo kratko obrazloženje: Sarajevo je do 6. aprila 1992. godine već bilo potpuno

odsječeno. Komunikacijski presječeno. Jedinice JNA i srpske paravojne (četničke) jedinice su već bile na svim bitnim strateškim punktovima u Sarajevu i oko Sarajeva i šire regije; gledano sa striktno vojnog stajališta, planom blokade, opsade i osvajanje Sarajeva je bilo veoma dobro zamišljeno; zaposjednute su sve vitalne tačke: Trebević, Zlatište, Brus, Osmice, Žuč, Hum, Mrkovići, Borije, Špicasta stijena, itd., a koncentrirana vatrena moć je, po izjavama Karadžića, Mladića i Vojislava Šešelja, bila takva da je bila dovoljna po zamišljenim prognozama artiljerijski da napadne Italiju. Pet bivših korpusa JNA, od Riječkog, Zagrebačkog, Užičko-valjevskog i Titogradskog, itd., bilo je koncentrirano i raspoređeno u BiH, a od toga glavnina vatrene moći oko Sarajeva. Iza svake od tih strateških zajedničkih tačaka, koje su Sarajevo imale kao na dlanu i koje su ga tako bezočno uništavale i razarale, iza sebe su imale stručno napravljene komunikacijske i fortifikacijske linije, kompletne saobraćajnice, sa pozadinskom logistikom, doturom municije, nafte, hrane i svega onoga što je bilo potrebno za uništavanje jednog velikog grada.

Po svim objektivnim analizama i stručnim vojnim procjenama Sarajevo je trebalo da padne za nekoliko dana. Karadžić je predviđao petnaest dana, Krajišnik tri sedmice, ali uglavnom se procjena kretala da je odbrana grada moguća maksimum mjesec dana. Ispalo je da se Sarajevo branilo i odbranilo, kao grad pod opsadom, najduže u povijesti modernog ratovanja, za više stotina dana duže od povijesne odbrane Lenjingrada.

Naravno da je primarni razlog uspješnosti te odbrane bio u našim, prije svega, samoorganiziranim fanatičnim borcima, dakle, s početka u Teritorijalnoj odbrani, Patriotskoj ligi, Zelenim beretkama, naravno, kasnije u onome što je bila glavna i osnovna snaga, u Armiji Bosne i Hercegovine. Danas ne treba licitirati koliko je ko od tih raznih formacija doprinio toj odbrani. Odrani su doprinijeli, prije svega, obični ljudi, građani i patrioti ove zemlje. Sarajlije i svi oni koji su se u Sarajevu našli i branili svoju domovinu.

Dakle, moja je teza da je velikosrpska propaganda nasjela na vlastite laži, jer su najmanje godinu dana prije zvaničnog početka agresije na BiH svi mediji iz Jugoslavije, a onda već formirane romanijske "Republike Srpske" danonoćno ponavljali kako u Sarajevu ima 70.000 dobro naoružanih mudžahedina, zelenih beretki, najmodernijeg iranskog naoružanja i sl. I na svu sreću, i toj svojoj banalnoj laži, i sami su povjerovali

da je to tako. U suprotnom, sa vojnom silom kojom su raspolagali, sa planom opsade koji su imali, s krletkom koju su od Sarajeva načinili, oni su mogli umarširati u Sarajevo uz relativno male gubitke.

Sarajevo je, shodno velikosrpskom strategijskom planu, bio epicentar i glavni cilj agresije. U slučaju njegovog brzog pada zasigurno bi bili ostvareni svi ciljevi agresora. Naime, sve valjane analize govore da je SDS, kao idejni movens Miloševićeve politike i velikosrpske agresije, prije svega, nastojao izvršiti destrukciju legaliteta i legitimiteta svih organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine, a time da se i “detronizira Sarajevo” kao glavni grad Republike BiH. Zato su i formirali paralelni glavni grad, koji je jednom bio na Palama, zatim u tzv. Srpskom Sarajevu, pa onda u Banjoj Luci. Drugi cilj SDS-a bio je razgradnja unutarnjeg međunarodnog tkiva BiH, uništavanje i strukturno destruiranje svakog oblika zajedništva, pa onda i ukupnih institucija sistema u odbrani, policiji, sudstvu, zdravstvu, obrazovanju, pa sve do elementarnih institucija, komunalnog života i sl., a iz toga je proizlazio koncept bezuslovnog zalaganja za formiranje srpskih općina, pa onda raznih SAO, AO, sve sa ciljem uništavanja elementarnih prerogativa državnosti Republike Bosne i Hercegovine. Otuda su već na paljanskoj Skupštini, polovinom 1992. godine, odluke ZAVNOBiH-a i samog AVNOJ-a proglašene ništavnim. Rezultat je bio bezakonje, anarhija, vandalizam i svi oblici terora, gotovo nezapamćenog u modernoj povijesti (koncentracioni logori, progoni, masovna ubistva, paljenje, protjerivanje, ponižavanje i svi oblici zločina genocida).

Kako je tekla bestijalna opsada i nezapamćeno razaranja i uništavanje civilizacijskog tkiva Sarajeva, tako je politički i simbolički rastao značaj odbrane Sarajeva.

U samom ratnom rukovodstvu Bosne i Hercegovine, personificiranom, prije svega, u Aliji Izetbegoviću i SDA, čiji je on bio predsjednik – bilo je dilema da li ostatak državnog rukovodstva, oličen prije svega u Skupštini BiH i Predsjedništvu Republike BiH, pa onda, naravno, i u Vladi Bosne i Hercegovine, izmjestiti iz Sarajeva ili ostati u grotlu ratnog razaranja i svekolike kataklizme. Ne mali broj tadašnjih ratnih ministara predlagao je da to po analogiji nekih sličnih, nama bliskih, povijesnih događaja, treba osnovati vladu u izbjeglištvu-izgnanstvu, odnosno da se, dakle, glavni organi vlasti izmjestite iz Sarajeva, naprimjer, u Zenicu, Zagreb, Beč i sl.

Na svu sreću, navedena opcija nije prošla i prevaliralo je uvjerenje da opstanak najviših državnih organa u Sarajevu jeste i zalog za opstanak cijele Bosne i Hercegovine. Tu su se lomila koplja i vodile teške diskusije. Ali, gledano s ove vremenske distance, jasno je da doista BiH ne bi bilo da je tada naše rukovodstvo odlučilo da svoju političku borbu vodi iz neke druge države ili drugoga grada.

Sudbina Sarajeva vezana je za sudbinu Bosne i Hercegovine kao suverene i međunarodno priznate države i obrnuto...

PRVI DIO

UNIVERSITET U SARAJEVU
Institut za istraživanje glasila protiv
čovječnosti i međunarodnog prava
SARAJEVO

Prilog		
1	2	3
	4066	

ZNAČAJ I ULOGA ODBRANE SARAJEVA U RATU PROTIV SRPSKE I HRVATSKE AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU

Uvod

Pripremajući se za međunarodnu naučnu konferenciju, koju je pod naslovom "Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva 1992-1995. godine", organizirao Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava iz Sarajeva, razmišljao sam o dvije stvari. Prva stvar koja je zaokupila moje misli bilo je moje već odavno nastalo uvjerenje o nužnosti velikog opreza u prihvatanju, razumijevanju i tumačenju i posebno u davanju povjerenja stavovima takvih institucija i saradnji sa njima. To uvjerenje o potrebi krajnjeg opreza prema javno deklariranim stavovima, a bez uvida u brojne skrivene namjere i planove, poteklo je kod mene iz obimnog, ali nažalost negativnog, iskustva koje sam stekao iz moje dosta intenzivne saradnje s brojnim međunarodnim institucijama i organizacijama i mnogim njihovim predstavnicima. Do njega sam došao u okviru višegodišnjeg djelovanja na brojnim međunarodnim konferencijama i uopće tokom saradnje koju sam imao s međunarodnim političkim, humanitarnim i raznim drugim brojnim organizacijama i krugovima ljudi koji su igrali određenu ulogu u našoj novijoj historiji. Moje ukupno iskustvo sugeriralo je potrebu veoma velike doze opreza prema izjavama i deklaracijama ovih institucija i ljudi, čije su velike riječi i visoki principi često bili u raskoraku s njihovim stvarnim postupcima. Moju sumnju su osobito povećali tajni potezi i koraci koji nisu bili unaprijed nagovještavani, a koji su ukupnu situaciju, npr. u vođenju pregovora o miru, znali dovesti u ćorsokak i situaciju iznude, što je od nas, koji smo bili više objekt nego subjekt tih pregovora, izazivalo konsternaciju i uvjerilo nas u to da moramo pribjegavati veoma pomnom istraživanju stvarnih sadržaja njihovih stavova i namjera. Zapravo, veoma smo često bili u situaciji da se pitamo šta znače i kakve intencije ustvari imaju, koje zadnje namjere i ciljeve žele ostvariti određeni postupci, prijedlozi i procedure koje su nam nametale te institucije, krijući se uvijek

iza određenih općih i nejasnih riječi za koje se u konačnici pokaže da su imale funkciju jedino da prikrivaju skrivene političke ciljeve i interese i da nas, kako se kaže u žargonu, žedne prevedu preko vode. Također, u tom kontekstu sam vidio da, pored formalnih uloga i odnosa, u tim situacijama veliku ulogu igraju i neke druge vrste veza i da te veze često imaju odlučujuću ulogu u historijskim događajima i da su one ponekad bitnije od istine i formalnih zakona, principa i utvrđenih metoda postupanja koje vladaju u određenoj oblasti ljudskog života. Takve veze dovode do uveliko deformiranih stavova i utjecaja, do dvostrukih linija povezivanja i djelovanja, a zatim i do adekvatnih postupaka takvih institucija, grupa i pojedinaca u odnosu na procese i na ishode određenih historijskih situacija. Sve to je, kroz četiri godine mog rada na polju međunarodne politike i istovremenog mog intenzivnog studija odnosa mnogobrojnih institucija, država i pojedinaca prema mojoj državi i sudbini mog naroda, stvorilo kod mene uvjerenje da veliki broj takvih institucija i pojedinaca - osobito onda kada su to političke institucije i funkcioneri vladajućih političkih faktora, ali i kada su u pitanju pravne institucije koje ne bi smjele biti politički motivirane, sve vezane za određene dominirajuće političke i druge interese koji su često skriveni - ne usklađuju svoje postupke i procedure s imperativom utvrđivanja istine, koja je za mene kao naučnika, ali i kao čovjeka, uvijek i prije svega naučna i na dokazima materijalne i logičke prirode utemeljena istina, a tek onda s istinama političke, interesne, pragmatičke ili dogovorne vrste i porijekla, ili unaprijed utvrđene i zatim u historiju i njene događaje upotrebom sile projicirane istine koje izražavaju interese određenih moćnih aktera historije, pa čak i s procesnim istinama toliko karakterističnim za anglosaksonsko poimanje prava i pravednosti koje danas preovladava u našem pravnom prostoru i praksi. Dvostrukost mišljenja, postupaka i linija djelovanja je u mom iskustvu jedna od bitnih spoznaja o načinu mišljenja i rada u okviru međunarodne politike. Ta dvostrukost proizlazi, koliko sam mogao utvrditi, iz raskoraka stvarnih ciljeva i onih koje je moguće javno deklarirati i braniti, tj. iz činjenice da su mnogi ciljevi koje sebi postavljaju određeni faktori međunarodnog života nelegalni i da stoga moraju biti skriveni i pokriveni javno deklariranim, ali nejasno formuliranim i zamagljenim ciljevima i takvim metodama njihove realizacije koje stvar vode ka apsurd, tako da legitimni ciljevi aktera događanja nikada ne mogu biti ostvareni i sve se prepušta faktoru vremena koji deformira i ciljeve i stavove ljudi. Sve to

u konkretnom slučaju i u relaciji spram našeg iskustva znači da sam shvatio i iz mnogih postupaka faktora međunarodne politike razumio da ne smijem imati mnogo povjerenja u postupke koji se ne temelje na prethodno utvrđenoj i jasno definiranoj sadržini predmeta o kojem se misli i odlučuje i tačno utvrđenim i transparentnim postupcima i metodama donošenja odluka, a posebno u onim slučajevima kada se ne istražuje istina, u kojima se na temelju prejudikcija različite vrste presuđuje i postupa, u bilo kojem smislu riječi, a osobito kada se to tiče istine o stvarima i na njoj utemeljenim odnosima i pravednosti kao općeg načela i kriterija postupanja čovjeka u pitanjima prava i interesa ljudi i naroda, nego se i istina i moralna njena utemeljenost i pravni sadržaj koji iz nje proizlaze utvrđuju arbitrarno i s unaprijed određenim rezervacijama prema ljudima, događajima, narodima i državama, u kojima se, dakle, istini uopće i pravnoj istini posebno, oduzima univerzalnost vijednosti i značenja, a njihovo utvrđivanje i upotreba podvode pod kriteriologiju ideoloških i političkih prejudikcija. Iako sam dugo vremena smatrao da se takvo mišljenje i ponašanje može utvrditi samo kod totalitarnih političkih i društvenih sistema, koji uopće i načelno počivaju na prejudikcijama raznih vrsta, uvjerio sam se da kod svih političkih sistema i u svim vladajućim krugovima, osobito onim koji impliciraju snažne grupne interese, postoje prejudikcije, a za mene je jedna od bitnih takvih prejudikcija odnos zapadnih i kršćanskih zemalja prema muslimanima uopće, što sam i kao pojedinac i kao pripadnik određenog naroda, ali i kao nosilac određene tradicije i kulture, i sam bezbroj puta iskusio i u to se uvjerio i u svom radu u oblasti međunarodnih odnosa. To iskustvo je bilo u nekoj mjeri korektiv mog ponašanja tako da sam nastojao izbjeći prihvatanje golih izjava, obećanja i sličnih postupaka iza kojih ne stoji djelo i koji nisu motivirani stvarnim angažmanom, nego imaju ritualno ili čak ponekad jasno obmanjujuće djelovanje.

Već na prvoj konferenciji o ratnim zločinima i našem odnosu prema njima, održanoj u Bonnu 1995. godine u organizaciji Udruženja za ugrožene narode, ja sam, u skladu s prethodnim iskustvima i spoznajama i tada naznačenim okvirima odnosa međunarodne zajednice prema temi zločina nad našim ljudima i narodima i nad našom državom, osobito u skladu s onim spoznajama do kojih sam došao učestvujući u pregovorima o miru u Genevi, za koje sam ustanovio i za koje se na kraju pokazalo da uopće nisu imali za cilj stvaranje mira nego traženje načina da se Bosna i Herce-

govina podijeli i tom podjelom zadovolje interesi agresora (Srbije i Hrvatske) i u raspravi o Statutu Međunarodnog suda za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji, koja je 1995. godine održana u Buxellesu i na kojoj sam zastupao svoju zemlju i državu Bosnu i Hercegovinu, morao izraziti određene veoma bitne rezerve prema stavu međunarodne zajednice o agresiji u mojoj državi i posebno o tekstu Statuta Međunarodnog suda za ratne zločine u Haagu, ali i prema osnovi na kojoj taj sud treba da djeluje. Naime, odmah sam vidio da se u konceptu suda i u odredbama o njegovom radu ne polazi od itada već uveliko poznate istine o tome šta se u Bosni i Hercegovini zbivalo i jasnih pravnih načela i biti prava, da se ne uvažava duh nekih bitnih deklaracija OUN, a posebno Deklaracije o zabrani rata i vršenja genocida i, što je bilo osobito zanimljivo, da se ne uzima u obzir smisao i sadržaj presedana u sudskoj praksi međunarodne zajednice nastao suđenjem ratnim zločincima iz Drugog svjetskog rata u Nürnbergu. Iz Statuta tog suda bilo je vidljivo da se u procesu optuživanja i suđenja ne predviđa utvrđivanje nekih od bitnih istina vezanih za svaki rat koji proizvodi određene vrste zločina, a osobito u slučajevima kakav je bio rat u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, u kojima se radilo o agresiji jedne samostalne države na dvije, također, samostalne države, tj. da se ne predviđa ni utvrđivanje, ni presuđenje proizvodnje akata agresije kao najbitnijeg i početnog zločinačkog akta nasilja nad pravima drugih država i naroda i implicate nad ljudima, kao i nad važećim međunarodnim pravom i zakonima koji reguliraju ratovanje kao jednu od mogućih aktivnosti država. Naime, historije svih ratova pokazuju da je agresija, kao neizazvani čin otpočinjanja rata, primarni zločinački čin koji logično i zakonito proizvodi daljnje zločinačke akte onih koji vrše agresiju, pa i zločin genocida, kao najveći i najteži oblik zločinačkog djelovanja neke države prema drugoj državi i njenim stanovnicima. Zbog toga sam već na toj konferenciji izrazio svoju sumnju u rezultate suđenja koji su bili implicirani predloženim Statutom i odlukama o osnivanju ovog suda i načinu njegovog rada. Naime, smatrajući da je glavni princip prava otkako ono postoji, da zločin, koji je poništavanje važenja prava određenih subjekata, mora biti poništen i da je to moguće samo djelatno, kao što je i sam zločin djelatni akt, a to se uvijek čini i može se činiti samo na način da pravo bude nanovo uspostavljeno i da presuda nad zločinom, kao jedini mogući način da pravo, u vidu pravednosti prema statusu i interesima žrtve zločina,

ponovo oživi, jeste takva akcija koja dovodi do posljedice da ona stanja koja su zločinom ukinuta, a koja još uvijek mogu da postoje, budu vraćena u život i da nastave da važe, tj. da putem presude bude uspostavljen status quo ante, kao i da pravednost ne može biti ostvarena ako se to ne desi. Svaka agresija i pogotovo genocid izvršen u toku agresije zahtijevaju takvu presudu koja poništava sve posljedice agresije i moguće posljedice genocida, a prije svega one koje se odnose na život skupine koja je genocidom pogođena, da joj se vrate sva prava i mogućnosti za normalan život i posebno pravo da bude trajno zaštićena od izvršilaca genocida. Ako ratni zločin i zločin genocida proizvode učinke koje oduzimaju ljudima određena prava, kao što su posjed imovine, nanose im štete, dovode do smrtnih ishoda, lišavaju ljude njihove domovine i svih drugih svojstava koji su bitni uvjet njihovog normalnog života, kao vjerska sloboda, sloboda obrazovanja na svom jeziku i sloboda duhovnog života i sl., tada se zločin uistinu kažnjava jedino na taj način da ta prava budu vraćena u život i to djelatno, kako god su za ljude i države bile djelatne i posljedice učinjenih zločina. Zbog odsustva ideje i instrumenata da suđenje donese presude koje impliciraju rehabilitaciju zločinom poništenih prava i vraćanje stanja u status quo ante, nisam bio siguran u pravnu korektnost i humanost cijelog tog načina tretiranja ratnih zločina, s obzirom na to da su ratni zločini ona vrsta zločina koji poništavaju ukupne uvjete života određene skupine ljudi, ili da dovode do dalekosežnih posljedica u načinu funkcioniranja jedne države i njenih stanovnika, utječući time trajno na živote njenih građana. U toj sumnji me je učvršćivalo iskustvo iz ranije vođenih pregovora o miru u Bosni i Hercegovini koji su jasno govorili da tadašnji vodeći faktori europske, a u toj situaciji i svjetske politike - budući da Amerika u to vrijeme još nije željela da se miješa u prvenstvo prava europskih sila da rješavaju jedan sukob među državama u Europi, mada se tu nije radilo o sukobu među državama nego ničim izazvanom napadu jedne države na druge dvije države, kako nam je to još u novembru 1992. godine izričito naznačio Lawrence Egelberger, tadašnji zamjenik ministra vanjskih poslova Sjedinjenih Država Amerike, prilikom razgovora sa državnom delegacijom Bosne i Hercegovine vođenih u Bijeloj kući - vode pregovore o miru u Bosni i Hercegovini pod neosnovanom i apsurdnom pretpostavkom da se u Bosni i Hercegovini radilo o građanskom ratu, a ne agresiji, kako je to proizlazilo iz

svih činjenica koje su govorile o razlozima i načinima, kao i uzrocima i izvorima tog rata i u političkom, ideološkom, finansijskom i vojnom smislu te riječi, a što smo mogli konstatirati odmah po početku pregovora o miru u Genevi. Njih nije zanimala ni činjenica da je krajnje signifikantno bilo upravo to da je JNA, koja je bila pod punom kontrolom vlade Slobodana Miloševića, napala Hrvatsku i zatim na isti način i Bosnu i Hercegovinu, koristeći pri tome metod izazivanja rata oprobano još u postupku Hitlerove agresije na Čehoslovačku i Poljsku, tj. korišćenje njemačke nacionalne manjine u tim državama, a sada korišćenjem srpske manjine u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini kao izgovor i kamuflažu za agresiju. Tada sam izrazio uvjerenje da će se sav naš odnos prema zločinu i posebno prema žrtvama genocida, time što se suđenje svodi na procesuiranje individualnih zločinačkih akata, ustvari legalizirati i svesti na žalobne ceremonije (kao što su godišnji skupovi na masovnim mezarištima, slično onom u Potočarima) i na konferencije na kojima će se osuđivati genocid (kojih je bilo do sada mnogo, ali su sve bile bez ikakvog učinka na stvarni položaj žrtava zločina) na kojima će se beskrajno analizirati sam zločin, lamentirati nad sudbinom žrtava, ali bez ikakvih stvarnih konzekvencija i za zločince i za žrtve, čime se i odnos žrtava prema vlastitoj sudbini pretvara u specifičan način legalizacije zločina, dok se rehabilitacija prava ljudi pogođenih zločinima svodi time na pravo javnog žaljenja nad svojom sudbinom i sudbinom žrtava bez ikakvih stvarnih posljedica za počinitelje zločina, ali i njegove žrtve. Suđenje zločinima koji su za posljedicu imali apsolutnu promjenu uvjeta života stotina hiljada ljudi neće imati nikakvu posljedicu po njihovu nasiljem stvorenu životnu situaciju i oni će nastaviti da žive pod uvjetima svih vrsta nasilja, što je za moje shvatanje prava i morala negacija, a ne afirmacija prava i pravednosti, zapravo i po mom uvjerenju, to je negacija samog smisla prava. Za te gotovo ritualne žalobne skupove je karakteristično da oni pokazuju, ali nažalost i što je logično, da se, u kontekstu naučnih istraživanja zločina, zločini promatraju kao neutralni predmeti naučnog istraživanja, kada se prema njima odnosimo samo verbalno, bez ikakvih implikacija tih istraživanja i naučnih nalaza u životu žrtava. U tom procesu su involvirani ljudi koji su žrtve i oni mrtvi i oni živi, jer su svi oni podjednako umrtvljeni i pretvoreni u predmete, kao da se ne radi o nečemu što je živo, puno interesa, emocija, prava i želje za pravednošću. Ta praksa izdvajanja naučnoistraživačkog odnosa prema predmetu

o kojem se radi, na jednoj, a ritualnog odnosa prema mrtvima, na drugoj strani, sasvim je suprotna normalnoj sudskoj praksi u kojoj je svaki naučni nalaz ključan za donošenje presude o stvari o kojoj se raspravlja i sudi i u kojoj se od suda i presude zahtijeva i s pravom očekuje da vrati istini njenu životnu moć i da pravo pretvori u aktualno stanje, tj. da otkloni sve posljedice nepravno ostvarenih situacija. Odvajanje naučne istine od sudske istine je još jedan od dokaza kako se cijeli problem koji je pred nama želi svesti na subjektivne stavove, mišljenja i ocjene u kojima onda postoji niz istina od kojih svaka za sebe smatra da je relevantna, ali iz svih tih istina nije moguće doći do onog što je za odnos prema svakom zločinu bitno, a to je da se ustanovi motiv, namjera, organizacija, priprema, izvršenje i posljedice zločina i da se sudskom presudom cijeli taj niz reverzibilno okrene kako bi se došlo do ustanovljenja prava normalnog stanja na postojanje, bez obzira na to u kojoj je mjeri ono bilo poremećeno. Što je pravo bilo više ugroženo to je urgentniji zadatak uspostavljanja prava na takav način da se ona stanja stvari koja su bila cilj zločina vrata na stanja prije zločina. Svi znamo da je cilj ratnih zločina i zločina genocida počinjenih od strane Srba u Bosni i Hercegovini bio da se na teritoriji Bosne i Hercegovine smanji broj Bošnjaka i da se taj cilj ostvari, prvo njihovim masovnim ubijanjem, zatim trajnim protjerivanjem s određenih teritorija, kao i da im se stvaranjem takvih uvjeta života onemoguću vraćanje i stvaranje normalnih uvjeta za život na teritorijama na kojima su tradicionalno živjeli. Glavni efekt genocida nad njima sastojao se u onemogućavanju da nastave živjeti bez prijetnje onih koji su nad njima počinili genocid, a to znači u uvjetima pune slobode, što kod nas u Bosni i Hercegovini nije nikako slučaj. Da bi svaka takva posljedica ostvarenja genocidnih ciljeva agresora bila otklonjena, presuda je morala biti takva da nalaže vraćanje teritorija na kojima je genocid izvršen u status quo ante. Konkretno značenje tog načela je da se o stanju tih teritorija ne može odlučivati pod uvjetima silom i genocidom stvorene situacije, nego na temelju vladavine načela prava, a to u ovom slučaju znači na temelju stanja i odnosa koji su vladali prije izvršenja zločina. Zločin se stvarno u životu osuđuje samo tada kada se poništavaju njegove trajne posljedice.

Druga misao koja je vladala mojim mišljenjem cijelo ovo vrijeme bila je svijest o tome kako je užasno žalosno i obeznađujuće da je čovječanstvo toliko beščutno da pribjegava povećanoj sentimentalizaciji

historijskih ljudskih tragedija, ne da bi mijenjalo naš odnos prema žrtvama nego da bi otklonilo stvarne posljedice zločina, da bi prenijelo cijelu stvar u domen sjećanja i osjećanja, ne zbog toga da bi spriječilo obnovu uzroka nastanka novih tragedija, nego samo zbog toga da bi stvarne njene aspekte, tj. živi zločin i već ustanovljenim i osuđenim zločinom uspostavljena ljudska stanja i odnose, sasvim gurnuli u pozadinu interesa i političkog odlučivanja i na taj način neutralizirali svaku kontraakciju u smjeru ponovnog uspostavljanja onog stanja koje je zločinom bilo poništeno. Iz takvog odnosa prema zločinima nastalo je stanje u kojem je, zamjenom stvarnog prava za pravo na žaljenje, trajno osujećena mogućnost obnove onog stanja koje odgovara normalnom i zakonitom stanju odnosa, dakle, da se tu radi o specifičnoj i dobro kamufliranoj legalizaciji zločinačkog djelovanja u općem smislu riječi, kao i da mu se time ipso facto daje historijsko opravdanje. To je logičan zaključak koji proizlazi iz svega što smo mogli vidjeti, a to je nešto užasno i u pravnom i u etičkom smislu riječi potpuno neprihvatljivo. Stoga se za mene cijela ta stvar svodila na jedinu preostalu mogućnost, koja je ostala za onog ko je bio žrtva ne samo agresije, zločina i zločina genocida nego i sasvim nelegalnog vođenja cijele politike navodnog mirovnog sporazumijevanja, a to je mogućnost da sredstvima nauke, znači sredstvima naučnog istraživanja, analize i dokazivanja na cijelom prostoru na kojem su prava ljudi, bošnjačkog i drugih naroda i države Bosne i Hercegovine bila podvrgnuta nezakonitim zločinom genocida iznuđenim promjenama, dokažemo da se u cijeloj ovoj stvari radilo o isplaniranoj agresiji izvršenoj uz primjenu najgorih metoda ratovanja, uključujući i masovne ratne zločine razaranja gradova, sela i kuća, uništavanje svih institucija vjerskog i kulturnog života i brisanje tragova postojanja određenih naroda kroz promjenu toponima i imena ulica i institucija, pa čak i najteži zločin koji se naziva zločin genocida i to da se ta stvar pomno istraži i dokaže na cijelom tom spektru zločinačkih djelovanja kao unaprijed planirana, organizirana i izvedena zločinačka akcija, te da se ukaže na činjenicu da je rješenje koje je međunarodna zajednica nametnula za taj rat bilo nelegalno, nezakonito i nelegitimno, pravno, etički i politički nedopustivo i to u dvostrukom smislu. Ono je, naime, bilo nelegalno i nelegitimno i sa stajališta zakonitih obaveza predstavnika države Bosne i Hercegovine koji su u toj velikoj farsii uzimali učešća, budući da su djelovali protiv tada važećih zakona države i bez pristanka njenih stanovnika

koje su oni tada predstavljali, kao i od strane organizatora te pregovaračke farse, koja uključuje ne samo nasavjesno postupanje i nelegalno nametanje posebnih i nelegitimnih političkih interesa i stavova iznad deklariranih političkih principa i vladajućih pravnih i etičkih normi i kriterija postupanja i odlučivanja nego i prikriivanje pravog stanja stvari i ignoriranje zakonom i međunarodnim pravom izričito zabranjenih aktivnosti i odluka. Frivolnost sa kojom su ovi faktori postupali je bila prva negacija prava i etike u odnosima među narodima i baca veliku ljagu na sve institucije koje su u tom procesu sudjelovale. Na taj način je jedino moguće izaći pred međunarodnu javnost, ma šta ona značila i bila u ovom momentu, s kompletnom istinom o ratu u Bosni i Hercegovini, utvrditi ulogu svih njegovih aktera, definirati nezakonite radnje počinjene u tom procesu i utvrditi štete nanesene jednoj zemlji, državi i njenim stanovnicima i zatražiti totalnu reviziju onoga što je nas kao ljude i našu zemlju kao neovisnu i međunarodno priznatu državu, dovelo u stanje konstantnog propadanja, a njene najbrojnije stanovnike na rub mogućnosti egzistencijalnog održavanja. Stoga započnimo naše razmatranje s pitanjem o tome koji su izvori, razlozi i dokazi postojanja namjere, plana i organizirane djelatnosti da se Bosna i Hercegovina uništi, a njeni najbrojniji stanovnici (Bošnjaka je tada u Bosni i Hercegovini bilo 48%, Srba 31%, a Hrvata 17%) reduciraju na apsolutnu manjinu i u broju i u naseljenosti na cijeloj bosanskohercegovačkoj teritoriji. Sve to ostvareno je svim sredstvima koja su u prošlosti primjenjivana kada se radilo o uništavanju država i njihovih nosećih naroda, tj. svi ti ciljevi i metodi i efekti koji su proizvedeni dio su jedinstvenog plana i akta genocida izvršenog nad jednim narodom i zločina nad njegovom državom.

Kad se govori o ratu u Bosni i Hercegovini, mora se imati u vidu nekoliko veoma čvrsto ustanovljenih činjenica koje su potpuno istinite, jer su dokazane ne samo u historijskoj dokumentaciji i s obzirom na analizu stvarnog toka događaja nego i kroz veoma obimna naučna istraživanja i kroz sudske postupke kroz koje su kompetentni sudski organi međunarodnog pravnog poretka ustanovili i verificirali putem svojih istraga i u okvirima sudskih postupaka, bez obzira na njihove mnoge manjkavosti, koji su doveli do neoborivih, argumentiranih i dokazanih pravosnažnih presuda ljudima koji su bili u vrhu srpskog ratnog poduhvata, odnosno istraga koje su obuhvatale ne samo postupke pojedinačnih počinitelaca teških zločina nego i cijele hijerarhijske strukture funkcionera državnog i političkog

vrha i vojnih snaga srpske i crnogorske države u cjelini, a koji su bili suđeni i osuđivani za planiranje, pripremu i izvođenje agresije i učinjene zločine, a posebno za učestvovanje, saučestvovanje i nesprečavanje vršenja očitih zločina, pa i najtežeg zločina genocida, zbog čega se može kao definitivno ustanovljena i uzimati i izricati istina da se u ovom ratu radilo o ničim izazvanom i u međunarodnom i ratnom pravu neosnovanom napadu-agresiji i počinjenju zločina genocida nad jednim narodom i ratnog i političkog zločina nad jednom međunarodno univerzalno priznatom neovisnom državom, članicom OUN-a. Ono što međunarodna pravda nije učinila, a što je i na temelju zakona i na temelju presedana morala učiniti, bilo je da konstatira da se u tom ratu radilo o ničim izazvanoj agresiji jedne države na drugu, uz pomoć od nje stvorenih paravojnih snaga i da je povod za agresiju na Bosnu i Hercegovinu bilo nezadovoljstvo Srbije i njenih političkih i vojnih infiltracija u Bosni i Hercegovini, zbog rezultata jednog demokratskog čina, a to je bio referendum o pravu Bosne i Hercegovine da se, na osnovu do tada važećih ustava i Jugoslavije i Bosne i Hercegovine, može izdvojiti iz tada već srpskom akcijom bitno reducirane Jugoslavije i proglasiti svoju neovisnost u slučaju da referendum dovede do zakonom priznatog važećeg rezultata. Činjenica je da Srbi nisu imali nikakva razloga da se bune na svoj dotadašnji status i prava unutar Republike Bosne i Hercegovine, jer su imali sasvim ravnopravne i u mnogim aspektima i privilegirane pozicije u državi Bosni i Hercegovini, te da je njihov napad na institucije i samu državu Bosnu i Hercegovinu bio motiviran ambicijama za stvaranje jedne nove do tada nepostojeće države, a to je bila "Velika Srbija". Ovaj propust međunarodne politike i pravde, koji je nastao pod uplivom nekih europskih država, a što je u konačnici prihvatila i Amerika, imao je velike negativne posljedice i onemogućio za sada sređivanje ustavnopravnog stanja i omogućavanje normalnog života u našoj zemlji. To što pravda u slučaju suđenja agresorima i počiniocima masovnih zločina i zločina genocida nije bila ni dovoljno efikasna ni pravedna, osobito kroz potpuno izjednačavanje svih učesnika rata, bez obzira radi li se o napadačima ili onima koji su branili ustavom utvrđeno legitimno državno i političko stanje, zbog čega ona nije bila ni dovoljna, ne umanjuje značaj onog što je ovdje bitno, a to je da je jedini odista relevantni pravni, moralni i politički rezultat suđenja bio konstatacija da je agresija odista bila počinjena, da je ona imala izvor u ideologiji velikosrpstva, u politici Miloševićevog

režima i postupcima organa države Srbije i Savezne republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) i od njih nezakonito stvorene Republike Srpske, koja je uostalom stvorena u vrijeme kada nikako nije mogla biti legalna i legitimna, jer je nastala sasvim suprotno svim rezolucijama i stavovima međunarodne javnosti i tada zakonitih i vladajućih organa bosanske države o ratu u Bosni i Hercegovini i da je cijela ta nezakonita akcija logično rezultirala genocidom nad Bošnjacima i konzekventnim razaranjem same države putem njene neprirodne podjele koja je onemogućila normalan život stotinama hiljada građana naše države, a što je i logično za svaku agresiju. Taj stav mora biti osnova svakog odnosa prema problemima rata u Bosni i Hercegovini i u svjetlu te istine moraju se vidjeti i razumijevati sve činjenice i procesi koji su se tokom tog rata ispoljili. Svaka revizija ovih nalaza i presuda, odnosno njihovo nijekanje i nepriznavanje, ima za cilj ukupnu reviziju novije historije i takvo ponašanje brani neprirodno i nezakonito pravo jedne države da silom i zbog svojih posebnih i nelegitimnih interesa vrši promjene u životima milijuna ljudi. Upravo ove konstatacije nas vraćaju na pitanje o tome kako je sve to počelo i otkuda nastaje situacija u kojoj jedna država, Srbija, preduzima akciju koja ne samo da je bila nezakonita nego je bila od početka osuđena od međunarodne javnosti.

Historijske pretpostavke i pitanje porijekla srpske agresije

Ako je od samog početka bilo jasno da Srbi kao narod i država Srbija imaju ambiciju da uspostave svoju prevlast na najvećem dijelu Balkana, te da je ona tu ambiciju realizirala nizom ratova, a da je u stvaranju zajedničke države s drugim slavenskim narodima na Balkanu, kao za nju jedine u datim okolnostima pogodne forme uspostavljanja vlastite dominacije na velikom dijelu Balkana, onda se zna za jedan od bitnih izvora agresivnosti srpske nacionalne politike prema drugim narodima koji žive na našem prostoru. U tom nastojanju Srbiji je pomogla činjenica da su u XIX i početkom XX vijeka još uvijek bile žive predstave, nastale na temelju jezičkog jedinstva Srba, Bošnjaka, Hrvata i Crnogoraca, o nacionalnom jedinstvu naroda koji žive na tom prostoru i da se ostvarenjem jedinstvene države ne gazi princip prava svih naroda koji su bili pod vlašću bivših velikih carstava na samopredjeljenje kojeg je kao ratni cilj Antante formulirao američki Predsjednik Woodrow Wilson, ali koja upravo radi toga što je

i sama, pod pokrićem ideje o zajedničkoj državi svih naroda koji su živjeli pod austrougarskom i osmanskom vlašću, pokušala stvoriti novo carstvo pod krunom srpske dinastije Karađorđevića, pokazujući da je konstanta njene politike ustvari Srbija pod raznim formulama i načinima njenog ostvarenja, čime je izgubila bilo kakav pravni, stvarni ili bilo koji drugi historijski utemeljeni razlog da jednim novim ratom rješava pitanje svog konačnog statusa, koji je bio odavno definiran i međunarodno verificiran kao status države samo jednog od šest ravnopravnih južnoslavenskih naroda koji su živjeli u okviru Jugoslavije. Nasuprot tome statusu na kojem je sama radila, ona sama je u času pada te tvorevine učinila sve da za sebe osvoji status neovisne države i da se definira naspram federacije u kojoj se nalazila od 1943. godine i naspram drugih država slavenskih naroda na prostorima bivše Jugoslavije kao zasebna i sa svojim posebnim interesima postojeća država. Time je ona prva napustila poziciju Jugoslavije, za koju je tvrdila da je njen tvorac i konačni branitelj, i implicitno priznala to pravo svim ostalim državama tadašnje federacije. Njeno napuštanje pozicije jedne od republika i zauzimanje stava srpskog osamostaljenja unutar historijski i međunarodnopravno već verificiranih granica srpske države i naspram autonomija koje su postojale unutar nje, logično je postavilo pitanje šta je to u načinu mišljenja, političkoj filozofiji, metodologiji rješavanja historijskih problema i odnosa među državama i narodima, što je u slučaju Srbije i Srba bilo tako snažno i trajno, a što je sadržano u srpskoj historiji i mentalitetu njihovog političkog mišljenja i postupanja, što je Srbiju nagnalo da odstupa od modela koje je sama zastupala i da stalno proizvodi nove situacije nemira, ispunjene težnjom za uzurpacijama tuđih teritorija i ratovanja i to ne samo u odnosu na one zemlje koje su mogle biti kvalificirane kao historijski okupatori teritorija nekadašnjih slavenskih država na Balkanu nego i prema onim državama koje su imale istu ili veoma sličnu historijsku sudbinu i da rat i uništavanje historijskih tvorevina drugih naroda nametne kao stalni oblik historijskog djelovanja. Srbija je to činila ne samo u odnosu na Osmansko carstvo i na Austro-Ugarsku (zauzimanjem Makedonije, Sandžaka, Kosova od Osmanskog i Vojvodine i Srema od Austro-Ugarskog carstva), otpočevši takvu djelatnost još u toku XIX i prvih godina XX vijeka, nego je s takvim djelovanjem nastavila i tokom ostatka XX vijeka, dakle tokom zadnja dva vijeka novije historije. U ta dva vijeka, u kojima je Srbija postala i u kojima je djelovala kao neovisna država na precizno

određenom i međunarodnim sporazumima definiranom prostoru, a zatim i jedna od udruženih država jedinstvene Kraljevine i potom i federacije šest republika, tj. država naroda na teritoriji Jugoslavije, srpska nacionalna politika i djelovanje Srbije kao države mogu se okarakterizirati kao permanentno proizvođenje kriza i ratova u odnosima između naroda na Balkanu, a što je uzrokovalo da upravo Srbija povede više ratova i proizvede više kriza i međunarodnih političkih sukoba nego bilo koja druga europska država tokom zadnja dva vijeka, a posebno na našem geopolitičkom prostoru. Naime, od početka XIX pa do početka XXI vijeka Srbija je vodila petnaestak manjih ili većih lokalnih i regionalnih ratova i uzrokovala je više kriza nego bila koja druga europska država, pa je uspjela da uzme učešća i u dva svjetska rata, a sama je i bez ikakve regionalne konflagracije proizvela ovaj zadnji i po direktnim žrtvama najteži i najkrvaviji rat među našim narodima od svog postanka. Ona je bila glavni izvor mnogih nasilja i katastrofa okolnih naroda, ali i vlastitog naroda na ovom našem relativno malom prostoru. Dakle, svaki pokušaj da se razumno odgovori i još više da se razumije uloga Srbije u procesu rušenja komunističkog sistema - koji je u Jugoslaviji vladao između 1945. i 1990. godine, a koji je imao sve pretpostavke da sam od sebe padne i da bude zamijenjen kroz demokratsko izjašnjavanje građana republika bivše države i koji je po tome imao više šansi od svih drugih bivših komunističkih država da doživi mirnu transformaciju u demokratski sistem – nije uspio, zbog povezivanja s krvavim ratom oko naslijeđa komunističke države koji je svojim stavovima otvorila a akcijama započela Srbija. Upravo pitanje zbog čega je u našem slučaju došlo do rata, a poznato je da su rat izazvali Srbija i Srbi naseljeni kao manjine u drugim našim historijskim državama-republikama bivše države, nužno nas vodi ka pitanju o tome šta je to u tradiciji i mentalitetu političkog mišljenja i ponašanja Srbije i Srba što ovaj narod i njegove političke vođe navodi na takve rušilačke postupke. Iz samog procesa rušenja komunizma nije bilo ni logično ni normalno takvo ponašanje Srba i uopće nije bilo opravdano da se, umjesto jedne mirne faze konsolidacije demokratskog političkog uređenja koja bi omogućila normalno, demokratsko, civilizirano i dogovoreno rješenje eventualnih problema među našim narodima i njihovim novonastalim državama, proizvede krvavi višegodišnji obračun i povede unaprijed izgubljeni agresivni rat protiv okolnih zemalja i država sa ciljem njihovog rušenja i inkorporacije njihove teritorije, u cjelini ili u značajnim dijelovima,

u neku novu u tom času planiranu srpsku državu čiju osnovu je trebala predstavljati historijska Srbija, mada su obje te države (Hrvatska i Bosna i Hercegovina) po svim statusnim odlikama, a to znači po političkim, državnopravnim, historijskim i međunarodnopravnim okolnostima svog identiteta bile potpuno jednake Srbiji. To ponašanje i akcija obimne rekonstrukcije dotadašnje viševjekovne historije nije imalo nikakve veze s potrebom rušenja komunističkog političkog sistema iz jednostavnog razloga što se komunistički sistem rušio po zakonu o domino efektu i na temelju njegove potpune političke i moralne iscrpljenosti, budući da ni u Jugoslaviji, kao ni u ostalim zemljama Europe, on nije više uopće imao ni političke, ni emotivne ni humane osnove i razloga postojanja. On bi se srušio sam od sebe ili bi bio pobijeđen na izborima na koje je sam dobrovoljno pristao. Rušenje Jugoslavije, kao modus i metoda rušenja komunizma, ovdje je primijenjen samo zbog toga što su vodeći srpski intelektualci i političari toga vremena (lijevi komunisti i desni nacionalisti udruženi u savez za "Veliku Srbiju") smatrali da im upravo rušenje komunizma, ukoliko bude ostvarivano kroz rušenje Jugoslavije, pruža šansu da sruše svu dotadašnju historiju i sve njene tvorevine i da konstruiraju sasvim novo i po njihovom uvjerenju definitivno historijsko stanje na našim prostorima, s "Velikom Srbijom" kao najvećom i u svakom pogledu dominirajućom državnim, političkom i vojnom snagom, sa kojom će morati računati i velike sile koje politiku vode posrednim putem, tj. preko svojih zastupnika na određenim regijama. Iz ovih osnovnih činjenica proizlazi zaključak da je u rušenju komunizma, onakvom kakvo je ono bilo i barem kad se tiče njegovog rušenja na prostoru bivše države Jugoslavije, glavnu ulogu odigrao nacionalizam, kao jedina preostala živa politička snaga toga vremena koja se održala unutar komunizma. Ta činjenica je dala šansu nacionalistima u svim bivšim jugoslavenskim državama da oni sada preuzmu lidersku poziciju u rušenju komunizma i da to rušenje ostvare kroz rušenje Jugoslavije i stvaranje nacionalnih država na principima konačnog ujedinjavanja svojih naroda bez obzira na čijim državnim teritorijama su oni do tada prebivali i da li su na tim teritorijama bili manjinski i doseljeni narodi. Nedostatak građanske liberalne opozicije naspram komunizma dao je nacionalnim političkim pokretima mogućnost da povedu novu borbu da se redefiniiraju nacionalni politički ciljevi i to ne na platformi borbe protiv komunizma, jer je on bio već pobijeđen, nego na platformi rekonstrukcije cijele političke i historijske

konfiguracije prostora bivše Jugoslavije nastale nakon Drugog svjetskog rata. Srbi su se vratili na svoje nacionalnopolitičke ciljeve već definirane u poznatom "Načertaniju" nekadašnjeg višegodišnjeg obrenovićevskog ministra unutrašnjih i inozemnih poslova Srbije Ilije Garašanina, a taj su plan dopunjavali sredinom i krajem XX vijeka u poznatom pismu Srpskog kulturnog kluba, zatim Rezoluciji Kongresa četničkog pokreta održanog 1944. godine u selu Ba u Srbiji i konačno u Memorandumu SANU i idejama vodećih intelektualnih krugova srpskog nacionalizma, tj. kruga pseudo-lijevih i pseudohumanističkih intelektualaca okupljenih od šezdesetih godina XX vijeka oko književnika Dobrice Ćosića, koji je svoje nacionalističke ideje dugo prikrivao nekom vrstom ultralijeve retorike i ideologije dovoljno apstraktne da ne bude direktno usmjerena protiv bilo kojeg nacionalizma, ali jasno usmjerena ka obaranju tadašnje vladajuće strukture u Jugoslaviji i navodno jugoslavenske, ali ustvari i od samog početka, jasno velikosrpske nacionalističke politike. Ovo srpstvo je u prvoj fazi Ćosićeve akcije imalo vid antialbanstva, zatim je preraslo u antimuslimanstvo i najzad u antihrvatstvo, da bi se najzad definiralo i kao anticnogorstvo, ukoliko se pokazivalo da je navodna demokratska inspiracija tog kruga ishlapila i da se njen ostatak pokazao kao jasno velikosrpski nacionalni i politički program neprijateljski prema svim narodima koji su živjeli zajedno sa Srbima, ali nisu prihvatili da njihova zemlja i država bude ili postane srpska. Obrisi prerastanja ove ideologije u velikosrpsku politiku postali su sasvim vidljivi već kod tzv. "Događanja naroda" u Srbiji, kada je načelo srbijanskog unitarizma i ujedinjenja svih srpskih zemalja bilo osnovni politički zahtjev i to načelo se u toj fazi odnosilo prvenstveno na tzv. srpske zemlje u okviru Srbije, da bi kasnije Miloševićeva politika bila projicirana i na dijelove Bosne i Hercegovine i Hrvatske u kojima je postojala srpska manjina, dok je Crna Gora od početka smatrana samo srpskom zemljom pod stranim nesrpskim imenom. Formula ovog jedinstvenog identiteta bila je famozna floskula o "dva oka u glavi". Uskoro se pokazalo da pojam srpske zemlje sadrži premise koje su izvedene na temelju jednog apsolutno ideološkog i metafizičkog kriterija prema kojem se njihova definicija uspostavlja preko teze da su srpske sve one zemlje koje su izvan tadašnje Srbije, ali na kojima postoje srpski grobovi. Sve zemlje koje su Srbi dotakli ušle su u orbitu njihovog prava i treba milom ili silom da postanu dijelovi konačno ostvarene srpske države. Ovaj kriterij koincidira sa širenjem nekadašnjeg vlašskog

ili aromunskog stanovništva pravoslavne vjere koje se više vjekova kretalo i naseljavalo na određenim planinskim dijelovima Balkana, a što je započelo još prije dolaska na Balkan Osmanlija, a pogotovo nakon toga kada su ti Vlasi postali pomoćne snage osmanske vojne sile i pod okriljem Osmanskog carstva se sedimentirali na određenim prostorima od Istre, pa uz pravac pružanja Dinarida i na cijelom prostoru planinskih visokih polja unutar Dinarida. U toj kompoziciji su srpski ideolozi razvili teoriju o tome kako su Srbi, a zapravo se radilo o posebnom narodu pravoslavne vjere po imenu Vlasi (Ivlasi u osmanskim dokumentima) koji se, tokom vremena i pod utjecajem Srpske pravoslavne crkve koja je nad njima bila nadležna u vrijeme Osmanlija, asimilirao u Srbe, ali što nije imalo niti ima ikakve veze sa njihovom dominacijom tim prostorima, jer je veliki dio njih primio katoličanstvo i to su postali radikalni Hrvati Zagore, Like i dijelova Huma, kao što su oni koji su ostali pravoslavci postali radikalni Srbi, ali su ti njihovi identiteti bili izraz njihove prirode, tj. njihove gladi za prostorima nužnim za ispašu njihovih stada. Međutim, srpskim ideolozima je to poslužilo da dovedu u pitanje idenitet tih krajeva i da i te ljude i krajeve koje su oni naseljavali podvedu pod definiciju srpskih zemalja, jer su za osnovu te definicije uzeli činjenicu postojanja određene vrste stanovništva koje je tek tokom XIX vijeka postalo srpsko, a kojeg oni smatraju definatorom tog prostora i to bez obzira na njegov broj i odnose unutar cjeline državnog i historijskog statusa tog prostora. Dodatni moment koji pokazuje svu proizvoljnost ovakvog načina mišljenja iskazuje se u dvostrukosti upravo tog istog kriterija naseljenosti i nalazi se u činjenici da srpski ideolozi tvrde da su srpske zemlje ne samo one gdje živi ma koliko mali broj današnjih Srba nego da su to jednako i one zemlje na kojima su ti današnji Srbi nekada živjeli ma koji identitet da su tada imali, pa su kao tipični migrirajući stočari sa njih odselili. Srpski prostor je tako postao neka vrsta migrirajuće veličine, pa su srpske zemlje i srpski prostori i oni na kojem ima, ali i oni na kojima više nema Srba. Na taj način je, kada su u pitanju južne granice zamišljenje srpske države, taj prostor fluktuirajući i bio je to jednim dijelom prostor nekadašnje srpske feudalne države iz doba kratkotrajne vladavine Dušana Silnog, dok je to, kada se radi o sjeverozapadnim krajevima, prostor do kojeg je dopirala vlast Osmanlijskog carstva, iz čega je i izvedena ona famozna granica koja ide linijom od Karlobaga u Hrvatskom Primorju, preko Karlovca u Pokuplju, sve do Virovitice na istočnoj granici između Hrvatske i Mađarske.

Po toj teoriji srpski nacionalni prostor čine sve te zemlje, pa je Srbija tako nasljednica ne samo srpske feudalne države nego i Osmanskog carstva, barem što se tiče njegovih posjeda na Balkanu. Fantazmagoričnost ovog koncepta, naravno, morala je biti dokazivana i mogla je biti dokazana samo uz prolijevanje ogromnih količina ljudske krvi i proizvodnji žrtava na masovnoj bazi, što je jedan od ideologa te Srbije na Kongresu srpskih intelektualaca u Sarajevu krajem 1991. godine definirao izrekom: "Neka pogine i 200.000 ljudi, ali neka se dovrši ostvarenje nacionalnog programa." Nažalost, to nije bila igra riječi ili pretjerana rječitost uspaljenih nacionalista, nego stvarni program koji je bio dugo i pomno pripreman i kojeg su ti ljudi pokušali konačno ostvariti procjenjujući da bi jedna odista demokratska rekonstrukcija Europe i ulazak u nju našeg prostora mogla staviti konačnu tačku na ratove i takve pokušaje i na ovom prostoru kako je to učinjeno i u do tada smrtno zaraćenim zemljama Europe. Srbima nikako nije odgovarao stabilan mir i saradnja i njihov glavni slogan je bio stav koji je izrekao lider srpskog nacionalizma književnik Dobrica Ćosić: "Srbi su u ratovima uvijek dobivali, a u miru gubili." Ništa pregnantnije i tačnije ne izražava suštinu srpske političke i nacionalne filozofije, a ta filozofija je opasna po život mnogih naroda, a i Srba, kako to govore žrtve koje je taj narod podnosio ostvarujući slične ciljeve svojih lidera tokom zadnja dva vijeka. Drugi kriterij je, kao što je rečeno bio historijski, a to je sadržano u tezi da su srpske zemlje sve one koje su nekada potpadale pod Osmansku vlast tokom stoljeća nakon Kosova i pada srpske države, koja je shodno tom stavu jedina nasljednica osmanskih zemalja na našem dijelu Balkana. I ova tvrdnja je u sukobu s osnovnim historijskim činjenicama, budući da je zadnja slavenska država na Balkanu koja je pala pod vlast Osmanlija bila Bosna, a ne Srbija. Između pada srpske države nakon Kosova i likvidacije njenog ostatka pod Brankovićima ležalo je pet stotina godina vladavine Osmanskog carstva, a srpska država je bila obnovljena u vrijeme zapadne kampanje za likvidaciju "Bolesnika na Bosforu", tj. velike i više vjekova vođene antiosmanske vojne i svake druge akcije protiv Osmanskog carstva. Srbi su, tokom dva ustanka početkom XIX vijeka, uz obilnu pomoć Austrije i Rusije, glavnih neprijatelja Osmanskog carstva na europskom prostoru, uspjeti zadobiti status autonomne kneževine pod vlašću Osmanskog carstva i tako obnove nukleus svoje nekadašnje države. Od tada, mada su i tokom ustanaka Srbi pokazivali apetite prema bosanskim teritorijama, pa su upadali

u Bosnu i čak uspjeli da im Porta i sultan poklone šest prekodrinskih bosanskih nahija, srpka država, kao kneževina, a od krunisanja Milana Obrenovića i kao kraljevina, poduzimala je niz akcija da u tadašnjim povoljnim okolnostima opće nestabilnosti u regiji, a posebno povoljnim za sve neprijatelje Osmanskog carstva, proširi teritoriju svoje države i u tom kontekstu je vodila brojne antiosmanske ratove koji su svoj kraj imali u balkanskim ratovima. Prvi balkanski rat nastao je kao akcija novonastalih i od Berlinskog kongresa priznatih država Srbije, Grčke i Bugarske za potpuno istjerivanje Osmanlija s Balkana, a Drugi balkanski rat je, što je bilo i logično, nastao kao sukob pobjednika u prvom ratu zbog svađe oko plijena, tj. oko nasilno okupiranih teritorija koje su te države sebi prisvojile u Prvom balkanskom ratu. Prvi svjetski rat izmijenio je opće okolnosti u kojima su Srbi ostvarivali svoje ciljeve. Imajući još od Garašanina jasan plan penetracije na teritorije koje su tada bile pod Austrijom, ili pod Osmanskom državom, Srbi su za svog glavnog neprijatelja sada imali Austro-Ugarsku carevinu, a ne Osmansko carstvo koje je grcalo pod pritiscima velikih europskih sila. Nezavisno od toga koji su razlozi doveli do nastanka Prvog svjetskog rata, koji se pokazao katastrofalan po cijeli svijet, Srbi su učinili sve što su mogli učiniti da do tog rata dođe, jer im je konstelacija sila u njemu pružala realnu nadu da kroz učešće u tom ratu na strani vjerovatnih pobjednika ostvare neke od svojih bitnih strateških ciljeva i da se dokopaju teritorija u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj koje su tada bile pod vlašću Austro-Ugarskog carstva. Teza velikosrpskih ideologa i nacionalnih političara da je Srbija, kao član saveza koji je pobijedio u Prvom svjetskom ratu, imala pravo da kao ratni plijen prisvoji teritorije koje su 1918. godine ušle u zajedničku državu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, koliko je nebulozana toliko je i besmislena. Niko ko je bio dio pobjedničke koalicije nije imao takva prava, a ona su bila isključena i Deklaracijom Woudrowa Wilsona koja je bila glavni politički dokument koji je odredio okvire politike pobjednika i rješenja donošena prilikom sklapanja ugovora o miru u Versaillesu. Osim toga, bilo je poznato da su Hrvatska i Bosna i Hercegovina bile pod validnim međunarodnim ugovorima ostvarenim vlašću Mađarske i Austrije i da su u pravnom smislu bile posebni pravni i historijski subjekti, u određenom smislu su obje bile posebne države. Nadalje, veliki broj ljudi iz tih zemalja tokom Prvog svjetskog rata postali su dobrovoljci u savezničkoj vojsci na Solunskom frontu i kao takvi su bili dio snaga Antante i tako dodatno

dokazivali da su bili protiv Austro-Ugarske i da se ne mogu smatrati jednakim u položaju i odgovornostima kao što se to moglo reći za Nijemce, Austrijance, Mađare, Bugare i Turke, koji su bili dio snaga Osovine i ratovali protiv sila Antante. Argument, da bi se moglo govoriti o tome kako se Srbija odrekla legalnog ratnog plijena u zemljama koje su bile pod austrougarskom upravom, lažan je, ali upravo on razotkriva da su Srbi i stvaranje zajedničke države s ostalim narodima na našem geopolitičkom prostoru smatrali nekom vrstom kamuflirane okupacije tih teritorija, što potvrđuje i činjenica da su se tako u njima i ponašali. Kada su u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i kasnije u Jugoslaviji Srbi uzeli stvari u svoje ruke, oni su na razne načine nastojali izmijeniti stanje koje je nastalo Londonskim sporazumom i Krfskom deklaracijom, a koje je počivalo na priznavanju historijskih teritorija Slovenaca, Hrvata i Srba, ali i zemaljski status Bosne i Hercegovine, kojeg je na zahtjev bošnjačkih predstavnika u Parlamentu formulirala JMO, kao uvjet za pristanak da glasa za tzv. Vidovdanski ustav i da na razne načine uspostave punu dominaciju na onim prostorima koje su smatrali dijelom svoje buduće velike srpske države. O tome jasno svjedoči reforma strukture države koja je započela ograničavanjem sadržaja statusa Bosne i Hercegovine kao priznate zemlje unutar Kraljevine, a nastavljeno je u punom obimu nakon uspostave diktature kralja Aleksandra Karađorđevića 1929. godine podjelom teritorije države na banovine i kasnijeg sporazuma između Cvetkovića i Mačeka o podjeli Bosne i Hercegovine iz kojeg je izašla sasvim nova podjela državne teritorije i načina upravljanja tom teritorijom. U stvari je ta podjela bila arbitrarna i budući da nije imala ništa od pravnog ili historijskog osnova, ona je samo otvorila proces podjele koji je mogao samo ići do unedogled, jer on i nije bio ništa drugo nego uzurpacija i prisvajanje bosanskohercegovačkih teritorija od strane srpske i hrvatske političke oligarhije pod auspicijom stranih faktora i dvorske kamarile koja im je služila, pa je vrhunac te politike došao stvaranjem NDH, koja je, što se tiče naroda Bosne i Hercegovine, bila apsolutno nasilna, uz pomoć i pristanak njemačkih i talijanskih okupatora, jer je novostvorena nacistička Hrvatska država prisvojila i uključila u svoj sastav i Bosnu i Hercegovinu, bez pitanja i bez pristanka njenog najbrojnijeg naroda, a na temelju lažne teze o tome da je Bosna stara hrvatska zemlja. To se dogodilo, s jedne hrvatske strane, dok je konzekventno tom hrvatskom nasilju, toj legalizaciji nasilja hrvatskog nacionalizma nad našom zemljom, došlo i do odluke druge strane, odnosno

do odluke nacionalnog pokreta Draže Mihajlovića i njegovih političkih sponzora o stvaranju "Velike Srbije". Ta odluka je na temelju mnogih planova i po nacrtima advokata Stevana Moljevića donesena 1944. godine na kongresu srpskih nacionalista održanom u Srbiji u šumadijskom selu Ba 1944. godine. Tom odlukom je poništen efekt sporazuma između Cvetkovića i Mačeka iz 1939. godine o podjeli Bosne i Hercegovine, čime se pokazalo koliko je taj sporazum bio apsurdan i nestvaran, kao i da sporazum o podjeli Bosne i Hercegovine, ni taj ni bilo koji budući, nije uopće i ne može nikako i nikada otkloniti srpskohrvatski sukob oko Bosne i Hercegovine, jer svaki uspjeh u tom smislu samo povećava apetite jedne ili druge strane, kao i da svaki takav sporazum ugrožava ne samo Bosnu i Hercegovinu nego i zemlju koja prisvaja njene teritorije i ignorira i progoni njeno najbrojnije stanovništvo, tj. Bošnjake. Svaka takva podjela značila je samo uvod u neki novi čime je opće stanje i položaj Bosne i Hercegovine stalno iznova vraćan na ranije stanje neodređenosti, što se potvrdilo u nastanku novog srpskohrvatskog sporazuma (sporazuma između Franje Tuđmanja i Slobodana Miloševića) sklopljenog u Karađorđevu 1991. godine kojim je Bosna i Hercegovina ponovno bila podijeljena između Srbije i Hrvatske, a što je bilo uvod u rat koji su Srbi započeli protiv Hrvatske i Bosne i Hercegovine 1991. i 1992. godine, a koji je Hrvatska iskoristila da i sama napadne i pokuša prisvojiti dijelove bosanskohercegovačke teritorije napadom hrvatskih snaga na teritoriju i Armiju Bosne i Hercegovine 1993. godine. U svemu ovom bitno je i potpuno je razvidno da je konstanta srpske i hrvatske nacionalne politike bilo nastojanje da se teritorija ovih dviju država proširi na teritorije drugih zemalja, a ponajviše na bosanske teritorije, a razlika među njima sastojala se samo u nesrazmjeru raspoloživih snaga nužnih za ostvarenje tih planova. Zaključak koji iz ovih razmatranja slijedi sastoji se u logičnoj tvrdnji da je srpska država svagda i u svim okolnostima ponavljala težnju da se nezakonito i čak i pomoću primjene krajnje sile širi na teritorije okolnih zemalja i da je to trajna odlika njene politike tokom dva vijeka od obnove srpske države. Hrvatska nije imala vojnih snaga dovoljnih da tako često i istrajno pokušava realizirati slične ciljeve svoje politike, pa je svoju ambiciju da našu zemlju uključi u Hrvatsku državu pokušavala ostvariti samo uz direktnu stranu pomoć i u uvjetima okupacije zemlje od strane njemačkih i talijanskih okupatora ili u kontekstu srpskih osvajanja njenih teritorija. Srbija je za tu svrhu koristila, također, jednu stranu silu,

a to je u to vrijeme i u odnosu na Bosnu i Hercegovinu bila JNA, koja je nekada bila zajednička vojna snaga cijele nekadašnje države, a tada je već došla pod punu kontrolu Srbije, ali je od dana proglašenja neovisnosti Bosne i Hercegovine i njenog priznanja od mnogih država, pa čak i njenog prijema u Ujedinjene nacije, bila i formalno u statusu strane sile koja se na teritoriji jedne neovisne države nalazi bez pristanka i volje naroda i vlade te države. Dodatni povoljan faktor za srpsku ambiciju osvajanja Bosne i Hercegovine sastojao se u tome što je ona svoju ambiciju mogla da pokuša ostvariti u konstelaciji međunarodnih odnosa u kojoj je rat u bivšoj Jugoslaviji bio od europskih sila okvalificiran kao europski problem, za čiju sudbinu su u potpunosti preuzele odgovornost europske sile Velika Britanija, Francuska, Njemačka i Rusija, koje su, svaka iz vlastitih razloga, bile apsolutno sklone Srbiji i koje su joj pružile odlučujuću međunarodnu podršku u vidu blokade svih efikasnih akcija Organizacije ujedinjenih naroda u cilju obustave agresije, što je odgovaralo njenoj obavezi da preduzme svaku efikasnu političku akciju pa čak i vojnu intervenciju međunarodnih snaga, u cilju brzog obustavljanja rata. Odlučujuću pomoć Srbiji ove zemlje su osigurale ne samo onemogućavanjem brze i efikasne akcije OUN nego i donošenjem Rezolucije Vijeća sigurnosti o uspostavljanju embarga na uvoz oružja na tlo bivše Jugoslavije. Ta rezolucija je bila ne samo politički katastrofalna, pristrana i nepravedna nego je bila i pravno neutemeljena, pa je bila ne samo neosnovana i nemoralna nego je u situaciji kada je Srbija raspolagala ogromnim arsenalom oružja, a novonastale samostalne države Hrvatska i Bosna i Hercegovina, koje su bile napadnute od strane Srbije, uopće nisu imale oružja, bitno pomogla Srbima da iskoriste svoju nadmoć u vojsci i oružju i da svoju ambiciju osvajanja tuđih teritorija i uništenje lokalnog nersrpskog stanovništva pokušaju ostvariti, što je sve dovelo do toga da je rat bio produžen na tri i po godine i da je zbog toga došlo do ogromnih i sasvim nepotrebnih žrtava stanovništva i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini posebno. Ipak, namjere Srba su, unatoč ovoj posrednoj pomoći zapadnih sila, samo djelomično bile ostvarene i to putem nametanja apsolutno imoralnog sporazuma o podjeli zemlje po principu priznavanja prava sili i oružju da odlučuju o pravima ljudi i država i stvaranju unutarnje države u Bosni i Hercegovini koja je nazvana Republika Srpska, što niti je dovelo do stvarnog i trajnog mira, niti je omogućilo bilo kakav napredak u našoj zemlji. Naprotiv, time je samo bila do u nedogled produžena naša agonija. Bosnu

i Hercegovinu u ovom njenom sadašnjem invalidskom statusu nije održala njena tadašnja vlada, niti politika njenog rukovodstva, a ni bilo kakva strana intervencija i pomoć koje su sasvim izostale, nego herojski otpor građana Bosne i Hercegovine, zbog kojeg ni tri i po godine otvorene agresije i uz nesravnjivu srpsku nadmoć u oružju i ljudskim resursima i uz otvorenu pomoć Rusije i nekih drugih zemalja Srbi nisu uspjeli da slome braniocce. Štaviše, kada je rat okrenuo tok i kada su Srbi konačno izgubili rat u Hrvatskoj i započeli gubiti rat i osvojene teritorije u Bosni i Hercegovini, najutjecajniji faktori međunarodne politike su ekspresno donijeli odluku o prekidu rata i nametanju, uz prijeljne, sporazuma kojim su Bosnu i Hercegovinu podijelili i stvorili trajni uzrok budućih napetosti i nemira u ovom dijelu svijeta, stvarajući prividnu sliku mira uz amnestiju Srbije i za počinjene zločine agresije i genocida, a svodeći svu odgovornost za ogromne zločine samo na kriminalne pojedince. Ono što je najgore u ovom sporazumu i miru, koji za građane Bosne i Hercegovine i nije pravi mir nego razlog produžene agonije, strepnje i brige, jeste činjenica da agresija uopće nije osuđena i da agresor nije primoran da plati za nju odgovarajuću političku i materijalnu štetu. Novim gospodarima svijeta koji se ne libe intervencija po cijelom svijetu ne odgovara da se osuđuje agresija nadmoćnih nad onim slabim što je našu zemaljsku kuglu pretvorilo u trajno ratište na kojem stradaju mali i siromašni, mada navodno nema više velikih ratova. Jedan veliki rat zamjenjuje danas dvadesetak permanentnih malih ratova stvarajući lažnu sliku mira iz kojeg se skrivaju namjere da se upravlja svijetom na način koji jednima dopušta da čine ono što žele i smatraju da im je u interesu, a drugima se oduzima pravo čak i na to da sebi osiguravaju obranu od mogućeg napada. Tako su veliki svjetski ratovi zamijenjeni ne manje štetnim mnoštvom malih ratova na cijeloj zemaljskoj kugli i psiholoških i ideoloških ratova koji su plodno tle za one veće i oružane.

Šta su značili Memorandum SANU i politika Slobodana Miloševića za događanja koja su uslijedila nakon raspada Jugoslavije

Politički sadržaj poznatog i zloglasnog "Načertanija" Ilije Garašanina i sličnih dokumenata iz srpske novije historije, kao što su Pismo Srpskog kulturnog kluba, zatim Zaključci Kongresa srpskih nacionalista održanog

u selu Ba 1944. godine, izgledali su, kao dio jedne loše historije koja je u novoj formuli federativno uređene države, kakva je bila Socijalistička federativna Jugoslavija, sasvim prevaziđeni i kao nešto što više nema historijskog, političkog i moralnog uporišta, smisla i značenja. Historijski davno utvrđene i definirane granice republika unutar savezne države bile su jasne, čvrste i nedodirljive. Tako je barem izgledalo svima koji su stvarali novu sliku ovog prostora nakon Drugog svjetskog rata i nakon pobjede nad fašizmom i njegovim domaćim pomagačima. To je izgledalo utoliko čvršće i trajnije ukoliko je postajalo jasno da su se sve težnje za novim podjelama i za nekakvim definitivnim preuređenjem ovog prostora nužno svodile na fašističke ambicije stvaranja nekih novih svjetova (Nove Europe, Nove Srbije ili Nove Hrvatske) i da su postajale dijelom fašističke politike, kao i da su mogle biti vršene samo pod auspicijom fašizma ili neke sile koja igra sličnu ulogu, tj. sebi uzima pravo da uređuje ovaj dio svijeta po svom konceptu i u skladu sa svojim interesima. Pad fašizma, izgledalo je, zasigurno je garantirao konačni odlazak u prošlost svih takvih ideja i pokreta. Nažalost, historija se ruga svojim vlastitim tvorevinama i nasuprot zdravom razumu, historijskoj i međunarodnoj realnosti, došlo je, unutar opozicije komunističkom režimu, ne kao režimu u cijelosti nego kao vladajućoj grupaciji koja mu je bila na čelu, do obnove nacionalističkih planova i do razvoja jednog političkog koncepta koji je u svojoj osnovi imao reviziju rezultata Drugog svjetskog rata, a koji je našao svoj novi izraz u Memorandumu SANU. Taj je dokument postao osnova djelovanja novog pokreta unutar vodećeg sloja srpske inteligencije, a sa njim je koincidirao dolazak na vlast u Srbiji novog lidera koji je bio sklon da se posluži idejama srpskog nacionalizma i da pokrene populistički pokret "Događanje naroda", koji je imao za cilj upravo ono što su u svojem Memorandumu željeli i intelektualci okupljeni u SANU, tj. reviziju rezultata Drugog svjetskog rata. Slobodan Milošević, kako se zvao taj novi srpski lider, donio je jedan novi kvalitet i jedno novo stanje u srpskoj politici. Prvo, on je svojim stavom, retorikom i uvođenjem u politički život u srpskoj historiji već isprobane metode direktnog komuniciranja vođe i naroda - slično onome što je uvođenjem šestojanuarske diktature učinio i kralj Aleksandar Karađorđević najavljujući da ne želi više da trpi parlament i demokratski politički život kao posrednike između kralja i njegovih podanika - obnovio metod vladavine putem provokacije i mobilizacije masa koje treba da postavle nove ciljeve i podrže vođu

u njegovom naporu da se ti ciljevi ostvare. Njegov pokret “Događanja naroda” bio je sličan nekadašnjoj “Orjuni”, koja je bila masovni pokret nacionalista za podršku kralju Aleksandru Karađorđeviću. Uspjeh ove nove metode političkog djelovanja, apsolutno nedemokratske, populističke i manipulatorske, samo je jačao radikalnu retoriku i utjecaj samog vođe, ali ne i utjecaj naroda na zbivanja o kojima je odlučivao samo sam vođa i najuži krug njegovih pouzdanika. Drugo, on je energiju masa usmjerio na rušenje rezultata Drugog svjetskog rata u odnosu na samu Srbiju, tj. na rušenje autonomija koje su iz rata nastale kao oblik demokratizacije srpskog političkog i državnog prostora čime je ujedno postavljen osnovni cilj o stvaranju jedne nove unitarne i centralizirane Srbije koja treba da ujedini srpske države Srbiju i Crnu Goru, a potom i sve Srbe, ma gdje oni tada živjeli, u jednu veliku srpsku državu. Treće, on je jasno najavio da će se ciljevi srpske politike, koji još nisu bili javno i potpuno definirani, ali koji su najavljavani u paralelno stvorenim krugovima nacionalista, ostvarivati i na prostorima cijele tada zajedničke države, pa čak i uz primjenu sile. Takav ton imao je njegov govor na velikom skupu Srba na Kosovu 1989. godine. Svi ovi stavovi i jasna najava Miloševića da će doći do destrukcije Jugoslavije, kakva je nastala iz zajedničke borbe protiv fašizma, bili su utemeljeni na skrivenim potezima i rezultatima srpske politike u preuzimanju kontrole nad najvažnijim institucijama države, a to su bile finansijske institucije (Milošević je odatle i došao u politiku), zatim policija i vojska, tj. JNA, gdje su Srbi, osim u kratkom periodu nakon pada Aleksandra Rankovića uvijek imali vodeću ulogu, a ta dva instrumenta su trebala osigurati njihovu prevlast u najbitnijim aspektima djelovanja države. Kada se analizira ponašanje vodećih srpskih političara nakon smrti Josipa Broza, posebno Nikole Ljubičića, može se vidjeti da su oni izbjegavali da ulaze u diskusije o naslijeđu, ali su zato strogo vodili računa da zadrže punu kontrolu nad JNA, da povrate kontrolu nad vojnom i državnom obavještajnom službom i da kontroliraju bankarstvo. Pažljiv promatrač mogao je zapaziti kako je odmah nakon smrti Josipa Broza i preuzimanja kontrole nad vojskom od strane Nikole Ljubičića, JNA započela sa vježbama desanta preko Save i Drine, a Srbija insistirala na izgradnji pruge Doboj – Zvornik – Valjevo – Beograd i niza mostova na Drini. Za trideset godina nakon rata Srbija nije insistirala na izgradnji nijednog značajnijeg mosta preko rijeke Drine, da bi tokom osamdesetih bilo izgrađeno pet mostova koji mogu podnijeti

prelaz i najtežih vozila na prostoru od Bogatića do Skelana iznad Srebrenice. Sve to govori da prijetnja ratom i obnova planova o rekonstrukciji bivše države nisu bili samo prazna retorika, nego i brzo, efikasno i pomno planirane aktivnosti srpske države za nadolazeće događaje koje je ona pripremala. Navedenim koincidentnim događajima nastalo je stanje u kojem je u najvišem naučnom centru srpske države i nacije, jer je "Načertanije" bilo lični akt Garašanina, a Pismo Srpskog kulturnog kluba stav jedne značajne, ali ne i vrhunske naučne institucije srpske države, nastao jedan nacionalno-politički strateški dokument kojim su svi nekadašnji i do tada nerealizirani srpski nacionalni ciljevi obnovljeni i redefinirani, a sam dokument je sadržavao program rušenja dotadašnjih postignuća komunističkog pokreta u političkom uređenju ovog prostora i u njemu su postavljeni novi politički ciljevi koji su definirani kao nacionalni. Tako je na naučnom polju, dakle, izvan neposredne politike, obavljen jedan bitan politički zadatak, kojeg se srpska politika u prvo vrijeme, zbog opće negativne reakcije u cijeloj zemlji, odricala, a razvijen je i politički program, koji je osnažio paralelni vojni i obavještajni poduhvat na obnovi vojne i obavještajne uloge Srbije naspram drugih zemalja unutar zajedničke države, pa je bilo dovoljno da legalne vlasti samo u jednom času koji one izaberu preuzmu taj program i učine ga legalnim državnim programom i zvaničnom politikom. Ogroman značaj ovog dokumenta je, s druge strane, bio osobito pojačan, jer se u to vrijeme pojavio čovjek koji je potpuno osvojio vlast u Srbiji i u srpski i jugoslavenski politički prostor uveo sasvim novu populističku metodu političkog djelovanja mobilizacije masa i vršenja pritiska na politiku izvan institucija političkog sistema, čime je pokazao da je bio spreman da polugama nelegalne manipulacije s velikim brojem ljudi putem dobro organizirane propagande i bezobzirne zloupotrebe vlasti, realizira ciljeve koje je postavio Memorandum. Spoj ta dva elementa proizveo je sve političke uvjete za stvaranje raspoloženja i snažne podrške srpske javnosti planovima agresije Srba u pravcu uništenja Jugoslavije kao federalne države i njene disolucije u kojoj će snaga manipulacije masama putem strogo kontroliranog sistema komunikacija i raspolaganje oružanom silom, policijom i drugim snagama represije imati odlučujuću riječ. Nikada do tada nije u srpskoj politici bilo takvog stanja, jer su sve prethodne nacionalističke politike i planovi patili od nedovoljno jasnih ciljeva ili od nedovoljne snage Srbije da ih realizira onakve kakvi su postavljeni i svojom samostalnom akcijom. Ovaj Memorandum

i politička filozofija i strategija srpskog nacionalizma koja je u njemu izražena je u tom momentu riješila dilemu vodećih srpskih krugova o alternativni Srbija ili Jugoslavija i to negativno za Jugoslaviju, čime je srpska politika konačno odustala od svog do tada najvećeg i najznačajnijeg dostignuća, tj. stvaranja zajedničke države i vratila se ideji nacionalne države. Ta činjenica definitivno je otkrila istinu da je Jugoslavija za Srbe imala značaj i vrijednost samo utoliko ukoliko su u njoj oni bili najutjecajniji i dominirajući vladajući element. Kako je Ustav Jugoslavije, donesen 1974. godine, onemogućio kontinuiranje takvog odnosa snaga unutar zajedničke države, to je njeno rušenje postalo glavni cilj srpske nacionalne politike pod vođstvom saveza Čosić-Milošević i njihovih sljedbenika. Prva faza ostvarenja plana političkog rušenja federativne države Jugoslavije započela je homogenizacijom Srbije u smislu ukidanja autonomija unutar nje. Druga faza započela je dovođenjem Crne Gore u položaj totalne političke ovisnosti (dva oka u glavi) i na granicu ujedinjavanja sa Srbijom, u smislu ranije već lansirane ideje o ujedinjavanju republika sa srpskom većinom koja je bila lansirana već prilikom revizije Ustava vršene 1963. godine, a koja je tada bila odbačena kao čisti nacionalizam i kao ideja temeljena na lažnoj slici o tome da su i Crnogorci i bosanski muslimani nacionalni Srbi. Slijedeća faza je trebala biti stvaranje takvih političkih prilika u Bosni i Hercegovini koje će omogućiti da i sa njom bude učinjeno isto što je bilo učinjeno sa Crnom Gorom, tačno u skladu sa napomenutom idejom iz 1963. godine o pojednostavljenju političkog i ustavnog sistema u tadašnjoj Jugoslaviji putem ujedinjavanja zemalja sa srpskom većinom, što je bilo objašnjenje te ideje i za što su agitirali neki veoma utjecajni politički krugovi iz tog vremena. Sve je to tokom druge polovice osamdesetih godina prošlog vijeka koincidiralo i odigralo ulogu proizvodnje političkih osnova, razloga i argumenata za pokušaj definitivnog ostvarenja dva vijeka starih ciljeva srpske nacionalne politike o ostvarenju sna o obnovi nove verzije Dušanovog carstva, tj. srpske države koja će naslijediti Dušanovu, odnosno Osmansku državu na našem tlu, naravno, sada s izmijenjenim i novoj situaciji prilagođenim granicama, tj. granicama od Novog Vinodolskog, preko Karlovca na Kupi, do Virovitice prema zapadu i nešto izmijenjenoj granici, iz koje su izuzeti dolina Vardara i Solun, a nova granica postavljena na liniju Prizren – Đakovica – Peć, sve do Valone u Albaniji. Akcija u Bosni i Hercegovini započela je 1987. godine, mada su pripreme za nju započele ranije i to kroz

izgradnju cijelog niza mostova na rijeci Drini, za čiju gradnju Srbija ranije nije pokazivala nimalo interesa. Gradnja pet novih mostova na donjem toku rijeke Drine i vršenje vojnih manevara prelaska Drine pravcem Maćva – Semberija, kao jasan znak srpskog interesa za apsorpiranje bosanskog prostora, nastavljena je proizvodnjom afere “Agrokomerc”, koja je omogućila Miloševiću da uspostavi kontrolu srpske policije nad policijskim snagama u Bosni i Hercegovini i da ovu finansijsku aferu transformira u veliku političku aferu koja je kao rezultat imala isključenje iz političkog života u tadašnjoj Bosni i Hercegovini svih ljudi koji su dosljedno zastupali ideju o državnosti, političkoj samostalnosti i jednakopravnosti Bosne i Hercegovine u Jugoslaviji. Smijenjeno je ili bačeno u sjenu gotovo cijelo tadašnje političko rukovodstvo Republike, oko pet stotina ljudi je prošlo kroz zatvore, a glavnu riječ u politici, slično kao u Crnoj Gori, trebali su zauzeti i zauzeli su novi prosrpski orijentirani ljudi, ili direktni agenti savezne i vojne od Srba kontrolirane policije, a glavni cilj cijele akcije je bio da se dva tada najutjecajnija politička predstavnika Bosne i Hercegovine, nakon što je Džemal Bijedić poginuo u nikad rasvijetljenoj avionskoj nesreći, tj. Hamdija Pozderac i Branko Mikulić, sa svim svojim saradnicima, eliminišu iz politike i po mogućnosti i iz života. Nije bilo nikakve sumnje u to da je u Bosni i Hercegovini započela operacije iste vrste kao što je bila ona u Crnoj Gori, tj. uspostavljanja vlasti koje će u potpunosti odgovarati Beogradu i postati oslonac za provođenje njegovih daljnjih planova. Prilike, međutim, nisu išle potpuno u prilog planovima srpske politike u tom smislu što je komunizam s lijevom retorikom bio politička formula srpske politike u tom momentu, a pad komunizma donio potpuno novu političku konstelaciju i potrebu za sasvim drugačijom retorikom. Naime, srpski plan postepenog osvajanja za njih interesantnih prostora u bivšoj Jugoslaviji bio je ostvarivan preko institucija komunističkog režima i lijeve demagoške retorike, čiju je kontrolu u svoje ruke preuzeo srpski nacionalizam kamufliran u ekstremni radikalni marksizam i komunizam. Kad je komunizam pao, pala je i komunistička maska sa srpskog nacionalizma i sada je on svoju politiku morao provoditi pod svojim znakom i bez pokrića u komunističkim idejama i njegovoj retorici. Kako je srpski nacionalizam time bio primoran da se razotkrije, tako su sada mogli da se javno pojave i drugi nacionalizmi, oni koji su bili kvalificirani kao neprihvatljivi i za Jugoslaviju i komunizam uopće opasni antijugoslavenski nacionalizmi, kao što su bili hrvatski,

slovenački i makedonski nacionalnopolitički pokreti, a pogotovo tada uopće nepostojeći muslimanski nacionalizam koji postaje glavni neprijatelj bivše države. Nije više bilo moguće provoditi politički teror na temelju ideje obrane Jugoslavije koju je navodno branio srpski nacionalizam, a ugrožavali svi ostali. Sve je jasnije bilo da je Jugoslavija samo maska za ostvarenje srpskih nacionalističkih ciljeva i programa. Nažalost, utjecajni faktori međunarodne politike, koji su dirigirali procesom rušenja komunizma, ali koji su uglavnom pokazivali katastrofalno nepoznavanje lokalnih prilika u našoj zemlji, zaključili su da je jugoslavenski komunizam najlakše srušiti tako da se sruši Jugoslavija, čime će on izgubiti navodnu političku i državnu osnovu, a politički život u zemlji će u svoje ruke uzeti lokalni nacionalnopolitički pokreti, navodno ovisni o zapadnim zemljama. Ova ocjena je uglavnom stajala, osim u jednom važnom detalju, a to je da je srpski nacionalizam tradicionalno imao najvažnije uporište u Rusiji, a ne u zapadnim demokratskim zemljama, mada se on koristio i njihovom naklonošću, kako u borbi protiv Osmanlija i Austro-Ugarske tako i u borbi s komunizmom za vlast u Srbiji i Jugoslaviji. Rušenje Jugoslavije je za logičnu posljedicu imalo nastanak samostalnih država, tj. bivših federalnih republika. Ovaj proces ugrožavao je srpske nacionalnopolitičke ciljeve i Srbija je odlučila da ga onemogući u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini gdje je imala svoje posebne interese i na čije je teritorije gledala kao na navodne srpske zemlje, dok je sa najvećom lahkoćom otpisala Sloveniju i Makedoniju iz buduće Jugoslavije, čime je potpuno razotkrila svoj politički plan o stvaranju "Velike Srbije". Taj plan o uzimanju hrvatskih teritorija i nije bio novi, jer je još kralj Aleksandar Karađorđević imao sličan plan. On je mislio da, ukoliko ne bude mogao ostvariti punu kontrolu nad Jugoslavijom, iz svoje države amputira Hrvatsku od Zagreba prema sjeveru i to zajedno sa Slovenijom i tako se riješi te neugodne rak-rane unitarne države, tj. hrvatskog insistiranja na svojoj državnosti. Tu je korijen agresije Srbije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Srbija je prvo napala Hrvatsku zbog procjene da ukoliko Hrvatska uspije da se konsolidira kao samostalna država, sa svojim vezama s katoličkim svijetom i utjecajem ovog svijeta u međunarodnoj politici, tada će i akcija na Bosnu i Hercegovinu biti mnogo teža, a Bosna i Hercegovina će u Hrvatskoj imati primjer i presedan uspješne političke akcije, jer je tada logično očekivati politički i vojni savez i saradnju ovih dviju zemalja što bi umnogome umanjivalo šanse napadača. Napad na Hrvatsku imao je dva cilja. Prvi je bio pokazati

Hrvatima opasnost od njihovog osamostaljenja bez pristanka Srbije, a taj pristanak je ovisio o podršci hrvatske srpskim vojnim i političkim ambicijama prema Bosni i Hercegovini, za što već postoji presedan u sporazumu Cvetković-Maček iz 1939. godine. Ova kalkulacija bila je opravdana, jer je iz slične logike proizašao sporazum Milošević-Tuđman o zajedničkoj akciji na razaranju bosanske države i podjeli njene teritorije grosso modo prema podjeli iz 1939. godine, sa čime bi Hrvati bili zadovoljni. Rat u Hrvatskoj je intervencijom međunarodnih faktora bio zamrznut i čekao je da se vidi ishod zajedničkog srpsko-hrvatskog plana čerupanja Bosne i Hercegovine, a kada je Tuđman pristao na Dejtonsku podjelu Bosne i Hercegovine, tada je Milošević smatrao da je ugovor iz Karađorđeva u tom momentu bio, što se tiče glavnine njegovih interesa, sasvim ispunjen i prepustio je Srbe u Hrvatskoj njihovoj sudbini, tj. sudbini rebela i pobunjenika protiv ustavnog poretka zemlje, što je kao konzekvenciju imalo njihovu eksterminaciju i izgon iz Hrvatske, odnosno svođenje njihovog ostatka na nacionalnu manjinu sa gotovo nikakvim pravima i ulogom. Ova konstelacija prilika, nastala rušenjem komunizma putem rušenja Jugoslavije i logika dogovora između Srba i Hrvata o zajedničkoj akciji na podjeli bosanskohercegovačkih teritorija među njima, uvjetovala je početak, prvo srpske, a potom i hrvatske agresije na Bosnu i Hercegovinu. Tako su obje nacionalnopolitičke koncepcije o srpskim i hrvatskim zemljama i pravu Srba i Hrvata da stvaraju države u kojima bi trebali da žive svi Srbi i svi Hrvati, i ovog puta pokazala svoje agresivno, zločinačko i nezakonito značenje, a obje ove politike i njihovo provođenje imale su teške posljedice na stanje na ovom prostoru.

**Da li se odista dogodila agresija Srbije i Crne Gore
na Bosnu i Hercegovinu i zbog čega se taj napad
mora kvalificirati kao agresija i kao takav
kazniti po međunarodnim zakonima**

Srpski združeni napad usmjeren je na državu Bosnu i Hercegovinu (u tom apsolutno ničim izazvanom napadu učestvovala su udružene vojne snage bivših socijalističkih republika Srbije i Crne Gore, koje su tada sačinjavale novostvorenu Saveznu državu Jugoslaviju, dakle, nekadašnje snage JNA i paravojne snage formirane u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini, zvane dobrovoljci i snage SDS formirane uz političku, finansijsku i vojnu pomoć

Srbije i Crne Gore) i njene stanovnike nesrpske nacionalnosti, kao i na one Srbe koji su podržavali osamostaljivanje svoje države. Zbog toga rat koji su tim napadom izazvali udruženi Srbi nije imao nikakvu osnovu ni razlog koji bi počivao u unutrašnjem stanju i međunacionalnim odnosima u Bosni i Hercegovini, a pogotovo u situaciji u kojoj se nalazio srpski narod u Bosni i Hercegovini. Ti odnosi su bili dobri, bez incidenata i bili su izraženi u pobjedničkoj antikomunističkoj koaliciji između stranaka SDA, SDS i HDZ, koje su tvrdile da će od Bosne i Hercegovine stvoriti balkansku Švicarsku. Uostalom, nikada, osim u slučajevima vanjskog miješanja u unutrašnje odnose u Bosni i Hercegovini i u starijoj i u novijoj njenoj historiji, nije u našoj zemlji, od samog njenog nastanka, bilo međusobnih sukoba njenih stanovnika unatoč činjenici da su oni bili različite vjere ili narodnosti. Tek kad su se Sveta stolica i Europa toliko umiješale u unutrašnje stvari u Bosni, da su zadnja dva bosanska kralja pod njihovim uplivom pokušala nasilno istrijebiti pripadnike Crkve bosanske, došlo je do unutrašnjeg sukoba među stanovnicima u Bosni, koji je u zadnjih dvadeset godina njenog postojanja kao slobodne države toliko oslabio Bosnu, da je ona veoma lahko postala plijen osmanlijskih osvajanja. Ni u vrijeme osmanske vladavine u Bosni nije bilo unutrašnjih međuvjerskih ili etničkih sukoba. Sukobi su bili socijalnog karaktera i najčešće i najsnažnije su ih vodili sami Bošnjaci muslimanske vjere, koji su se bunili protiv raznih mjera i postupaka osmanske vlasti. Ti sukobi završili su ustankom Bošnjaka protiv osmanske vlasti 1832. godine, ali je karakteristično da Europa nije podržala taj ustanak, mada je podržavala sve druge antiosmanske ustanke na Balkanu i to samo zbog toga što su njegove vođe bili Bošnjaci muslimanske vjere, mada su u njemu učestvovali i tadašnji Bošnjaci katoličke i pravoslavne vjere. Karakteristično je da tada u Bosni nema ni Srba ni Hrvata, tj. da dokumenti ne pokazuju postojanje ljudi koji sebe ili koje drugi nazivaju takvim imenima, nego su se svi stanovnici Bosne tada nazivali Bošnjaci i to Bošnjaci turske, Bošnjaci katoličke ili Bošnjaci pravoslavne vjere. Ako se radilo o ljudima iz drugih zemalja, trgovcima, putnicima ili ljudima koji su dolazili u Bosnu, oni su nazivani etnonimima koji im odgovaraju, kao npr. Dubrovčanin, Rašanin, Zečanin ili Hrvat ili Latin itd. Tek će polovinom i krajem XIX vijeka doći do pojave srpskog i hrvatskog nacionalnog imena na tlu Bosne i ta imena su u Bosnu unesena izvana, a nisu u njoj nastala. Sukobe etničke i vjerske vrste su u Bosnu i Hercegovinu unosile Austrija, Srbija i Crna

Gora kao instrumente svoje antiosmanske politike i to je ono što su nam u političkom životu ostavili u naslijeđe, jer su agenti Srbije, Hrvaskе (Austrije) i Crne Gore, na isti način kao što su to činili i u ranijim vremenima, nastavili da i nakon pada komunizma provode politiku okolnih država i proizvode unutrašnje sukobe u našoj zemlji i u tome su uz prešutnu, ali i javnu i konačnu pomoć zapadnih sila i uspjeli. Uzimajući u obzir sve podatke, kao što su oni o broju Srba u Bosni i Hercegovini, relativnim odnosima u zapošljavanju i vršenju značajnih državnih, političkih i privrednih funkcija, u imovinskom stanju i drugim parametrima socijalnog i političkog položaja i utjecaja, može se sasvim sigurno konstatirati da za rat u Bosni i Hercegovini u to vrijeme nije uopće bilo razloga ni u položaju, ni u pravima i utjecaju Srba na ukupan život u Bosni i Hercegovini, ali ni u bilo kojem drugom bitnijem aspektu unutrašnjih odnosa među našim narodima, pa i političkom životu u našoj zemlji. Srbi su u Bosni i Hercegovini imali veoma povoljan položaj, čak su, dugom srpskom dominacijom u okvirima dvije prethodne Jugoslavije, zadobili i osigurali sebi privilegiran položaj u odnosu i na Hrvate i na Bošnjake. Srbi su bili na najvažnijim pozicijama u političkom, upravnom, vojnom, policijskom i ekonomskom aparatu države, kao i u bivšim državama, podjednako i u kraljevinama i u Socijalističkoj federativnoj Jugoslaviji. Ove dvije prethodne države su, pod vidom agrarne reforme, bazirane na srpskom nacionalnom političkom programu koji potječe iz vremena akcije Kočićevog seljačkog pokreta koji je djelovao u vrijeme vladavine Austro-Ugarske, dodijelile Srbima ogromne količine najboljeg ziratnog zemljišta koje je bilo neosnovano i nezakonito oduzeto Bošnjacima, kao do tada najvećim legalnim posjednicima tog zemljišta. Niko od Bošnjaka, nakon pada komunističke vlasti, nije ni pomislio da dovodi u pitanje njihove interese, a kamoli na bilo kakav način ugrožava njihov ukupni položaj i utjecaj u bosanskohercegovačkom društvu i državi. Jedini razlog za njihovu agresiju sastojao se u činjenici koja leži izvan ustavnopravnog položaja same države Bosne i Hercegovine i odnosa njenih nacija unutar nje, dakle, uzrok srpskog iznenadnog napada na državu i bošnjački narod nalazio se izvan nacionalnih odnosa u njoj i uopće izvan sfere pravnih, socijalnih i političkih odnosa i situacije u Bosni i Hercegovini i on se sastojao u želji srpskog nacionalnog i političkog vođstva iz Beograda da ostvari ideju stvaranja "Velike Srbije". Upravo je stvaranje te nove srpske države, kao konačno rješenje srpskog nacionalnog pitanja, bilo i moglo je biti jedini

razlog njihove akcije, a taj je razlog bio sasvim nelegalan i nelegitiman. Da je to bio glavni razlog, vidljivo je iz činjenice da su Srbija i dio bosanskih Srba nastojali na svaki način da se spriječi nešto što je bilo pravo bosanske države i njenih građana, pravo koje je Srbija priznala drugim narodima i državama na tlu bivše države i što je bez ikakvog problema, pitanja i uvažavanja drugih sebi sama priskrbila, a koje pravo je proistjecalo iz svih zakona i međunarodnih propisa, čak i izričitog stava Europske unije (Badinterove komisije), tj. pravo svih građana Bosne i Hercegovine, da bez ikakvih prethodnih uvjeta i rezervacija ostvare pravo na osamostaljenje njihove države, ako bi to bilo nužno i ako bi im to garantiralo daljnji njihov napredak i osiguranje rezultata pada komunizma, što se, uostalom dogodilo u cijeloj nekadašnjoj državi. Kao legalno i legitimno i kao nužno u situaciji kada bi ostajanje unutar reducirane Jugoslavije uvuklo Bosnu i Hercegovinu u srpske avanture ostvarivanja njihovih velikodržavnih planova, a dio tih planova bio je i rat Srba protiv Hrvatske, za koji ona, također, nije imala ni historijskih, ni ekonomskih, ni političkih razloga. Kako napadi na druge zemlje i ratne avanture tog tipa nisu nikada bile sastavni dio političke i moralne filozofije Bošnjaka, tako je bilo isključena svaka mogućnost da Bošnjaci učestvuju u takvim srpskim poduhvatima, a oni bi bili nužni ako bi Bosna i Hercegovina ostala unutar novostvorene Jugoslavije. Dakle, osamostaljenje Bosne i Hercegovine nikako nije moglo ugroziti položaj i neko aktualno i postojeće legalno i legitimno pravno i političko stanje Srba ili drugih naroda u Bosni i Hercegovini, ali ni neovisnost Srbije, ali je ono moglo ugroziti planove ostvarivanja politike stvaranja "Velike Srbije" koju su Srbi razvili u okviru rušenja komunizma, što je tada bio samo politički plan koji nije mogao biti ni na kakav način prihvatljiv, ni sa stajališta logike ustavnopravnih odnosa koji su vladali u tom momentu, niti sa stajališta međunarodnih zakona, pa tako ni unutar logike procesa pada komunizma i raspada Jugoslavije kao savezne države u kojoj su tada u savezu bile polunezavisne, ali potencijalno i po tada vladajućem Ustavu SFRJ već u mnogim aspektima osamostaljene države. Dakle, jedna politička ambicija i plan, politika i interesi jedne strane države-Srbije, bili su jedini osnov i razlog srpske akcije i istina je da su Srbi nezakonitim akcijama - ubijanjem stanovništva, paljevinom gradova i protjerivanjem masa domaćih stanovnika - odgovorili na promjenu stanja koje nije bilo ni na kakav prisilni, osim dogovoreni način legalno i na mogućnost da putem legalnog i legitimnog

demokratskog političkog čina, a to je upravo bio referendum o mogućem osamostaljivanju Bosne i Hercegovine, izgube priliku da jedno prevaziđeno stanje ustavnopravne povezanosti republika bivše Jugoslavije izgube mirnim putem kao osnovu stvaranja “Velike Srbije”. Srbi su izabrali rat kao način rješavanja političkih pitanja, a razlog za to sastojao se ne samo u njihovoj namjeri da umjesto Jugoslavije stvore “Veliku Srbiju” nego i u činjenici da su u okviru plana stvaranja te države već izazvali rat u Hrvatskoj i locirali na teritoriji Bosne i Hercegovine pet korpusa JNA, dakle, veliki dio jedne strane vojne sile, te da su u tim okolnostima smatrali da mogu izazvati pobunu lokalnih Srba, osiguranu snagama JNA koja se stavila na raspolaganje pobunjenicima protiv legalne vlade i države, i da tako nasilno spriječe osamostaljenje jedne dotadašnje republike u samostalnu državu, što je bio logični slijed procesa raspada komunizma koji se odvijao u formi raspada Jugoslavije. Nema nikakve sumnje da je Srbija bila izvor ideje, organizacije, sredstava i glavni politički faktor agresije i da je svoju agresiju, kako su to činili i drugi brojni agresori u prošlosti, pogotovo fašisti, a i i danas to čine, nastojala kamuflirati pobunom dijela srpskog stanovništva u državi u kojoj vrše agresiju, kako bi svoju agresiju prikazala kao intervenciju u zaštiti mira i prava lokalnog stanovništva. Svi tipični potezi i načini ostvarivanja plana zauzimanja Bosne i Hercegovine i njenog uključivanja u Novi srpski Reich (“Veliku Srbiju”) vidljivi su iz analize postupaka srpskih propagandnih i ideoloških, političkih, državnih i vojnih krugova. Sve što se kasnije dogodilo, nakon ovog inicijalnog agresivnog akta, događalo se upravo onako kako to logika agresije i ostvarivanje njenih ciljeva zahtijevaju. Radi se o pokušaju da se napadom na cijelu teritoriju i vehemencijom i drastičnošću postupaka napadača brzo ostvare ciljevi agresije, jer je poznato da ostvarenje ciljeva agresije opada s vremenom njenog ostvarenja, agresija mora brzo ostvariti svoje bitne rezultate, a ako ih ne ostvaruje, oni se tope i pretvaraju u nešto drugo, naime, tada nema efekta gotovog čina. Da je agresija imala za cilj brzu okupaciju i čišćenje naše zemlje, dokazuje i način izvođenja ratnih akcija eliminacijom stanovništva i etničkim čišćenjem teritorija, s genocidom kao logičnom pretpostavkom ostvarenja cilja da se stvori etnički čista srpska teritorija. Sve to dokazuje da je taj rat sa strane Srba bio jasan i nedvosmislen primjer agresije najgoreg tipa, tj. rata protiv jedne međunarodno priznate države i članice OUN i da je on ostvarivan putem nelegalne i okrutne okupacije njene teritorije i uništa-

vanja njenog stanovništva koje nije trebalo biti dio njenog planiranog stanovništva, tj. koje nije ulazilo u sastav buduće čisto srpske nacionalne države. Dakle, tu se nije radilo o ratu za osvajanje vlasti, ili za uspostavljanje kontrole nad teritorijama i institucijama države, nije se željelo postići ostvarenje promjene sistema državne uprave i odnosa unutar nje, nego upravo suprotno svim elementima koji određuju karakter jednog građanskog rata. Bio je to rat za osvajanje i čišćenje teritorije, rat protiv određene vrste stanovništva te države, jer je glavni cilj te agresije bio da uništi bošnjačko i sve drugo nesrpsko stanovništvo na teritoriji koju je agresorska vojska napadala i koju je željela uključiti u novu državu koju agresijom stvara. Dakle, ne samo činjenica i okolnosti otpočinjanja rata nego i način njegovog vođenja i metode primijenjene tokom ratovanja jasan su i nedvosmislen dokaz za tvrdnju da je rat Srbije i Srba u Bosni i Hercegovini protiv države Bosne i Hercegovine i bošnjačkog naroda, kao i drugih naroda koji nisu ulazili u okvire koncepta nove "Velike Srbije", predstavljao najgoru vrstu agresije ostvarivane masovnim zločinima nad stanovništvom i kombinirane s genocidom nad Bošnjacima, zapravo, da je taj rat predstavljao agresiju izvedenu po receptu nacizma i drugih novijih njegovih sljedbenika.

Upravo kao krunski primjer i dokaz takvog karaktera srpske agresije i jedan od bitnih dokaza agresivnog i genocidnog karaktera srpskog rata protiv Bosne i Hercegovine predstavlja i zločinačka troipogodišnja opsada grada Sarajeva, najmnogoljudnijeg državnog, privrednog, naučnog i kulturnog i, prije svega, civilnog centra Bosne i Hercegovine, koji ni u jednom mogućem kontekstu ratovanja nije mogao i smio postati ratni cilj, osim u kontekstu uništenja države i njenog najmnogoljudnijeg stanovništva koje je upravo u Sarajevu bilo najviše koncentrirano, tj. njegovog bošnjačkog dijela stanovništva. Tako su Srbi ponovili onaj "slavni", a ustvari kukavički poduhvat Eugena Savojskog, koji se u historiji proslavio paljenjem Sarajeva, tada najmnogoljudnijeg i najljepšeg i najbogatijeg grada na Balkanu. Naravno, poduhvat princa Eugena je dio vremena i odnosa u svijetu kada je glavni cilj katoličkog Zapada bilo potpuno uništenje muslimana u Europi, a ovaj ponovljeni poduhvat je blijeda karikatura onog prinčevog i odslikava jednaku inspiraciju i samo to, ali ujedno i krajnju traljavost i anahronost ovog srpskog pokušaja da prave veliku historiju. Na sve se može reći samo "šteta i srpskih života" koje su ovi avanturisti kao što su Dobrica Ćosić, Slobodan Milošević i slični njima, utrošili samo zbog toga da budu crnim

slovima upisani u modernu historiju kao narod koji je, pedeset godina nakon Hitlera, pokušao ponovo ostvariti genocid nad jednim europskim narodom. Koncentracija i dugotrajnost nastojanja Srba da unište Sarajevo najbolji su dokaz njihove agresije i namjere da izvrše totalni genocid nad Bošnjacima. Malo se uzima u obzir i spominje činjenica da su Srbi iz grada puštali samo pripadnike drugih naroda, kao Jevreje, Slovence, Hrvate i druge pripadnike manjina, naravno uz odgovarajuću naplatu u novcu ili u uspostavljanju veza s određenim faktorima u svijetu, dok su Bošnjacima na svaki način, a najčešće ubistvima, onemogućavali izlazak iz sarajevskog pakla. Sve to van svake racionalne sumnje dokazuje da je srpski napad na Bosnu i Hercegovinu od početka bio agresija izvođena metodom uništavanja same bosanske države i njenog bošnjačkog stanovništva, dakle, da se tu radilo o klasičnoj agresiji izvođenoj u cilju uništenja jednog naroda i svake mogućnosti za njegov život na tom prostoru, kao i da se radilo o klasičnom genocidu nad tim narodom. Sve činjenice koje omogućavaju analizu toka političkih priprema Srbije za ulazak u Bosnu i Hercegovinu i preuzimanje faktičke kontrole nad tom zemljom još u godinama prije pada komunizma, zatim direktne vojne pripreme neposredno pred rat, uvjetovanje ponašanja 70% bosanskohercegovačkog stanovništva da mora da se ponaša prema interesima Srbije i Srba, jer će inače nestati, činjenica da je početak agresije tempiran na rezultat referendumu, način izvođenja agresije, a posebno opsada Sarajeva, dokaz su za tvrdnju, koja je izvan svake racionalne sumnje, da se u slučaju rata u Bosni i Hercegovini radilo o srpskoj agresiji i da je u okviru te agresije izvršen i genocid nad Bošnjacima. To su temeljne istine o ovom ratu, bez obzira da li ih neko priznavao i prema njima postupao ili ne.

U čemu je stvarni vojni, politički i historijski smisao i značaj obrane Sarajeva

U čemu je onda veliki vojni, politički i historijski značaj obrane Sarajeva od srpske agresije? U svom odgovoru na gornje pitanje polazimo od toga da nema sumnje da je rat bio agresija Srbije i Srba na Bosnu i Hercegovinu i da je odmah pokazao svoje zločinačko lice, tj. da je započeo s ubijanjem i progonom stanovništva bošnjačke nacionalnosti. U kontekst agresije i genocida spada svakako i jedna od bitnih činjenica tog rata, koja

je ujedno jedan od najboljih dokaza koji određuje njegov karakter, zapravo što je bitan dokaz agresivnog i zločinačkog, zapravo genocidnog karaktera srpskog rata, a to je nesumnjivo troipogodišnja apsolutna i krajnje zloćudna opsada najvećeg i najmnogoljudnijeg grada u Bosni i Hercegovini, grada Sarajeva, u kojem je u času napada na državu Bosnu i Hercegovinu i na grad Sarajevo živjelo više od pola milijuna ljudi (561.000). Svi ovi ljudi su aktom iznenadne i nemotivirane bezobzirne agresije postali meta ratnog djelovanja i to prvenstveno teškim oružjima kao što su artiljerijske, minobacačke, avionske i tenkovske granate i bombe, koje su imale teške posljedice za grad kao urbanu cjelinu, za sve brojne njegove stanovnike, za kulturne i javne ustanove, a najviše za njegovo civilno stanovništvo koje je, zbog ove opsade i stalnog bombardiranja i gađanja svim sredstvima ubijanja, za posljedicu imalo više od 18.000 ubijenih (u ovom broju uzimamo sve Sarajlije koji su ubijeni u gradu ili izvan njega) i mnogo onih koji su zbog opsade i uvjeta života koje je ona nametnula morali umrijeti od bolesti koje u uvjetima totalne opsade nije bilo moguće liječiti, zbog nedostatka lijekova (npr. insulina za dijabetičare), zbog sistematskog višegodišnjeg ekstremnog izgladnjivanja i uopće nenormalnih uvjeta života tokom tri i po godine, a među uzrocima smrti treba ubrojiti i mnoge slučajeve umiranja zbog toga što su neke "humanitarne" isporuke lijekova sadržavale lijekove kojima je davno istekao rok upotrebe, dok su se takvi "dobrotvori" na taj način oslobađali zaliha neupotrebljivih lijekova. Broju ljudi koji su bili ubijeni granatama ili snajperskim hicima ili su umrli zbog opsade Sarajeva treba svakako dodati i broj onih koji su umirali zbog posljedica tog stanja, a koje su se iskazale tek nakon rata, mada taj broj do sada nije nigdje registriran, uprkos činjenici da je po općem saznanju, a prije svega po naglom porastu i malignom toku mnogih do tada bezazlenih bolesti i skoku mortaliteta svih godišta stanovništva, isto tako veoma veliki. U času napada na grad u njemu uopće nije bilo vojnih snaga novoproglašene i međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine, koja u tom momentu nije imala nikakve organizirane vojne snage niti arsenala oružja, a Armija Bosne i Hercegovine formirana je tek početkom jula mjeseca Dekretom Predsjedništva Bosne i Hercegovine, dakle, tri mjeseca nakon napada JNA i srpskih paravojskih snaga na Bosnu i Hercegovinu. Ako u Bosni i Hercegovini nije bilo snaga bosanske države i njene vlade i ako su otpor agresiji pružale jedino samoorganizirane snage građana, u Bosni je upravo tada bio veliki dio ukupnih

snaga JNA, a u Sarajevu njen ogroman garnizon i veoma veliki broj srpskih paravojnih snaga za koje se znalo, godinu dana unaprijed, da se formiraju i intenzivno naoružavaju od strane JNA, a po naređenju i putem finansiranja od strane državnog i vojnog vrha tadašnje srpskokrnogorske Savezne države Jugoslavije. Jedina vojnički organizirana oružana snaga i to naoružana isključivo pješačkim defanzivnim oružjem, koja je u času agresije na državu i grad Sarajevo stajala na raspolaganju vladi države Bosne i Hercegovine, bila je policija. U ovoj jedinici oružanoj snazi bosanske države je pred sami početak agresije izazvan puč i izvršen napad na njene institucije i zgrade, a posebno okrutan i agresivan je bio napad srpskih snaga, uz otvorenu podršku jedinica JNA, koji je izvršen na policijsku školu koja se nalazila u sarajevskom gradskom naselju Vraca. Tako je jedina preostala organizirana policijska snaga sa kojom je raspolagala vlada Bosne i Hercegovine bila jedinica Specijalne policije koja je u saradnji sa samoorganiziranim građanima u početku agresije odigrala bitnu ulogu u sprečavanju totalne okupacije i zauzimanja Sarajeva od snaga JNA i srpskih paravojnih snaga. Upravo zbog plana o zauzimanju grada Komanda Armije je u gradskim kasarnama držala najveći broj svojih vojnika, odbijajući da ih neutralizira i povuče izvan grada, što je bosanska vlada zahtijevala kako u slučaju sukoba sam grad ne bi postao poprište oružanih borbi uz mogućnost nastajanja velikih civilnih žrtava. Iz situacije koja je već bila poznata i za koju je Komanda JNA odbijala da pruži zadovoljavajuća objašnjenja, a to je da je JNA izgradila na okolnim brdima koja okružuju grad snažne utvrđene artiljerijske i pješadijske položaje, a kada se to poveže sa situacijom da su hiljade vojnika (oko 18.000 ljudi) bile locirane i nezakonito zadržavane u samom gradu, gdje su postojale velike kasarne raspoređene na ključnim pozicijama (od Vratnika - Jajce kasarna, preko tzv. Titovog logora u središtu grada, do kasarne Viktor Bubanj, Ramiz Salčin i drugih kasarni u Sarajevskom polju i Lukavici), bilo je jasno da političko vođstvo planirane agresije i vojno vođstvo JNA imaju plan da zauzmu grad u kojem je živjelo isključivo civilno stanovništvo, grad koji nije imao nikakvih vojnih utvrda, izgrađenih obrambenih linija, niti su njegovi stanovnici raspolagali oružjem osim slučajnim i lovačkim, pa je obrana grada i države u ključnim momentima odlučnog napada agresora pala u najvećoj mjeri na leđa Specijalnog odreda policije, snaga samozaštite i samoorganiziranih građana koji su sami i bez ičije logističke podrške organizirali obranu svojih naselja, a oružje su sami kupovali ili nalazili na

najrazličitije načine da do njega dođu, jer država u tom momentu, ali ni kasnije, nije imala nikakvog arsenala koji bi mogao poslužiti za naoružavanje njene legitimne vojske. U činjenici ogromnog raskoraka u posjedovanju oružja između jedne veoma dobro naoružane i uvježbane vojne snage, kakva je bila JNA koja je smatrana trećom silom u Europi, i sasvim nenaoružanih građana Sarajeva i cijele Bosne i Hercegovine, leži ogromna moralna i politička odgovornost onih lažnih mirotvoraca koji su tako olahko izglasali odluku o embargu na uvoz oružja na područje bivše Jugoslavije, uključujući i Bosnu i Hercegovinu i tako ostvarili ogromnu prednost srpskih snaga nad snagama legitimne obrane Bosne i Hercegovine i Sarajeva. To je uvjetovalo činjenicu da je oružje obrane grada bilo najrazličitijih vrsta i porijekla, da je bilo improvizirano i ograničenog dometa i ubojne moći. Kad je vojno i političko vođstvo agresora odlučilo da konačno zauzme grad, a to koincidira s napadom specijalnih snaga JNA na Predsjedništvo početkom maja 1992. godine i napadom na nekadašnji dom JNA i na glavnu poštu, koja je tada bila uništena, i dalje preko pozorišnog trga prema Mejtašu, s istovremenim napadom na neke druge dijelove grada, prije svega Pofaliće, što je činjeno u svrhu nasilne podjele i fragmentacije grada kako bi on bio lakše okupiran, došlo je do odlučne bitke između snaga agresora i obrane grada Sarajeva i države Bosne i Hercegovine, koju su započele snage agresora, a to su bile specijalne i redovne jedinice JNA i paravojne snage SDS koje su vodile napad. Tu odlučnu bitku za grad Sarajevo kao slobodan grad svih njegovih stanovnika dobile su obrambene snage sastavljene od specijalne policije i samoorganiziranih građana, tako da je agresor morao da sasvim odustane od istovremenog i frontalnog napada na grad sa ciljem da ga jednom akcijom zauzme i od tada je agresor prešao u napade iz pozicije okruženja, stvarajući situaciju u kojoj su oružje napada bila svakodnevna intenzivna avionska, artiljerijska, mitraljeska i snajperska gađanja cijele teritorije grada, čak i pojedinačnih građana, kao i izglednjivanje i iscrpljivanje građana putem prekida svih oblika i izvora snabdijevanja grada strujom, vodom, gasom, svim vrstama energenata, hranom, lijekovima i sanitetskim materijalom i svime što je nužno za život jednog polumilijunskog grada. Okruženje je izazvalo prisilni egzodus oko stotinu hiljada građana grada, koji su na razne načine, a prije svega i najviše plaćajući uslugu izlaska onima koji su ih držali u okruženju, nastojali da izađu iz, od strane JNA i srpskih paravojnih snaga, kreiranog pakla koji se zvao grad Sarajevo.

Šta se zbivalo u gradu pod opsadom, kako je on obranjen i u čemu je značaj te obrane

Tako je nastala situacija okruženja i kontinuiranog napada na grad i njegove stanovnike koji su bili stisnuti na malom prostoru s velikim brojem ciljeva koje je napadač gađao s položaja koji su se nalazili na najpovoljnijim pozicijama za gađanje i snagama koje su raspolagale velikom vatrenom moći, pogotovo kad u izboru ciljeva nije uopće bilo problema i kada je svaki ispaljeni metak, granata, mina ili bomba pogađala neki cilj. Ciljeve uopće nije trebalo birati nego samo pucati po jednom jedinom cilju, a to je bio grad kao takav, na kojeg je svaki pucanj upućivan s velikom dozom vjerovatnoće da će proizvesti veliku štetu i dovesti do ogromnih materijalnih i ljudskih žrtava, što se i obistinilo. Okruženje je značilo da agresor odustaje od zauzimanja grada putem općeg frontalnog napada ili infiltracija svojih trupa u grad i da nastavlja voditi rat koji se mora kvalificirati kao rat protiv ljudi u okruženju, dakle nediferencirani rat protiv mase ljudi koja je zatvorena na malom prostoru zbog čega je to nesumnjivo bio zločinački i genocidni rat protiv civilnog stanovništva kojeg je u gradu bilo dvadeset pet puta više nego vojnika. Zar to ne potvrđuju ogromne žrtve koje su izazvane takvim načinom ratovanja među stanovnicima koji su ginuli nastojeći nabaviti nešto hrane na oskudnim pijacama, ili čekajući u redovima za humanitarni kruh, ili u redovima za malo vode na rijetkim izvorima za vodu, a pogotovo pogibije djece pred školama kod dolaska, izlaska ili pokušaja igre neodoljive za djecu i pored najvećih opasnosti koja im je zbog toga prijetila. U takvoj situaciji - kada su naočigled legalne ali nemoćne vlasti, ali i naočigled cijele svjetske javnosti koja se u slučaju ove opsade ponašala više nego kukavički i proračunato, antibošnjački i antimuslimanski, kada su stanovnici Sarajeva bili u totalnom okruženju i zbog toga bivali nelegalno i nelegitimno ubijani i stradali pod izgovorom da se želi srušiti jedna legalna vlast - bio je problem šta da se radi i kako da se vodi rat u uvjetima namjernog ili slučajnog sljepila i gluhoće međunarodne javnosti, osobito europskih država Francuske, Velike Britanije i Njemačke, koje su vodile apsolutno nelegitimnu i nezakonitu politiku puštanja srpskih snaga da ubijaju Bošnjake do mile volje, pod izgovorom Mitterandove ocjene da je rat u Bosni humanitarni a ne politički ili vojni problem, o čemu najbolje govori činjenica da međunarodne zaštitne snage nisu ni u jednom jedinom

slučaju intervenirale u cilju zaštite života i imovine civila, mada im je to bila primarna funkcija i mada su imale i zadatak da djeluju na obustavi ratnih dejstava uopće. Sve je to bilo u skladu s navedenom u najmanju ruku neodgovornom i svakako zloćudnom deklaracijom Francois Mitteranda i njegovom kvalifikacijom rata u Bosni i Hercegovini, što je bio jasan znak i poruka agresoru da zapadne sile neće sprečavati ubijanje, ali će radi svog lažnog obraza pružati humanitarnu pomoć žrtvama. Ako to nije bila direktna pomoć agresoru i moralno sramni čin, onda ništa na svijetu nije istinito i moralno.

U suočavanju sa činjenicom nastanka agresije i čudnog stava međunarodne politike prema jednoj očitoj agresiji i masovnom ubijanju stanovništva jedne od njih priznate države, bilo je u našem političkom i državnom vrhu određene zbunjenosti i to osobito u ocjenama stanja i u pogledu mjera koje treba poduzimati kako bi se obranila država i njen narod. Udružena opozicija, uz saradnju mnogih poslanika do tada vladajuće većine iz SDA i HDZ, pa čak i nekih pojedinaca iz srpskih stranaka koji nisu dobro primili ratoborno i zločinačko ponašanje vođstva SDS, uspjela je, nakon više pokušaja, sazvati Skupštinu Bosne i Hercegovine za 12. april 1992. godine. Tada je donijeta Rezolucija Skupštine i to sa punovažnom većinom koju predviđaju Statut i Poslovnik Skupštine - a Rezolucija je bila izglasana glasanjem potrebne većine i saopćena na konferenciji za štampu 16. aprila 1992. godine. U Rezoluciji se jasno kaže da je utvrđeno kako je država Bosna i Hercegovina bezrazložno oružanom silom napadnuta, da se napadom želi srušiti država i onemogućiti u radu njene državne institucije, da se vrše oružani napadi ubistva i paljevine širom zemlje i da je time započela agresija i neobjavljeni agresivni i kamuflirani rat protiv naše države. Rezolucija je konstatirala da je rat postao činjenica i stanje u kojem se nalazimo i da se na njega mora adekvatno odgovoriti sa punom sviješću o dužnosti države da brani pravni poredak, živote i prava građana, da brani institucije države i njihovo pravo da nesmetano djeluju. U toj rezoluciji je direktno rečeno: "Država mora da se brani svim raspoloživim sredstvima da bi osigurala slobodno djelovanje njenih institucija Skupštine, Predsjedništva i Vlade, kao i oružanih i policijskih snaga koje treba formirati i u tom cilju je nužno proglasiti stanje neizazvanog rata i opću mobilizaciju svih vojnih obveznika." U ovoj rezoluciji je, također, konstatirano da se, zbog ratnih dejstava i prekida komunikacija izazvanog agresivnim djelovanjem neprijatelja države, moraju preduzeti mjere koje omogućava Ustav BiH u takvim situa-

cijama, a to je da se ovlasti Skupštine prenesu na Ratno predsjedništvo države koje će biti prošireno komandantom vojnih snaga, predsjednikom vlade, ministrima inozemnih poslova, financija i vojske, predsjednikom Skupštine Bosne i Hercegovine i predsjednikom Poslaničke grupe udružene opozicije u Parlamentu. Tim aktom je bio obnovljen značajno narušeni legitimitet djelovanja najvažnijih državnih institucija, jer je prvi cilj agresora bio da povlačenjem svih predstavnika srpskih stranaka iz Predsjedništva, vlade i ostalih institucija države i onemogućavanjem učešća najvećeg broja poslanika i funkcionera države u radu institucija dovede u pitanje legitimitet njihovog rada. Sređivanje stanja državnih poslova bilo je prvi važan korak u osposobljavanju naše države da vodi obrambeni rat protiv agresije. Drugi korak je bio popuna svih institucija nužnih za legalno i legitimno djelovanje države i formiranje vojnih snaga, čiju je osnovu do tada činila policija, dobrovoljno i spontano organizirane jedinice građana i neke druge organizacije, ali je za vojsku bilo bitno da se uspostavi sistem komandovanja i izvrši efektivno objedinjavanje snaga i započne izgradnja strategije i taktike vođenja rata u situaciji kada je centar države bio u okruženju, a vojne snage raspršene na velikom prostoru i bez svakodnevne sigurne veze i sinhronizacije u djelovanju. Bilo je izvjesno da je za potrebe obrane Sarajeva, u kojem su bile koncentrirane sve najvažnije državne institucije i u kojem je bila najveća koncentracija građana, bilo nužno izdvojiti veoma veliki dio efektivnih snaga obrane, a pristajanjem na rat u okruženju te snage su gubile manevarsku mogućnost, tj. mogućnost prenošenja težišta ratovanja na one tačke koje su za njih najpogodnije, jer je u okruženju neprijatelj sa relativno malim snagama, ali nadmoćnim naoružanjem koje je bilo daleko bolje i količinski i u vatrenoj moći snažnije, mogao da kontrolira stanje i djelovanje snaga obrane. U raspravama o tom pitanju pojavile su se dvije solucije. Jedna je bila da se istraje u okruženju, s eventualnim pokušajima probijanja obruča iznutra ili uz pomoć snaga koje bi djelovale izvana, a druga je bila da se Sarajevo napusti i prepusti neprijatelju, čime bi se dobilo na manevarskoj sposobnosti naših snaga, na mogućnosti koncentracije većih snaga na tačkama koje naša komanda odabire kao najpovoljnije, na povećanju aktivnog djelovanja u cilju zauzimanja širih teritorija i to osobito onih gdje žive Bošnjaci i Hrvati i na većoj mogućnosti povezivanja obrambenih djelovanja iz Hrvatske s onim iz Bosne i Hercegovine, a da se strateški računa na konačno dobijanje rata, a time i na sigurno oslobađanje

svih mjesta i teritorija koje je privremeno okupirao neprijatelj. Ova koncepcija je računala ne samo na iskustvo rata koji su vodili partizani, a koji su za cilj imali neprijatelja a ne gradove i teritorije, pa su manevrirali na cijelom ratom zahvaćenom teritoriju, nego i tradiciju ratovanja za svoju zemlju, posebno slučaj kada su Atenjani, na savjet velikog stratega Temistokla, izabrali soluciju da ne istrajavaju u okruženju nego da napuste Atenu i povuku se na otok Salaminu i tako prisile Perzijance da se bore na moru, gdje su bili mnogo slabiji od Grka, što je donijelo poraz Perzijancima i dovelo do oslobođanja Atene. Čuvene riječi Temistokla da Atena nisu zidine i zgrade nego duh slobode za koju se mi borimo, bio je primjenljiv i na našu poziciju, jer odista smo se mi tada borili za slobodu i humanost, a Srbi za osvajanje tuđih zemalja i uništavanje slobode i života ljudi. Ovu dilemu su, međutim, riješili sami Srbi. Naime, već od početka agresije, od Foče, Zvornika, Brčkog, Bijeljine, Prijedora, Sanskog Mosta, Ključa, Agića, Bosanskog Novog i drugih mjesta, postalo je apsolutno jasno da Srbi ne vode politički rat, da ne vode rat za kontrolu teritorija i za osvajanje i kontrolu političke vlasti, nego da je njihov osnovni ratni cilj istrebljivanje nesrpskog stanovništva, tj. da je njihov rat u svojim ciljevima i metodama izvedbe primarno genocidan i da je u skladu sa srpskom tradicijom ratova u cilju "trijebljenja Srbije od Turaka", ali i od drugih naroda koji su odbijali da postanu Srbi, tj. trijebljenja teritorija koje oni žele za sebe od svih stanovnika koji nisu Srbi. Oni su vodili od početka rat protiv ljudi, a ne protiv eventualno nelegalnog ili nelegitimnog političkog stanja i postupanja tada važeće vlasti prema njima, kojih nije ni bilo. A kako je u Sarajevu bila najveća koncentracija upravo Bošnjaka i to na najmanjem mogućem prostoru (Sarajevska kotlina je mala, osobito u njenom klasičnom dijelu), tako se za njihovu akciju na istrebljivanju Bošnjaka upravo u Sarajevu pružala najbolja i idealna prilika. Tu su imali mogućnost da eliminiraju gotovo 400.000 muškaraca, žena i djece bošnjačke narodnosti, kao što se to dogodilo u svim ostalim mjestima koja su oni osvojili, a da se oni toga ne bi libili, dokazao je cijeli taj rat, što niko pametan i niko ko je vidio kakav to rat vode Srbi u Bosni i Hercegovini ne bi mogao dozvoliti i pružiti im i najmanju mogućnost da i u Sarajevu učine ono što su učinili u Brčkom, Bijeljini, Zvorniku, Foči, Višegradu, Čajniču, Rudom, Rogatici, Prijedoru, Kozarcu, Bosanskom Novom, Ključu, Sanskom Mostu i Banjoj Luci i na kraju u Srebrenici, Bratuncu i Žepi i cijelom srednjem i donjem Podrinju,

a to je da ubijanjem, progonom i nasilnim iseljavanjem očiste i Sarajevo, kao što su učinili s navedenim mjestima. U tom kontekstu posebni historijski, politički, moralni i za konačni ishod borbe za demokratsku i slobodnu Bosnu i Hercegovinu odlučni značaj bitke za Sarajevo sastoji se u tome da je ta bitka sačuvala najveći broj Bošnjaka i drugih bosanskih patriota od potpunog uništavanja, a cijeli ovaj kraj od totalne etničke promjene sastava stanovništva i tako uništenja stoljetne njegove historije, sa svim spomenicima i institucijama koje su njeni svjedoci, kao što su učinili s Narodnom univerzitetskom bibliotekom ili Orijentalnim institutom koje su do temelja uništili. Ova bitka sačuvala je duh slobode u gradu, sačuvala centar naše države kao tačku iz koje je cijelog rata i uz sve probleme i devijacije koje ratovi sa sobom nose isijavalo uvjerenje da je pobjeda na strani istine i pravde, da je u njemu budućnost naše države i da će upravo iz Sarajeva doći do njenog ponovnog okupljanja i rekuperacije naše zemlje i države. Tako je bitka za Sarajevo, koja je trajala tri i po godine i u kojoj su svi građani igrali herojsku ulogu, pokazala da nema sile koja može pobijediti želju ljudi za slobodom. Slobodno i obranjeno Sarajevo bilo je siguran zalog ponovnog normalnog ujedinjavanja Bosne i Hercegovine u jedinstvenu demokratsku državu, za što se danas vodi borba, ali borba koja će na kraju krajeva ipak biti dobijena. Narod koji je tri i po godine izdržao svu silu srpskog napada, agresije i pretrpio genocid a nije pognuo glavu, neovisno o tome šta su i kako su njegove interese zastupali razni njegovi predstavnici, neće odustati od borbe za istinu, pravdu i odgovorno ponašanje svih i u našoj zemlji, ali i u svijetu, prema našem narodu i našoj zemlji koje predugo tretiraju kao monetu za potkusurivanje u svojim odnosima opterećenim svim mogućim vrstama interesa i predrasuda.

**ZNAČAJ PLATFORME O RADU PREDSEDNIŠTVA
REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE ZA KONCEPCIJU
OTPORA I ODBRANE BOSNE I HERCEGOVINE
(1992-1995)**

**1. Društveno-istorijski kontekst disolucije jugoslavenske
socijalističke federacije (1989-1991)**

Bosna i Hercegovina je kao i druge republike u jugoslavenskoj federaciji, mada s izvjesnim zakašnjenjem, izvela promjenu jednopartijskog sistema vlasti u višepartijski pluralni sistem.¹ To je omogućeno formiranjem višestranačke političke strukture tokom 1990. godine. Zapravo većina stranaka formirana je sredinom 1990. godine. Stranke su nastajale po dva osnova: formiranjem novih stranaka i transformacijom postojećih političkih stranaka. Po osnovu transformacije političkih organizacija iz jednopartijskog sistema formirane su ove stranke: SK – Socijalistička demokratska partija, Demokratski socijalistički savez, Liberalna stranka.

Kao istorijski novi politički subjekti formirane su tri narodne i po strukturi članstva jednonacionalne stranke. Stranka demokratske akcije (stranka iz bošnjačkog naroda) formirana je u maju 1990. godine. Srpska demokratska stranka (stranka iz srpskog naroda) formirana je u julu mjesecu 1990. godine. Hrvatska demokratska zajednica BiH (stranka iz hrvatskog naroda) formirana je u augustu 1990. godine.² U isto vrijeme formirana je i stranka pod nazivom Savez reformskih snaga. Ova stranka formirana je na multietničkoj osnovi. Također je formirano i više manjih stranaka koje će učestvovati u izbornoj kampanji na prvim višestranačkim izborima 1990.

¹ Druge republike jugoslavenske federacije, a posebno Slovenija i Hrvatska, uvele su višestranački sistem i provele višestranačke izbore u prvoj polovini 1990. godine.

² Mirko Pejanović, *Struktura i karakteristike razvoja političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini 1989-2003, Zbornik: Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini*, (urednici Danica Fink Hafner i Mirko Pejanović), Promocult, Sarajevo/Ljubljana, 2006, 47.

godine. Na prvim višestranačkim izborima učestvovalo je 15 stranaka, a 11 stranaka je ušlo u Parlament BiH.

Prvi višestranački izbori provedeni su u miru i demokratskoj atmosferi u novembru mjesecu 1990. godine.³

Apsolutnu pobjedu na prvim višestranačkim izborima dobile su tri etničke stranke: SDA, SDS i HDZ BiH. One su zajedno osvojile 84% poslaničkih mandata u Skupštini Republike Bosne i Hercegovine, kao najvišem tijelu parlamentarne vlasti.

Prva višestranačka Vlada izabrana je u Skupštini Republike Bosne i Hercegovine i počela s radom početkom 1991. godine. Vlada je formirana na temelju sporazuma triju etničkih pobjedničkih stranaka: Stranke demokratske akcije, Srpske demokratske stranke i Hrvatske demokratske zajednice BiH o podjeli mjesta u državnim ministarstvima i drugim državnim tijelima. Ovaj sporazum bio je isključivo usmjeren na podjelu vlasti.⁴ Ali istovremeno je izostalo definisanje političkog programa koalicionog sporazuma stranaka koje kao parlamentarna većina formiraju svoju vladu. Kako nije oblikovan koalicioni politički program i kako se vršenju vlasti pristupilo na partnerskim odnosima triju pobjedničkih stranaka: SDA, HDZ i SDS su se vrlo brzo, još u prvoj polovini 1991. godine, susrele s novim istorijskim kontekstom unutar koga se dovršava disolucija SFRJ, zatim izvodi osamostaljenje Republike Slovenije i Republike Hrvatske – proglašenjem njihove nezavisnosti i suverenosti.

U Skupštini Bosne i Hercegovine neminovno se otvorilo pitanje statusa i političke budućnosti Bosne i Hercegovine kao jedne od šest republika koje su činile jugoslavensku federaciju. Zapravo pred Skupštinom Bosne i Hercegovine postavilo se neizbježno pitanje, a to je definisanje državno-pravnog statusa Bosne i Hercegovine u novim geopolitičkim okolnostima uslovljenim disolucijom SFRJ. Diskusija o ovom pitanju odvijala

³ U odnosu na Sloveniju i Hrvatsku u kojima su izbori održani u martu i aprilu 1990. godine, izbori u BiH su održani sa izvjesnim zakašnjenjem što će imati posljedice za zaoštavanje krize u Bosni i Hercegovini.

⁴ Po sporazumu stranaka o raspodjeli mjesta u državnim resorima za predsjednika Parlamenta izabran je Momčilo Krajišnik iz SDS-a, Alija Izetbegović iz SDA izabran je za predsjedavajućeg Predsjedništva RBiH i Jure Pelivan za predsjednika Vlade RBiH iz HDZ-a BiH. Pobjedničke stranke su gradile koncept tronacionalne vlasti. Vidi: Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Šahinpašić, Sarajevo, 2001, 287.

se na više sjednica Skupštine RBiH.⁵ U diskusijama koje su slijedile oblikovale su se dvije političke opcije. Jedna politička opcija zagovarala je istorijski nastavak (kontinuitet) razvoja državnosti Bosne i Hercegovine iz statusa suverene republike, kakav je imala unutar jugoslavenske federacije zajedno sa Srbijom, Hrvatskom, Crnom Gorom i Makedonijom u status nezavisne i suverene države unutar zajednice evropskih država i naroda. Ovu koncepciju su u Skupštini RBiH zagovarale dvije vladajuće stranke – Stranka demokratske akcije i Hrvatska demokratska zajednica kao i pet opozicionih stranaka: SK – Socijalistička demokratska partija, Savez reformskih snaga, Muslimanska bošnjačka organizacija, Demokratska stranka socijalista i Liberalna stranka. Za realizaciju ove opcije predloženo je izvođenje referenduma građana BiH kao demokratskog oblika ispoljavanja volje građana o statusu njihove domovine.⁶

Drugu opciju u Skupštini Republike Bosne i Hercegovine zagovarala je Srpska demokratska stranka, kao vladajuća stranka i sa njom srpski pokret obnove, koji je imao dva poslanika u Skupštini. Srpska demokratska stranka odbijala je svaku ideju samostalnog razvoja državnosti Bosne i Hercegovine.⁷ Unutar stajališta Srpske demokratske stranke zapravo bio je zahtjev da se destruiira državnost Bosne i Hercegovine razvijana stoljećima, a potom oblikovana na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a 1943. godine i potpuno ravnopravno razvijana s drugim republikama jugoslavenske federacije od 1945. do 1990. godine. Ta destrukcija državnosti Bosne i Hercegovine imala

⁵ Polemike i sukobi između vladajućih stranaka u vezi s budućim položajem i uređenjem Republike BiH, osobito oko referenduma poprimile su već od druge polovine januara 1992. široke i žučne rasprave.

Vidi: Ibid., 369.

⁶ Mišljenje sa preporukom da se provede referendum građana o nezavisnosti i suverenom statusu Bosne i Hercegovine dala je Banditerova arbitražna komisija. Komisiju je formirala Konferencija Evropske zajednice o Jugoslaviji. Vidi: Mehmedalija Bojić, *Istorija Bosne i Bošnjaka*, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2001, 368.

⁷ Za Srpsku demokratsku stranku Bosna i Hercegovina je samo jedna administrativna jedinica, a nikako država. Suverenost Bosne i Hercegovine mora biti ograničena i vezana za Jugoslaviju. Vidi šire: Mirko Pejanović, "Struktura i karakteristike razvoja političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini 1989-2003.", *Zbornik: Razvoj političkog pluralizma i razvoj stranačkih arena u Sloveniji i Bosni i Hercegovini* (urednici: Danica Fink Hafner i Mirko Pejanović), Promocult, Sarajevo/Ljubljana, 2006, 54.

je za cilj stvaranje “velike Srbije” na razvalinama jugoslavenske socijalističke federacije.⁸

Izlaz između dvije političke opcije u Parlamentu Bosne i Hercegovine tokom 1991. godine pronađen je u oblikovanju demokratskog puta odlučivanja građana o budućnosti državnog razvoja njihove zemlje Bosne i Hercegovine i radikalnog stanovišta Srpske demokratske stranke oslonjenog na tadašnju političku i vojnu moć režima Slobodana Miloševića u Srbiji.

2. Ideja referenduma građana o suverenom razvoju države Bosne i Hercegovine

Demokratski put oblikovan je donošenjem na Ustavu i zakonu Bosne i Hercegovine zasnovane odluke o izvođenju referenduma građana. Odluka o raspisivanju republičkog referenduma za utvrđivanje statusa Bosne i Hercegovine donesena je 25. januara 1992. godine. Referendum je održan 29. februara i 1. marta 1992. godine. Samo referendumsko pitanje je glasilo: Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive? (podvukao M. P.)⁹

Radikalno i svim drugim strankama suprotstavljeno stanovište Srpske demokratske stranke ispoljeno je prijetnjom Radovana Karadžića da će nestati Muslimani (Bošnjaci) kao narod; zatim formiranjem srpskih autonomnih oblasti na prostoru Bosne i Hercegovine, izlaskom poslanika SDS iz Parlamenta BiH kao i članova Predsjedništva i članova Vlade iz tih institucija i formiranjem Skupštine srpskog naroda.¹⁰

⁸ Pregovori između Miloševića i Tuđmana o podjeli Bosne i Hercegovine odvijali su se u martu 1991. godine u Karadorđevu. Širi uvidi o razgovorima Tuđmana i Miloševića nalaze se u knjigama: Dušana Bilandžića, *Povijest izbliza, memoarski zapisi 1945-2005*, Zagreb, 2006, 372., zatim Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2001, 338., i Miloš Minić, *Ratovi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991/1995*, Sarajevo-Minhen-Novi Sad- Zagreb, 2002, 18. i 19.

⁹ Vidi: Odluka o raspisivanju referenduma za utvrđivanje statusa Bosne i Hercegovine, u knjizi: Mirko Pejanović, *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1999, 285.

¹⁰ Skupština Srpskog naroda formirana od poslanika SDS u Skupštini Bosne i Hercegovine održana je 9. januara 1992. godine u Sarajevu. Tada je proglašena Republika

Na zakazani referendum građana 29. februara i 1. marta izašlo je 64,14% građana upisanih u birački spisak. Od ukupno izašlih na referendum za status suverene i nezavisne države Bosne i Hercegovine izjasnilo se 99% građana.¹¹

U ovom postotku od 64% građana koji su izašli na referendum značajno je i učešće građana srpske nacionalnosti. Ono se kreće od 10 do 15 %, naročito u gradovima: Sarajevo, Tuzla, Mostar, Zenica, Bihać, Konjic, Gradačac, Gračanica, Bugojno, Vitez, Livno, Zavidovići, Maglaj, Lukavac, Goražde, Jajce, Kakanj, Visoko i drugi gradovi. Realna je pretpostavka da svi Bošnjaci i Hrvati nisu izašli na referendum, a njihova ukupno učešće u stanovništvu BiH je po popisu stanovništva iz 1991. godine iznosilo 60%. Otuda je realna procjena da je na referendumu građana za status Bosne i Hercegovine 29. februara i 1. marta učestvovao znatan procent stanovništva srpske nacionalnosti.

Rezultate referenduma građana o suverenom i nezavisnom statusu države Bosne i Hercegovine pozitivno su vrednovala vlade evropskih demokratskih država i Evropska ekonomska zajednica. Uslijedilo je međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine od Evropske ekonomske zajednice 6. aprila 1992. godine. Nakon toga je slijedilo međunarodno priznanje Sjedinjenih Američkih Država i mnogih zemalja iz Evrope i svijeta. Potom je uslijedio prijem Bosne i Hercegovine u Organizaciju ujedinjenih naroda 22. maja 1992. godine. Time je Bosna i Hercegovina ostvarila međunarodno priznanje svoje državnosti, integriteta i svog multietničkog historijskog bića. Radi se o tome da su sami građani svojom voljom odlučili o političkoj budućnosti Bosne i Hercegovine. A ta budućnost je opstojnost i razvoj države Bosne i Hercegovine, kao i Slovenije, Hrvatske, Makedonije i drugih zemalja u zajednici slobodnih evropskih država i naroda.

Kako je Srpska demokratska stranka predvođena Radovanom Karadžićem¹² odbila priznati rezultate referenduma građana, ona se uz podršku

srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Smatrali su je federalnom jedinicom "krmje Jugoslavije". Vidi: Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2001, 367.

¹¹ Vidi šire: Omer Ibrahimagić, *Državno-pravni i politički razvitak Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2009, 329.

¹² Radovan Karadžić, predratni i ratni predsjednik Srpske demokratske stranke, optužen je za počinjeni ratni zločin i njemu se od 2009. godine sudi pred Haškim tribunalom.

Miloševićevog režima i JNA odlučila na primjenu vojne sile u ostvarivanju svojih ciljeva. Ti ciljevi su bili destrukcija države Bosne i Hercegovine i njena etnička podjela. U zvaničnim komunikacijama uključujući i medijsku propagandu organi Republike srpskog naroda Bosnu i Hercegovinu su od početka 1992. godine nazivali "bivša Bosna i Hercegovina".

Izvođenje vojnih dejstava od strane srpskih snaga započelo je u aprilu mjesecu 1992. godine opsadom Sarajeva i nasilnim progonstvom Bošnjaka iz istočne Bosne i Bosanske krajine te Hrvata iz Posavine. Od aprila do septembra mjeseca 1992. godine iz svojih predratnih mjesta življenja protjerano je preko milion i po stanovnika bošnjačke i hrvatske nacionalnosti.

Opsada i granatiranje Sarajeva¹³ trajali su 1479 dana. Grad i njegovi stanovnici, kao i civili bili su svakodnevno izloženi snajperskoj vatri i granatiranju. Samo po toj osnovi stradalo je preko 12.500 stanovnika, od čega je 1.500 djece. Iznurivani glađu, hladnoćom, nemanjem lijekova građani Sarajeva su podnijeli velike žrtve za odbranu svoga grada. S opsadom Sarajeva srpska vojna sila je računala na psihološki strah, pad morala i poraz. A poraz Sarajeva bio bi poguban za ideju države Bosne i Hercegovine. Građani Sarajeva su pokazali visok stepen samosvijesti o vrijednosti zajedničkog življenja i multietničkoj toleranciji. Ta samosvijest će biti osnova odbrane Sarajeva tokom njegove dugogodišnje opsade.

3. Zahtjev pet opozicionih stranaka za legitimno funkcionisanje ustavnih institucija države Bosne i Hercegovine

Prvi vid otpora patriotski opredijeljenih građana Sarajeva nadolazećem ratu izveden je masovnim okupljanjem pred Parlamentom Bosne i Hercegovine na prostoru Marindvora početkom aprila. Građanima Sarajeva pridružile su se veće skupine građana koji su došli iz Tuzle, Zenice, Kaknja, Banovića, Lukavca i drugih gradova. Kada je otvorena snajperska

¹³ Prema popisu stanovništva iz 1991. godine Sarajevo je obuhvatalo prostor 10 opština i imalo 527.049 stanovnika. Sarajevo je bilo grad sa izrazitom multietničkom strukturom: 49,23% Muslimana (Bošnjaka), 29,83% Srba, 6,62% Hrvata, 0,07% Jevreja i 14,27% ostalih. Vidi šire: Mirko Pejanović, Uloga Sarajeva u odbrani multietničnosti i državnosti BiH, u *Zborniku radova: Opsada i odbrana Sarajeva 1992-1995.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008, 52.

vatra iz sjedišta Srpske demokratske stranke iz pravca hotela Holiday Inn, građani su se povukli sa protestnog skupa. Bio je to spontani protest građana vidljivom približavanju rata.¹⁴ Zahtjevi građana su išli u pravcu da se sačuva mir, zajednički život i država Bosna i Hercegovina.

Osim protesta građana na skupu pred Parlamentom Bosne i Hercegovine, u tim prvim danima aprila 1992. godine (bili su to dani ni rata ni mira), oblikovani su zahtjevi pet opozicionih parlamentarnih stranaka na zajedničkom sastanku 13. aprila 1992. godine i to u vidu posebne Izjave.¹⁵ Sastanak je održan u Skupštini Bosne i Hercegovine pod predsjedavanjem akademika Muhameda Filipovića, potpredsjednika Muslimanske bošnjačke organizacije.

Na sastanku je kao osnovni cilj utvrđena borba “za dosljedno i potpuno poštovanje principa legaliteta i legitimiteta u funkcionisanju svih državnih institucija”¹⁶ (podvukao M. P.). U definisanju ovog cilja pošlo se od ocjene da je država Bosna i Hercegovina suočena s ratom koji odnosi nevine ljudske živote, razara dobra i uništava osnovu civiliziranog i pravnog života zajednice. Nadalje se u ocjeni stanja u tom vremenu ističe da je država izložena “teškim unutarnjim i vanjskim pritiscima koji se ostvaruju nasilnim sredstvima”. Uz zahtjev za potpuni prekid svih nasilnih aktivnosti potcrtava se da je mir prvi i osnovni zahtjev.

Kao prvi i nužni korak u funkcionisanju institucija države izdvaja se funkcionisanje Skupštine BiH, a zatim “stvaranje nove prelazne vlade” (podvukao M. P.)¹⁷ koja će djelovati do prijevremenih izbora.

Posebno se izdvaja zahtjev pet opozicionih partija da se izvede proces formiranja i kompletiranja Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine.¹⁸

¹⁴ Građanima se obraćao veći broj javnih i kulturnih radnika. Među njima su bili i predstavnici opozicionih partija: Nijaz Duraković, Muhamed Filipović, Boro Bjelobrk, Salih Fočo, Mirko Pejanović, Tadej Mateljan i drugi. Vidi šire: Mirko Pejanović, *Bosansko pitanje i Srbi u BiH*, Bosanska knjiga, 1999, 60 i 61.

¹⁵ Radi se o samoodgovornosti za odbranu Bosne i Hercegovine od pet opozicionih parlamentarnih stranaka: SK - Socijalistička demokratska stranka, Savez reformskih snaga, Muslimanska bošnjačka organizacija, Demokratska stranka socijalista i Liberalna stranka. Vidi Izjavu pet opozicionih partija u knjizi: Mirko Pejanović, *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1999, 286.

¹⁶ Ibid., 286.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Na članstvo u Predsjedništvu Republike BiH ostavke su dali Nikola Koljević i Biljana Plavšić iz Srpske demokratske stranke početkom aprila 1992. godine.

U izjavi pet opozicionih stranaka konstatovano je da se dosadašnja koalicija u vršenju vlasti od tri etničke stranke raspala.

Ovom izjavom pet opozicionih partija ustanovljen je prijedlog političke osnove za međustranački sporazum parlamentarnih stranaka o principima uspostavljanja i funkcionisanja prelazne vlasti.

Nakon ove Izjave uslijedile su nove aktivnosti pet opozicionih stranaka. Do kraja aprila mjeseca 1992. godine formiran je Centar opozicionih stranaka.¹⁹

Unutar aktivnosti opozicionih stranaka oblikovano je više političkih inicijativa koje će dovesti do kompletiranja Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine i donošenja presudnih odluka za organizaciju otpora i odbrane Bosne i Hercegovine od uništenja. Zapravo opozicione partije su u maju mjesecu 1992. godine prema Predsjedništvu RBiH uspostavile ove zahtjeve:

- da Predsjedništvo u skladu s odredbama Ustava u ratnim uslovima vrši funkciju Parlamenta i vrhovne civilne komande nad oružanim snagama;

- da se Predsjedništvo, na osnovu izbornog zakonodavstva, popuni kandidatima iz srpskog naroda koji su na izbornoj listi za Predsjedništvo BiH 1990. godine imali najviše glasova poslije Nikole Koljevića i Biljane Plavšić;²⁰

- da Predsjedništvo RBiH usvoji Platformu za djelovanje u ratnim uslovima u vidu programsko-političkog dokumenta koji bi bio najširi okvir okupljanja patriotskih i višenacionalnih snaga u odbrani suvereniteta i integriteta države Bosne i Hercegovine;

- da Predsjedništvo rukovodi otporom i odbranom iz grada Sarajeva iako je grad u stanju opsade (podvukao M. P.).

4. Platforma za djelovanje Predsjedništva u ratnim uslovima kao programsko-politička osnova organizacije otpora i odbrane države Bosne i Hercegovine

Ideja donošenja Platforme za djelovanje Predsjedništva RBiH u ratnim uslovima polazila je od dva strateška cilja. Jedan se odnosio na

¹⁹ Centar je radio u bivšoj zgradi Radio Sarajeva (Ulica Danijela Ozme).

²⁰ U Predsjedništvo RBiH su 1. juna 1992. godine izabrani, na temelju izbornog zakonodavstva i prijedloga opozicionih partija, dr. Nenad Kecmanović i dr. Mirko Pejanović iz opozicionog bloka stranaka.

okupljanje svih patriotskih snaga u front odbrane države Bosne i Hercegovine. A drugi strateški cilj odnosio se na potrebu definisanja karaktera države za koji će se boriti demokratske i multietničke snage. Na temelju ovih ciljeva Platforma je pripremljena i usvojena 22. juna 1992. godine.

Platforma je oblikovana tako da u svom sadržaju ima ove cjeline:

- Kakva Bosna i Hercegovina;
- Odnosi i institucije koje garantuju nacionalnu ravnopravnost;
- Za kakve međudržavne odnose je zainteresovana BiH;
- Odnos prema prekidu rata i uspostavljanju mira u BiH;
- Politička osnova opštenarodnog odbrambenog rata;
- Apel svim patriotskim snagama.²¹

Veoma je važno potcrtati da je u prvom dijelu Platforme definisano društveno-programsko stajalište za kakvu će se Bosnu i Hercegovinu boriti demokratske i multietničke snage.²²

U Platformi se Bosna i Hercegovina definiše kao “suverena i nezavisna država građana, konstitutivnih i ravnopravnih naroda, Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika Ostalih naroda koji u njoj žive”²³ (podvukao M. P.).

Republika Bosna i Hercegovina konstituiše se na principima “parlamentarne građanske demokratije, što podrazumijeva prije svega tržišnu ekonomiju, stranački pluralizam i ljudska prava i slobode”.²⁴ Ovo određenje države Bosne i Hercegovine sadrži dvije premise. Zapravo sadrži historijsko naslijeđe odluka Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a po kome je Bosna i Hercegovina u obnovi državnosti utemeljena kao država svojih građana i svojih ravnopravnih naroda: Bošnjaka, Srba, Hrvata i pripadnika Ostalih naroda. Istovremeno sadrži odrednicu o parlamentarnoj građanskoj demokratiji, tržišnoj ekonomiji, stranačkom pluralizmu i ljudskim pravima. Radi se o tome da je država Bosna i Hercegovina u Platformi za rad Predsjedništva

²¹ Vidi: “Platforma za djelovanje Predsjedništva Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima”, u knjizi: Mirko Pejanović, *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1999, 292-295.

²² Budući da sam, kao autor nacrtu Platforme, bio u poziciji da na sjednici Predsjedništva pratim diskusiju i oblikovanje konačnih stavova, potrebno je iskazati volju svih članova Predsjedništva da postignu konsensus o glavnim idejama sadržanim u Platformi.

²³ “Platforma za djelovanje Predsjedništva R Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima”, *Ibid.*, 292.

²⁴ *Ibid.*

BiH u ratnim uslovima definisana na temelju savremenih demokratskih standarda egzistencije pravnih država u zemljama Evropske unije i više-vjekovnoj multikulturalnosti bosanskohercegovačke zajednice tri njena naroda koji su unutar Bosne i Hercegovine uspostavili i razvili svoj kulturni i nacionalni identitet.

Uz određenje karaktera države Bosne i Hercegovine definisane su i osnove unutrašnjeg ustrojstva države Bosne i Hercegovine. "Unutrašnje ustrojstvo BiH, kao multikulturalne i multireligijske zajednice zasniva se na regionalnoj i lokalnoj samoupravi (podvukao M. P.) koja uvažava ekonomske, kulturne, istorijske i etničke kriterije".²⁵ Ovim bi se rješenjem unutrašnjeg ustrojstva države Bosne i Hercegovine a koje bi bilo izvedeno na lokalnoj i regionalnoj samoupravi Bosna i Hercegovina približila modelima organizacije lokalne i regionalne samouprave u zemljama Evropske unije. Valja imati u vidu da su sve zapadnoevropske zemlje od vremena primjene Evropske povelje o lokalnoj samoupravi, zapravo od 1985. godine, svoju unutrašnju teritorijalnu organizaciju izvele na principima lokalne i regionalne samouprave.²⁶

Koncept nacionalne ravnopravnosti naroda u Platformi je izveden na istorijskom iskustvu međusobne povezanosti i tolerancije. Tako se u Platformi naglašava da Muslimani (Bošnjaci) Srbi i Hrvati imaju svoje nacionalne interese "ali i interese koji proističu iz tradicije viševjekovnog zajedničkog življenja"²⁷ (podvukao M. P.). Na ovom stanovištu se izvodi još jedna istorijska premisa nastala u viševjekovnom zajedničkom življenju Bošnjaka, Srba i Hrvata, a to je da se "politički i društveni život u BiH zasniva na ravnopravnosti (podvukao M. P.) Muslimana (Bošnjaka), Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti u upravljanju državnim poslovima"²⁸ (podvukao M. P.).

²⁵ Ibid.

²⁶ U vrijeme usvajanja Platforme za djelovanje Predsjedništva BiH u ratnim uslovima, a to je juni mjesec 1992. godine, Vojska Republike Srpske je već bila progonom nesrba etnički teritorijalizirala zamišljeni prostor Republike srpkog naroda. U svim pregovorima za pronalaženje mirovnog rješenja rata u Bosni i Hercegovini Srpska demokratska stranka je preferirala dominaciju etničkog kriterija. Ovaj kriterij će postati dominantan u svim mirovnim sporazumima.

²⁷ "Platforma za djelovanje Predsjedništva R BiH u ratnim uslovima", Ibid.

²⁸ Ibid.

Institucionalna garancija nacionalne ravnopravnosti Muslimana (Bošnjaka), Hrvata i Srba utemeljena je postojanjem Vijeća naroda (podvukao M. P.) kao drugog doma Skupštine Republike Bosne i Hercegovine. Vijeće naroda bi imalo paritetnu zastupljenost naroda u njegovom izboru, a odluke bi se donosile konsenzusom.

Za kakve međudržavne odnose je zainteresovana Bosna i Hercegovina? U Platformi se na ovo pitanje izvodi odgovor na temelju specifičnosti etničke strukture Bosne i Hercegovine i njenog geografskog položaja. Zapravo u Platformi se potcrtava da je Bosna i Hercegovina zainteresovana za povezivanje sa svim susjednim državama, kao i drugim državama na osnovi uzajamnog poštovanja i ravnopravnosti. U Platformi se izvodi i programski cilj: BiH ima “poseban interes da postane ravnopravna članica Evropske zajednice”²⁹ (podvukao M. P.). Time je Platforma za djelovanje Predsjedništva u ratnim uslovima postala prvi državni programsko-politički dokument u kome se definiše interes države Bosne i Hercegovine da je njena politička budućnost u sticanju članstva u Evropskoj uniji.

U definisanju odnosa prema prekidu rata, koji je već bio odmakao, Platforma je utemeljila nekoliko polazišta: svaki rat se u istoriji završio mirom. Što prije mir zamijeni rat manje će biti razaranja i ljudskih žrtava. Imajući to u vidu, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je “za pregovore koji vode miru” (podvukao M. P.).³⁰ Pregovori o miru pretpostavljaju poštivanje nekoliko principa: prekid ratnih dejstava; uspostavljanje političkog stanja prije početka agresije; priznavanje legalne vlasti države BiH i njenih institucija na cijeloj teritoriji, kažnjavanje krivaca za ratne zločine.

U traganju za mirovnim rješenjem BiH će tražiti i prihvatiti inicijativu i pomoć međunarodne zajednice (podvukao M. P.). Istovremeno je razvijena odbrana i vođeni pregovori za postizanje mirovnog političkog rješenja.

Veoma važan segment Platforme za djelovanje Predsjedništva RBiH u ratnim uslovima odnosi se na političke osnove opštenarodnog odbrambenog rata.

Otpor agresoru organizovat će se i voditi kao opštenarodna borba svih građana i svih naroda za oslobođenje Bosne i Hercegovine.

²⁹ Ibid., 294.

³⁰ “Platforma za djelovanje Predsjedništva RBiH u ratnim uslovima”, Ibid., 294.

U Platformi se ideja zajedničkog višenacionalnog fronta definiše tako što u tom frontu “učestvuju patriotske snage koje su za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, za zajednički život i nacionalnu ravnopravnost muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda”.³¹ Na ovoj osnovi oružane snage BiH će “u svoje redove uključiti pripadnike svih naroda koji žive u BiH”³² (podvukao M. P.).

Završni dio Platforme posvećen je pozivu za sve građane i sve narode u BiH da se aktivno uključe u “patriotski front borbe za suzbijanje agresije i uspostavljanje mira i slobode, reda i zakonitosti na cijeloj državnoj teritoriji”.³³

5. Istorijski dometi platforme za djelovanje Predsjedništva Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima

Platforma je nastala kao ideja u okviru djelovanja bloka opozicionih građanskih stranaka SK-SDP, MBO, SKS, LS i DSS tokom aprila i maja mjeseca 1992. godine zajedno sa prijedlogom da se kompletira sastav Predsjedništva Republike BiH kandidatima iz srpskog naroda s izborne liste iz 1990. godine. Radi se o tome da je opozicioni blok stranaka bio jedinstven u dva zahtjeva prema Predsjedništvu RBiH: da se popuni Predsjedništvo RBiH kandidatima iz opozicionih stranaka i da Predsjedništvo oblikuje svoju Platformu za rad u ratnim uslovima kao političko programski dokument u kome će se definisati glavna stajališta u odnosu na sljedeća pitanja: za kakvu državu Bosnu i Hercegovinu se bori Predsjedništvo RBiH; na kojim osnovama se formira opštenarodni odbrambeni front građana; kako uz angažovanje međunarodne zajednice doći do mirovnog političkog rješenja za rat; kako održati i jačati međuetničko povjerenje i zajednički život; kako spriječiti etničku podjelu Bosne i Hercegovine?

Usvajanje Platforme u Predsjedništvu Bosne i Hercegovine, i to nakon popune Predsjedništva u junu 1992. godine, dovelo je do psihološko-političkog preokreta. Posebno se to iskazalo u raspoloženju građana u gradovima s multietničkom strukturom. To su gradovi: Sarajevo, Tuzla, Zenica, Bihać, Mostar, Travnik, Livno, Visoko, Jajce, Vitez, Maglaj, Konjic,

³¹ Ibid.

³² Ibid., 295.

³³ Ibid.

Bugojno, Kakanj, Lukavac, Zavidovići, Gradačac, Gračanica i drugi gradovi. U ovim gradskim središtima građani su iskazali svoju volju da aktivno i odgovorno učestvuju u radnim obavezama u preduzećima i ustanovama u kojima su zaposleni, zatim u jedinicama civilne zaštite i jedinicama oružanih snaga. Tako, naprimjer, jedna od važnih institucija za duhovni otpor i opstojnost Bosne i Hercegovine: Univerzitet u Sarajevu radio je cijelo vrijeme opsade Sarajeva.

Nagalašeno patriotsko raspoloženje građana iskazano je u Sarajevu, iako je grad Sarajevo već bio pod opsadom i svakodnevnim granatiranjem civila. Na valu patriotskog raspoloženja građana obrazovane su jedinice Armije Republike Bosne i Hercegovine. U Sarajevu je formiran Prvi korpus Armije RBiH. Za odbranu Sarajeva život je dalo 6.585 boraca iz svih naroda³⁴ koji žive u Bosni i Hercegovini. U Tuzli je formiran Drugi korpus Armije RBiH. Bihać je formirao svoj Peti korpus. Mostar je obrazovao Četvrti korpus. Zenica je formirala svoj Treći korpus.³⁵ Odbrana Sarajeva s njegovom multietničkom strukturom značila je najveći ulog u odbrani ideje multietničke i cjelovite države Bosne i Hercegovine.³⁶

Prvi korpus Armije RBiH je tokom maja i juna mjeseca uspio konsolidovati linije odbrane Sarajeva.

Posmatrano u širem istorijskom kontekstu Platforma Predsjedništva RBiH je u vremenu u kome je nastala, a to je dva mjeseca od početka agresivnog granatiranja glavnog grada države Bosne i Hercegovine, označila utemeljenje ciljeva sveopšteg građanskog, multietničkog fronta za odbranu ideje države Bosne i Hercegovine koja je u aprilu i maju mjesecu 1992. godine, na osnovama rezultata referenduma građana, dobila međunarodno priznanje od Evropske zajednice, SAD i velikog broja zemalja svijeta, a potom

³⁴ Vidi šire: Nedžad Ajnadžić, *Političko-vojni značaj odbrane Sarajeva*, Sarajevo, 2011, 430.

³⁵ Od 1993. godine unutar Armije RBiH formirana su još dva korpusa: Šesti i Sedmi, sa sjedištem u Konjicu i Travniku.

³⁶ Kad su vojna dejstva i granatiranje Sarajeva započeli 1992. godine i kad su nastavljeni tokom narednih godina rata, pokazalo se da je Srpska demokratska stranka Sarajevu nametnula ulogu taoca za ostvarivanje svojih ratnih ciljeva: destrukcija države Bosne i Hercegovine i njena etnička podjela. Vidi šire: Mirko Pejanović, "Uloga Sarajeva u odbrani multietničnosti i državnosti Bosne i Hercegovine", *Zbornik radova: Opsada i odbrana Sarajeva*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 56.

i primljena u članstvo OUN (22. maja 1992. godine). Čin međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine od Evropske unije i vodećih svjetskih sila označio je novo istorijsko doba u egzistenciji države Bosne i Hercegovine. To je doba njenog samostalnog i nezavisnog političkog razvoja unutar evropske zajednice država i naroda.

Svi istraživači: istoričari, pravnici, politolozi, sociolozi i vojni eksperti u izučavanju prvih mjeseci rata u Bosni i Hercegovini ne mogu zaobići istorijski preokret uslovljen rezultatima referendumu 1992. godine kao i značaj Platforme za djelovanje Predsjedništva RBiH u ratnim uslovima sa stanovišta definisanja političko-ustavnog ustrojstva države; potom sa stanovišta utemeljenja koncepcije odbrane i otpora i koncepcije pregovora za postizanje mirovnog političkog rješenja rata uz pomoć međunarodne zajednice.

Riječ je o tome da su u Platformi za djelovanje Predsjedništva RBiH u ratnim uslovima oblikovane ideje o građanskom otporu i odbrani integriteta i istorijskog bića države Bosne i Hercegovine. Na idejama Platforme formirana je Armija Republike BiH, kao oružana sila građana i pripadnika svih njenih naroda. U Platformi je osmišljena i vizija odnosa sa međunarodnom zajednicom i vodećim svjetskim silama u pregovorima za mirovno političko rješenje.

Na činjenici da je Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine bilo višestranačko i višetničko, da je Armija RBiH imala multietnički sastav pridobijeno je povjerenje vodećih sila u međunarodnoj zajednici prema konceptu države Bosne i Hercegovine i konceptu njene odbrane od uništavanja. Taj odnos povjerenja prema Predsjedništvu RBiH i idejama definisanim u Platformi za djelovanje Predsjedništva RBiH u ratnim uslovima jasno je iskazivala administracija Sjedinjenih Američkih Država, a naročito od ljeta 1993. godine da bi potkraj 1993. i početkom 1994. godine preuzela inicijativu zaustavljanja bošnjačko-hrvatskog sukoba u obliku Vašingtonskog mirovnog sporazuma. Nakon Vašingtonskog mirovnog sporazuma uspostavljen je mir na prostoru koji je bio pod kontrolom Armije RBiH i Hrvatskog vijeća obrane. Na tom prostoru je formirana Federacija BiH, donošenjem Ustava Federacije BiH 27. 03. 1994. godine. Ovim sporazumom stvorene su geopolitičke pretpostavke za mirovni proces koji će nadalje na osnovi mirovnog plana Kontaktne grupe iz 1994. godine doći do cjelovitog mirovnog rješenja i zaustavljanja rata u Bosni i Hercegovini u obliku Dejtonskog mirovnog sporazuma.

Zaključak

Istorijska distanca od dvadeset godina omogućuje potvrđivanje teze da je Platforma za djelovanje Predsjedništva RBiH u ratnim uslovima imala temeljnu programsko-političku važnost u definisanju i realizaciji koncepcije odbrane Bosne i Hercegovine u ratu koji joj je bio nametnut 1992. godine. Platforma je bila i osnova za pridobijanje podrške međunarodne zajednice i internacionalizaciju bosanskog pitanja.³⁷ Važno je potcrtati da je Platforma za djelovanje Predsjedništva RBiH u ratnim uslovima definisala državnost Bosne i Hercegovine i njeno unutrašnje ustrojstvo na temelju istorijskih odluka Prvog zajeđanja ZAVNOBiH-a iz 1943. godine i savremenih evropskih standarda u razvoju lokalne i regionalne samouprave.

Na temelju platforme za djelovanje Predsjedništva RBiH u ratnim uslovima sačuvan je legalitet i legitimitet države BiH u njenim međunarodno priznatim granicama. Platforma je bila osnova za ostvarivanje jedinstva članova Predsjedništva RBiH u odbrani ideje države Bosne i Hercegovine.³⁸ Uspostavljen je mir i zasnovan istorijski proces integracije države Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju i NATO savez. Počinioci ratnog zločina privedeni su sudu pravde u Haagu. Većina presuda u Haškom tribunalu potvrdila je da je rat u Bosni i Hercegovini imao karakter međunarodnog sukoba.

Izvan koncepta Platforme izvedeno je novo unutrašnje političko ustrojstvo BiH u dva mirovna sporazuma: Vašingtonskom i Dejtonskom. Bosna i Hercegovina u svojoj unutrašnjoj strukturi ima dva entiteta: Federaciju BiH i Republiku Srpsku, kao i Distrikt Brčko. To ustrojstvo, izvedeno na etničkoj osnovi, učinilo je državu nefunkcionalnom. U okviru evropskog integracijskog procesa bit će nužno izvesti i ustavne reforme.

Kada Bosna i Hercegovina izgradi evropske standarde u svojoj organizaciji i funkcionisanju i kad dobije članstvo u Evropskoj uniji i NATO savezu, nestat će one istorijske geopolitičke silnice koje su, kako izvana tako i iznutra, utjecale na etničku podjelu Bosne i Hercegovine.

³⁷ Internacionalizacija bosanskog pitanja razumijeva se kao okvir za međunarodnu podršku u zaštiti integriteta države BiH i izgradnje njenih institucija, sve do postizanja članstva u evroatlantskim institucijama.

³⁸ Od sedam članova Predsjedništva RBiH, četiri člana Predsjedništva su bili iz opozicionih stranaka: Ivo Komšić, Tatjana Ljujić-Mijatović, Mirko Pejanović i Nijaz Duraković. U svom praktičnom djelovanju Predsjedništvo RBiH nije funkcionisalo na osnovi: vladajuće stranke – opozicija. Ujedinjenost je bila oko očuvanja države Bosne i Hercegovine (podvukao M. P.).

LITERATURA

a) Knjige i zbornici

1. Nedžad Ajnadžić, *Političko-vojni značaj odbrane Sarajeva*, Sarajevo, 2011.
2. Dušan Bilandžić, *Povijest izbliza, memoarski zapisi 1945-2005*, Zagreb, 2006.
3. Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2001.
4. Muhamed Filipović, *Bosna i Hercegovina – najvažnije geografske, historijske, kulturne i političke činjenice*, Compact, Sarajevo, 1997.
5. Ivan Markešić, *Kako smo sačuvali Bosnu i Hercegovinu*, HNV Sarajevo, Sarajevo -Zagreb, 2004.
6. Miloš Minić, *Ratovi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991/1995*, Sarajevo – Minchen – Novi Sad – Zagreb, 2002.
7. Mirko Pejanović, *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1999.
8. Mirko Pejanović, “Uloga Sarajeva u odbrani multietničnosti i državnosti BiH”, u zborniku: *Opsada i odbrana Sarajeva 1992-1995.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008.
9. Omer Ibrahimagić, *Državno-pravni i politički razvitak Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2009.
10. *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini* – urednici Danica Fink Hafner i Mirko Pejanović, Promocult, Sarajevo/Ljubljana, 2006.

b) Dokumenti

1. Izjava pet opozicionih partija od 3. aprila 1992. godine
2. Platforma za djelovanje Predsjedništva Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima od 26. juna 1992. godine
3. Odluka Skupštine Bosne i Hercegovine o referendumu za utvrđivanje statusa Bosne i Hercegovine od 25. januara 1992. godine

UTJECAJ MEĐUNARODNE DIPLOMATIJE NA PRILIKE U SARAJEVU 1992-1995.

Sažetak

U članku autor razmatra najvažnije odluke međunarodne diplomatije usvojene u toku opsade Sarajeva 1992-1995. i ukazuje na činjenicu da su one donijete bez uspostavljenih instrumenata za njihovo provođenje. Različiti politički stavovi članica EZ (EU) i Vijeća sigurnosti UN pokazali su da ne postoji spremnost da se sukobi okončaju zbog geostrateških interesa pojedinih zemalja. Evropski mediji svakodnevno su dokumentirali zločine u Sarajevu pod opsadom, ali su svi principi na kojima su se temeljile UN gurnuti na marginu.

Ključne riječi: disolucija SFRJ, Sarajevo, opsada grada, međunarodna diplomatija, rezolucije UN, mirovni planovi, cjelovitost BiH i Sarajeva.

Simptome galopirajuće dezintegracije Jugoslavije međunarodna zajednica gotovo da nije uzimala u obzir. Svjetska javnost bila je zaokupljena kolapsom komunizma u istočnoj i jugoistočnoj Evropi, Golfskim ratom, pučem u Moskvi i raspadom SSSR-a. Članice Evropske zajednice i SAD, nakon izbijanja otvorenih sukoba u zemlji, stajale su čvrsto na fikciji da jugoslavenski državni savez treba održati u bilo kojoj formi.¹ Na početku sukoba u SFRJ Ujedinjene nacije su se držale krajnje suzdržano, polažući nadu na potencijale KESS-a i Evropske zajednice. U septembru 1991. godine pod pokroviteljstvom EZ počela je s radom Konferencija o Jugoslaviji, koja je svoj zenit dostigla Evropskim planom za rješenje jugoslavenske krize u okviru zasjedanja u Den Haagu, 18. oktobra 1991. Na plenarnoj sjednici S. Milošević nije prihvatio ponuđeni dokument, smatrajući da on praktično znači ukidanje SFRJ. Novo zasjedanje Konferencije zakazano je za 5. novembar 1991, ali na njoj nisu prihvaćena dva amandmana na Globalno rješernje jugoslavenske krize. Na novom sastanku Konferencije

¹ Roland Schönfeld, *Balkankrieg und interanationale Gemeinschaft*, Südosteuropa Mitteilungen, München, 1994, 260.

održanom u Rimu 8. novembra 1991. usvojen je paket sankcija protiv SFRJ, uz najavu da su sankcije predviđene za one jugoslavenske republike koje ne prihvataju mirovni proces pod pokroviteljstvom EZ.² Od Evropske zajednice uspostavljena sudačka komisija jugoslavenske konferencije pod vođstvom predsjednika francuskog ustavnog savjeta Roberta Badintera ustanovila je 7. decembra 1991. da se u osamostaljivanju jugoslavenskih republika ne radi o secesiji, nego o raspadu savezne države Jugoslavije. Evropska zajednica je 16. decembra 1991. precizirala svoje uslove za priznanje novih država u istočnoj Evropi i Sovjetskom savezu, koje se konstituišu na demokratskim osnovama. Sa priznavanjem mogle su računati samo države koje se obavežu na učešće u pregovaračkom procesu i obećaju da će poštovati državopravnost, demokratiju i ljudska prava, nepovredivost svih granica koje mogu biti promijenjene samo na miran način i u dogovoru, kao i da će poštovati svoje međunarodne obaveze u vezi s reguliranjem pitanja sa naslijeđem država. Ponovo je naglašeno da rezultati agresije neće biti priznati.³ Na odvojenim sjednicama Predsjedništva i Vlade BiH 25. decembra 1991. donijeta je odluka da se od Evropske zajednice zatraži međunarodno priznanje BiH. Kao odgovor na to bosanski Srbi su u okviru samozvanog Parlamenta proglasili Republiku Srpsku u Bosni i Hercegovini. Na zahtjev Vlade BiH za međunarodno priznanje Arbitražna komisija Evropske zajednice odgovorila je 11. januara 1992. "Mišljenjem br. 4", u kojem je konstatovala da važeći Ustav SR BiH garantira jednaka prava narodima BiH - Muslimanima, Srbima i Hrvatima i pripadnicima drugih naroda i etničkih grupa, važeći Ustav SR BiH garantira poštovanje prava čovjeka, vlasti u BiH su pružile uvjeravanja Komisiji da RBiH nema nikakvih teritorijalnih pretenzija prema susjednim zemljama. Komisija je ocijenila da Bosna i Hercegovina ispunjava uslove za međunarodno priznanje. Međutim, ona je konstatovala da je 9. januara Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini proglasila nezavisnost "Srpske Republike BiH" u okviru Savezne države Jugoslavije. Arbitražna komisija se našla u situaciji nastanka dviju država u BiH, srpske i legalne Republike BiH. Međutim, ona je dan ranije, 11. januara u svom "Mišljenju o Jugoslaviji" već bila utvrdila da je "SFRJ u procesu ras-

² Kasim Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma*, Sarajevo, 1997, 24-27.

³ Roland Schönfeld, *Balkankrieg und interanationale Gemeinschaft*, Südosteuropa Mitteilungen, München, 1994, 265.

padanja”.⁴ Zato je njen zaključak o Bosni i Hercegovini formulisan u zahtjevu da se putem referenduma pozovu svi građani Bosne i Hercegovine na izjašnjavaње, pod međunarodnom kontrolom. Slijedeći mišljenje Arbitražne komisije Skupština SRBiH donijela je odluku o raspisivanju referenduma, koji se održao 29. februara i 1. marta 1992. Od ukupno 3.253.847 glasača na referendum je izašlo i glasalo 2.073.568 (64,31%). Na referendumsko pitanje *Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine - Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive?* pozitivno se izjasnilo 99,4% glasača.⁵ U zajedničkoj izjavi EZ i SAD o priznanju jugoslavenskih republika usvojenoj na sastanku u Bruxellesu 10. marta 1992. naglašeno je da će EZ i njene članice i SAD međusobno usaglasiti svoje postupke u odnosu na završni proces priznanja jugoslavenskih republika koje teže nezavisnosti. Istovremeno se od svih strana tražilo da se uspostavi ustavno-pravni poredak koji će omogućiti miran i harmoničan razvoj RBiH u njenim tadašnjim granicama. Zajednica i njene članice i SAD su naglasile svoju odlučnost da će se zajedno suprotstaviti svim pokušajima koji potkopavaju njenu stabilnost i teritorijalni integritet.⁶ Međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine uslijedilo je na sjednici Savjeta ministara EZ u Bruxellesu, 6. aprila 1992, s tim da ono stupa na snagu dan kasnije, a narednog dana su se pridružile i SAD i Hrvatska.⁷

Paralelno sa zbivanjima u Bosni i Hercegovini tekao je proces aktivnosti međunarodne diplomatije. Vijeće sigurnosti UN je 8. aprila 1992. usvojilo Rezoluciju br. 749, u kojoj je potvrdilo svoju zabrinutost događajima u Bosni i Hercegovini, pozivajući “sve strane u jugoslovenskom sukobu da doprinesu naporima Evropske zajednice da se postigne prekid vatre i političko rješenje putem pregovora”.⁸ Narednog dana Sarajevo je bilo

⁴ Zijad Šehić, *Smrt Socijalističke federativne republike Jugoslavije i bosanska tragedija*, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Knjiga XIV/1 (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija), Sarajevo, 2010, 293.

⁵ Ibidem, 294.

⁶ Bulletin. *Presse und Informations-Amt Bundesregierung*, Bonn, Nr 29, 19. 3. 1992, 282.

⁷ Ibidem, Nr 40, 9. 4. 1992, 376.

⁸ “Izetbegovićevo pismo Savjetu bezbjednosti. Intervenišite hitno!”, *Oslobođenje*, Sarajevo, 10. april 1992, 1.

izloženo brutalnoj artiljerijskoj vatri, posebno općina Stari Grad i područja Sedrenika i Vratnika. Predsjedništvo RBiH je hitno alarmiralo međunarodnu zajednicu da se ne dozvoli “da se Sarajevo pretvori u novi Vukovar”.⁹

Na sastanku članica Evropske političke saradnje koji je održan u Bruxellesu 16. aprila 1992. Zajednica i njene članice su u svojoj izjavi oštro osudile nasilje koje su počinile razne naoružane grupe sa podrškom regularnih trupa, posebno JNA u Bosni i Hercegovini. Oni su pozvali sve strane da se dosljedno pridržavaju primirja i da se obustavi slanje vojnih pojačanja u RBiH, što je moglo zaoštriti postojeće stanje. Posebno se hitno apelovalo na beogradsko vođstvo da učini sve što je u njegovoj moći da spriječi upotrebu sile od strane paravojnih formacija. Zajednica i njene članice su podsjećale na to da oni nikada neće prihvatiti nasilno stvorenu činjeničnu situaciju i s ogorčenjem su osuđivali upotrebu sile, provokacije od ekstremnih nacionalista kao i sve pokušaje koji su dolazili spolja, sa ciljem da destabiliziraju RBiH. Za to je odgovorne strane trebalo pozvati na međunarodnu odgovornost. Zajednica i njene članice podržavale su nastojanja bosanske Vlade da se postigne mirno rješenje sukoba, uz poštovanje prava svih etničkih i nacionalnih grupa. Posebno se tražilo da se Aerodrom Sarajevo ponovo otvori za dostavu humanitarne pomoći, te da se promatračkoj misiji EZ omogući neograničen i siguran prolaz.¹⁰ Članice KESS-a, izuzev Jugoslavije, donijele su 11. maja 1992. Deklaraciju o krizi u Bosni i Hercegovini. Visoki dužnosnici KESS-a osudili su agresiju na Bosnu i Hercegovinu, posebno bezobzirne napade na Sarajevo i borbe u drugim dijelovima zemlje izazvane angažovanjem avijacije i teške artiljerije Jugoslavenske armije (JA). U Deklaraciji je naglašeno da su se potvrdile slike o grubim povredama principa KESS-a od strane JA i beogradskih organa, čime su se sami vodili u izolaciju. Od JA je zahtijevano da se stavi pod autoritet bosanskohercegovačke Vlade, ili da se povuče ili razoruža i raspusti. Za provođenje ovih aktivnosti odgovornim su označeni državni organi u Beogradu.¹¹ Rezolucijom br. 752 od 16. maja 1992. Vijeće sigurnosti UN zahtijevalo je obustavu sukoba

⁹ Ibidem.

¹⁰ Bulletin, Nr 43, 23. 4. 1992, 397.

¹¹ Gustav E. Gustenau, *Sudslaische Lage*, Österreichische Militär Zeitschrift, Wien, 5/ 1992, 412-413 (dalje ÖMZ); “Najveći krivci JNA i Srbija”, *Oslobođenje*, Sarajevo, broj 15769, 12. maj 1992, 1.

i kraj vojnog miješanja spolja u Bosni i Hercegovini, posebno JA i Hrvatske vojske (HV). Zahtijevano je da se povuku iz BiH ili da se stave pod kontrolu bosanske Vlade, ili da se raspuste a oružje stave pod kontrolu međunarodne kontrolne instance. Naglašeno je da nasilno mijenjanje granica neće biti prihvaćeno. Da bi se ta odredba podržala, Bosna i Hercegovina je 22. maja, zajedno sa Slovenijom i Hrvatskom, primljena u članstvo UN.¹² SAD su 23. maja precizirale mjere protiv SRJ. Jugoslavenski konzulati u New Yorku i San Francisku su bili zatvoreni i naloženo je povlačenje velikog broja američkih diplomata iz Beograda. Osim toga, SRJ je trebalo biti uskraćeno članstvo u OUN. S obzirom na propast svih posredničkih nastojanja Vijeće sigurnosti UN je 30. maja 1992, uprkos suzdržanim glasovima Kine i Zimbabvea, usvojilo Rezoluciju br. 757, kojom su bile predviđene sankcije svih članica UN protiv SRJ. Te sankcije su uključivale trgovinski embargo, prekid civilnog vazdušnog saobraćaja, zamrzavanje finansijskih sredstava u inostranstvu, progon jugoslavenskih diplomata, suspendovanje naučne, tehničke i kulturne saradnje i isključenje jugoslavenskih sportista s međunarodnih sportskih takmičenja.¹³ Od Zapadnoevropske unije je zahtijevano da ispita način realizovanja odgovarajućih mjera, među kojima su se nalazile isključenje SRJ iz međunarodnih organizacija, kao i odbijanje njenog priznanja za nasljednika SFRJ. Savjet Evrope je 30. juna oduzeo SRJ poseban status. Evropska sudačka komisija za Jugoslaviju ustanovila je u svom izvještaju od 7. jula 1992. da SRJ ne može biti nasljednica SFRJ. "Proces raspada" Jugoslavije označen je završenim. Iako zbog otpora Rusije isključenje SRJ iz KESS-a nije uslijedilo, Odbor visokih dužnosnika KESS-a je na istoj sjednici donio odluku da se SRJ ne dozvoli učešće na sjednicama do 14. oktobra 1992.¹⁴

Na sastanku ministara Zapadnoevropske unije 15. juna 1992. naglašeno je da su u Rezoluciji br. 758 Vijeća sigurnosti UN bile predviđene sigurnosne zone u i oko Sarajeva, uključujući i Aerodrom Sarajevo. Ministri su najavili svoju podršku za osiguranje te zone i otvaranje aerodroma i

¹² "Bosna i Hercegovina- članica Ujedinjenih nacija", *Oslobođenje*, broj 15780, 23. maj 1992, 1.

¹³ *Oslobođenje*, Sarajevo, 1. juni 1992, 1.

¹⁴ *Oslobođenje*, Sarajevo, 16. juni 1992, 1.

obećale aktivno učešće država članica u ovoj operaciji.¹⁵ Uprkos slanju vojnih trupa UN u Bosnu i Hercegovinu, u aprilu 1992. sukobi su nastavljeni. Proglašenjem nezavisnosti BiH međunarodna zajednica se nadala da će okončati borbe, ali su one eskalirale. Na zasjedanju Savjeta Evrope u Lisabonu, 27. juna 1992, ministri su žalili posebno zbog činjenice da nije došlo do otvaranja Aerodroma Sarajevo u humanitarne svrhe, zbog čega je bilo predviđeno poduzimanje novih mjera. Članice EZ su predložile Vijeću sigurnosti UN da poduzme sve potrebne mjere za otvaranje Aerodroma Sarajevo i aktivnu dostavu humanitarne pomoći u Sarajevo i okolinu. Iako je Savjet Evrope davao prednost mirovnim sredstvima, više nije bila isključena upotreba vojnih sredstava od UN za ostvarenje ovog humanitarnog cilja.¹⁶ Odlučan stav ministara Vijeća Evrope je potvrdio da se uskoro mogla očekivati vojna intervencija. Predsjednik Predsjedništva RBiH A. Izetbegović je svjetskoj javnosti uputio dramatičan apel u kojem je prilike u Sarajevu uporedio sa stanjem u Varšavskom getu u Drugom svjetskom ratu. Nakon sastanka Vijeća Evrope u Lisabonu francuski predsjednik F. Mitterand se uputio u Sarajevo. Razlozi za prvu posjetu jednog zapadnog državnika u izolirano i pod opsadom Sarajevo bili su povod i za brojne špekulacije. Povod za to bile su činjenice da je 28. juni bio dan ubistva austrougarskog prijestolonasljednika Franza Ferdinanda kao i dan bitke na Kosovu 1389. godine. U Sarajevu je Mitterand saopćio da je došao kao promatrač i da se radi o solidarnoj posjeti civilnom stanovništvu. On se prvo susreo s predsjednikom RBiH Izetbegovićem, a zatim s Ratkom Mladićem i Radovanom Karadžićem. S njima je razgovarao o predaji od srpskih snaga zaposjednutog aerodroma na upravu UN, uvjeravajući Mladića i Karadžića da je od predsjednika A. Izetbegovića dobio obećanje da bosansko-hercegovačke snage neće pokušati da zauzmu aerodrom.¹⁷ Početak dostave humanitarne pomoći bio je veliki diplomatski uspjeh i ministar Kouschner,

¹⁵ Bulletin, Nr 68, 15. 6. 1992, 654-656.

¹⁶ Bulletin, Nr 71, 1. 7. 1992, 683.

¹⁷ U knjizi pod naslovom *Francois Mitterand à Sarajevo* 28. juin 1992. Mathieu Braunstein ukazuje na činjenicu da je fotografija Mitteranda sa Karadžićem i Mladićem, kasnije optuženim za ratne zločine u Den Haagu, u arhivu Instituta Francois Mitterrand bila nedostupna (Nina Katerina Langle, *Fransösische diplomatische Strategie...*, Magister Arbeit, Univ. Wien, 2009, 133)¹⁷

koji je pratio Mitterranda na tom putovanju, izrazio je svoje zadovoljstvo postignutim rezultatima. Ova pozitivna humanitarna mjera naišla je u francuskim medijima na značajnu pažnju uz pohvale predsjedniku Mitterrandu, ali i na kritiku. Unutrašnjopolitičke kritike su se odnosile na sami protokol posjete, službeni karakter putovanja, kao i na izostanak njegovih političkih rezultata. Jean Francois Deniau, politički protivnik Mitterranda, izjavio je “da se zadatak predsjednika ne sastoji u tome da dostavlja vreće sa žitom i aspirinima, nego u poduzimanju diplomatske aktivnosti”. Britanski mediji su optuživali F. Mitterranda da je svojim jednostranim postupkom minirao političko jedinstvo i autoritet Evropske zajednice. Britanski list *Observer* je Mitterrandovo putovanje u Sarajevo protumačio sa tri riječi - “Liberte-Egalite-Publicite”.¹⁸ Predsjednik Izetbegović je predsjednika Mitterranda u toku boravka u Sarajevu upoznao s postojanjem u Bosni i Hercegovini preko 90 logora, u kojima su počinjena teška kršenja ljudskih prava nad bošnjačkim stanovništvom. Izostanak jasnog stava Mitterranda je izazvao ogorčenost u Sarajevu. Stanovnici Sarajeva i predsjednik Izetbegović su izražavali svoje razočarenje, ukazujući na činjenicu da je ovo putovanje bilo samo “jedan lijepi gest”. Potvrda toga je bilo saopćenje Mitterranda da je ovaj čin poduzet da skrene pažnju međunarodne javnosti na dramatično stanje u Sarajevu. Činjenica da je Mitterranda na ovom putovanju pratio ministar za humanitarne nadležnosti Kouchner a ne ministar spoljnih poslova Roland Dimas trebala je pojačati humanitarni karakter njegovog putovanja u Sarajevo.¹⁹

Krajem jula 1992. umnožavale su se vijesti i autentični izvještaji o postojanju koncentracionih logora, posebno Trnopolje i Manjača, koji su se nalazili pod kontrolom srpskih snaga, u kojima su izvršeni brojni zločini. Oni su u javnosti SAD, Velike Britanije, Francuske, kao i u Turskoj i u Iranu sve glasnije zahtijevali vojnu intervenciju. Od strane SAD i evropskih zemalja u prvi plan je u obzir uzimana ograničena vojna intervencija za osiguranje kopnenog koridora od Jadrana do Sarajeva, kao i dosljedno nadgledanje provođenja embarga protiv SRJ. Predsjednik komisije EZ Jacques Delors zahtijevao je 10. augusta od članica da konkretno ispituju mogućnosti vojne intervencije, što je podržano odgovarajućom izjavom

¹⁸ Ibidem, 135.

¹⁹ Der Spiegel, Nr 39, 1992, 133.

Parlamenta EZ. Istoga dana odgovarajući štabovi NATO-a dobili su nalog za planiranje osiguranja Sarajevskog aerodroma i kopnenog koridora. Prema procjenama NATO-a za osiguranje aerodroma trebalo je 12.000 vojnika, za osiguranje kopnenog koridora oko 100.000 vojnika, dok je za oslobađanje cijele zemlje upotrebom sile bilo potrebno do 700.000. S obzirom na te brojke i rizike, od vojnog odbora NATO-a obimna vojna intervencija u Bosni i Hercegovini nije prihvaćena, pa je preporučena samo oružana pratnja humanitarnih konvoja i pojačano zračno izviđanje.²⁰

Na skupu šefova zemalja članica G-7 i predstavnika EZ održanom u Münchenu 7. jula 1992. zaključeno je da srpsko vođstvo i od njega kontrolisane jugoslavenske oružane snage snose glavnu odgovornost za sukob u RBiH. Naglašeno je da Srbija i Hrvatska moraju poštivati teritorijalnu nepovredivost Bosne i Hercegovine i da se sve vojne snage koje ne stoje pod zapovjedništvom Vlade u Sarajevu moraju povući ili raspustiti i razoružati, pri čemu je njihovo oružje trebalo staviti pod djelotvoran međunarodni nadzor.²¹ Na sastanku članica Evropske političke saradnje održanom u Londonu 6. augusta 1992. istaknuto je da se s velikom zabrinutošću primaju na znanje izvještaji medija po kojima je veliki broj bosanskih civila na istoku i zapadu BiH protiv njihove volje zadržan u logorima i zlostavljan, što se osuđivalo i smatralo sramotnim i nedostojnim. Zajednica i njene članice insistirale su da organi u Beogradu iskoriste svoj utjecaj kod bosanskih Srba da omoguće promatračima, prije svega članovima Međunarodnog crvenog križa, kontinuiran slobodan pristup svim logorima, zatvorima i zarobljeničkim centrima u Bosni i Hercegovini. Zajednica i njene članice naglašavale su da one osuđuju nasilne progone iz etničkih razloga i sve napade na nenaoružane civile, što je bilo u potpunoj suprotnosti s osnovnim pravilima međunarodnog humanitarnog prava.²² Na sastanku predstavnika KESS-a održanom u Pragu 8. i 9. augusta usvojena je odluka o slanju promatrača EZ na područje bivše Jugoslavije da bi se došlo do mirovnog rješenja.²³

²⁰ ÖMZ, 2/1992, 416.

²¹ Bulletin..., Nr 77, 7. juli 1992, 731.

²² Bulletin, Nr 87, 10. august 1992, 855.

²³ Komunique des Ausschlusses Hoher Beamter in Rahmen des KSZE-Krisenmechanismus verabschiedet auf seiner Sitzung vom 8. u., 9. August 1992. In Prag, EA, 21/1992, D. 541- D. 542.

Katastrofalna humanitarna situacija u Sarajevu pod opsadom, koje je predstavljalo simbol međunarodno priznate Bosne i Hercegovine, ponukalo je generalnog sekretara UN da predloži Vijeću sigurnosti UN otvaranje Aerodroma Sarajevo za humanitarnu pomoć, što je uslijedilo Rezolucijom br. 770 od 13. augusta 1992.²⁴ Nakon pisma stalnog predstavnika Republike BiH kod UN, 13. augusta usvojena je Rezolucija br. 771, u kojoj su osuđene povrede humanitarnih prava, posebno u vezi s izvještajem o masovnim progonima, odvođenju civila, zatvaranju i zlostavljanju civilnih osoba u centrima za intemiranje, izvođenju napada na civilno stanovništvo, bolnicama i bolničkim vozilima, razaranju i pustošenju privatne imovine. Osuđene su sve povrede humanitarnih prava nastale u toku prakse etničkog čišćenja.²⁵

Od 26. do 28. augusta Velika Britanija, koja je u to vrijeme predsjedala Evropskom zajednicom, sazvala je u Londonu proširenu međunarodnu konferenciju o bivšoj Jugoslaviji koja je imala za zadatak da dotadašnja mirovna nastojanja proširenjem na druge zemlje i institucije osigura kao i da pojača pritisak za postizanje mira. Pored bivših jugoslavenskih republika na konferenciju su pozvane sve članice Evropske unije, SAD, Kina, Rusija, Japan, Kanada, Republika Češka kao predsjedavajući KESS-a, Turska kao predsjedavajuća Organizacije islamske konferencije, kao i susjedne zemlje: Austrija, Mađarska, Rumunija, Bugarska i Albanija. Predstavnik međunarodno nepriznate Savezne republike Jugoslavije (SRJ) pozvan je kao "privatna osoba". U toku Londonske konferencije dotadašnji predsjedavajući konferencije lord Carrington podnio je ostavku, pa je predsjedavanje mirovnim procesu preuzeo britanski ministar spoljnih poslova lord David Owen zajedno s opunomoćenikom OUN Cyrusom Vanceom. Na konferenciji je usvojen katalog principa koji su trebali biti osnova za buduće pregovore i koji je sadržavao slijedeće tačke: silom osvojene oblasti neće biti priznate, sve strane moraju učestvovati u pregovorima, nužno je osigurati poštivanje punih prava stanovništva, etničko

²⁴ Resolution 770 (1992) des Sicherheitsrats der Vereinten Nationen zur Erleichterung der Auslieferung humanitärer Güter in Sarajewo, verabschiedet am 13. August 1992 in New York, EA, 19/1992, D. 581-582.

²⁵ Resolution 771 des Sicherheitsrats der vereinten Nationen über die Verletzung des humanitären Völkerrecht im ehemaligen Jugoslawien, verabschiedet am 13. August 1992. in New York, EA, 19/1992, D. 583.

čišćenje mora biti obustavljeno a logori moraju biti raspušteni, obavezno je poštivanje granica nezavisnosti, suvereniteta i teritorijalnog integriteta svih država na jugoslavenskom području, sve države se trebaju međusobno priznati. Utvrđene su i osnove za pregovore, mjere za zaustavljanje nasilja i izrađen je program za nastavak konferencije. Osim toga potpisan je dogovor sa R. Karadžićem i N. Koljevićem o povlačenju srpskog teškog naoružanja oko Sarajeva, Bihaća, Goražda i Jajca i stavljanje pod kontrolu UN u roku od 7 dana. Osim toga Srbi su se trebali povući s osvojenih područja a svi civili i zarobljenici su morali biti stavljeni pod međunarodni nadzor a izbjeglicama je trebalo omogućiti povratak njihovim kućama. Istovremeno je trebalo pojačati pritisak na Srbiju i Crnu Goru i uvedene sankcije djelotvorno kontrolisati.²⁶ Rezultati Londonske konferencije najavili su radikalnan zaokret. Ali, nakon četiri mjeseca promatrajući provođenje njenih zaključaka, vladalo je veliko razočarenje. Opsada bosanskih gradova je nastavljena i pojačana, teško naoružanje nije stavljeno pod međunarodnu kontrolu, nego se koristilo više i masovnije, svakodnevno su kršene zabrane letova, izbjeglice se nisu vratile svojim kućama nego su svaki dan u većem broju napuštale svoje domove, blokada konvoja humanitarne pomoći je ugrožavala život stotina hiljada osoba.²⁷

U oktobru i novembru 1992. posrednički pokušaji svjetske zajednice, posebno UN i Ženevske konferencije, nisu doprinijeli smirivanju situacije u Bosni i Hercegovini. Vijeće sigurnosti UN je 6. oktobra 1992. usvojila Rezoluciju br. 780, koja je predviđala osnivanje komisije čiji je zadatak bio da prikuplja informacije o ratnim zločinima i prestupima u bivšoj Jugoslaviji. Konkretno prijetnje nisu bile navedene, a eksperti su trebali prikupljati dokaze za budući proces protiv ratnih zločinaca.²⁸ Na završetku sastanka Evropske političke saradnje članice Evropske zajednice su 5. oktobra u Bruxellesu izdale saopćenje u kojem su u punom obimu podržale nastojanja

²⁶ Erklärung zum Abschluß der internationalen Jugoslawien-Konferenz in London vom 26. und 27. August 1992, EA, 19/1992, D. 584-590.

²⁷ Michael Libal, *Njemačka politika i jugoslavenska kriza 1991-1992.*, Golden Marketing- Tehnička knjiga, Zagreb, 2004, 128.

²⁸ Resolution 780 (1992) des Sicherheitsrat der Vereinten Nationen zur Sammlung von Informationen über Verletzungen des humanitären Rechts im ehemaligen Jugoslawien, verabschiedet am 6. Oktober 1992. in New York, EA, 7/1993, D. 146.

posrednika Vancea i Owena za obustavu neprijateljstava i mirovno rješenje. Evropska zajednica i njene članice pozvale su Ujedinjene nacije na hitno djelovanje da bi se dogovori s Londonske konferencije, među kojima i zabrane zone letenja nad teritorijem Bosne i Hercegovine, što prije proveli u djelo. U Izjavi je naglašeno da brojni dokazi za zločine, među kojima su posebno masovna ubistva i "etničko čišćenje" učinjeni uglavnom od Srba, moraju biti sistematski prikupljeni i procijenjeni.²⁹ Vijeće sigurnosti UN je Rezolucijom br. 781 usvojenom 9. oktobra 1992. uvelo zabranu letova iznad Bosne i Hercegovine da bi se omogućila sigurnost humanitarnih letova za Sarajevo. Uvođenje ovih mjera nije predviđalo upotrebu sile.³⁰

Uprkos svim mjerama prilike u Sarajevu se nisu mijenjale. Dimitrij Rupel, ministar spoljnih poslova Republike Slovenije, Igor Bavčar, ministar unutrašnjih poslova, i Peter Toš, zamjenik ministra vanjskih poslova, boravili su 14. novembra u Sarajevu. Na kraju posjete ministar Rupel je izjavio da posjeta Sarajevu za njega predstavlja ogroman preokret u doživljaju krize u Bosni i Hercegovini. Nikakve vijesti, televizijski program, pisma nisu mogli dočarati ono što je vidio vlastitim očima. Smatrao je da je Slovenija ispunila tu svoju moralnu dužnost a razmjere ovog što se desilo Sarajevu duboko su ga potresle. Ono što je vidio za kratko vrijeme, što su mu ispričali ljudi na ulicama govorilo mu je da je dužnost da u Sloveniji kažu ljudima što se u Sarajevu dešava i stave se na raspolaganje sve snage kojima raspolaže država Slovenija i da o svemu ovome obavijeste Evropu, te se konačno nešto napravi, smatrajući da je neodgovorno i nemoralno od evropske politike da takve stvari ne vidi ili ne želi vidjeti.³¹

Neprovođenje zaključaka međunarodnih organizacija (EZ, KESS-a i UN) dovelo je do pooštrenja sankcija članica Vijeća sigurnosti UN protiv SRJ. Rezolucijom UN-a br. 787 od 16. novembra 1992.³² Vijeće sigurnosti

²⁹ Bulletin..., Nr 112, 15. Oktober 1992, 1039.

³⁰ Resolution 781 (1992) des Sicherheitsrats der Vereinten Nationen über ein Verbot militärischer Flüge im Luftraum über Bosnien-Herzegowina, verabschiedet am 9. Oktober 1992. in New York EA, 7/1993, 147-148.

³¹ Rupel i Bavčar u Sarajevu. Nemoralno "sljepilo" Evrope, Oslobođenje, 15. novembra/studenog 1992.godine.

³² Resolution 787 (1992) des Sicherheitsrat der Vereinten Nationen über die Durchsetzung der wirtschaftlichen Sanktionen gegen Rest-Jugoslawien, verabschiedet am 16. November 1992. in New York EA 7/1993, D. 148-151

UN usvojilo je 18. novembra Rezoluciju br. 798 (1992) Vijeća sigurnosti UN u kojoj su osuđena sistematska zatvaranja i silovanja žena u BiH.³³ Na trećem zasjedanju ministara vanjskih poslova članica KESS-a u Stokholmu, 14. i 15. decembra 1992, ministri su se složili da glavnu odgovornost za sukobe u BiH snose Srbija, Crna Gora, kao i u BiH operišuće srpske snage. Zahtijevana je bezuslovna obustava kršenja ljudskih prava, posebno praksa etničkog čišćenja i sistematskog silovanja muslimanskih žena.³⁴ Na ministarskom zasjedanju Vijeća NATO-a, održanom u Bruxellesu 17. decembra 1992, jugoslavenska armija, jugoslavensko vođstvo i bosanskohercegovački Srbi optuženi su za etničko čišćenje, povrede ljudskih prava, mučenja, ubistva, sistematska silovanja žena, otmice, uništavanje vjerskih objekata i ostale postupke koji su za cilj imali stvaranje etnički čistih teritorija.³⁵

Na kraju 1992. godine slika Bosne i Hercegovine je djelovala sumorno. Politički odnosi u zemlji ušli su u novu fazu. Domet rezolucija Vijeća sigurnosti UN usvojenih do kraja 1992. godine ostao je ograničen različitim političkim interesima članica EZ i stalnih članica Vijeća sigurnosti UN, koji su bili instrument utjecaja na odluke i metode provođenja usvojenih zaključaka. Reakcije na povrede humanitarnih prava zadržale su se samo na verbalnim osudama i prijetnjama.³⁶ Kada je na kraju 1992. godine generalni sekretar UN-a Boutros B. Ghalli stigao u Sarajevo u pratnji kopredsjednika Ženevske konferencije Cyrusa Wancea, te glavnokomandujućeg snaga UN za bivšu Jugoslaviju generala Satisha Nambijara i njegovih saradnika Filipa Morillona i Adnana Abdel Razeka imao je priliku da vidi domete dotadašnje aktivnosti međunarodne diplomatije u Bosni i Hercegovini. Domaćini su im bili članovi Predsjedništva RBiH dr. Ejup Ganić, Miro Lasić i Tatjana Ljujić-Mijatović, te predstavnici Skupštine Republike i Ministarstva za spoljne poslove. Boutros Ghalli je naglasio da je Bosna i Hercegovina punopravni i ravnopravni član ove organizacije i da UN

³³ Resolution des Sicherheitsrats der Vereinten Nationen über die systematische Internierung und Vergewaltigung von Frauen in Bosnien und Herzegowina, verabschiedet am 18. Dezember 1992. in New York, EA, 7/1992, D. 154-155.

³⁴ Bulletin..., Nr 138, 18. XII 1992, 1257-1259.

³⁵ Bulletin..., Nr 141, 28. XII 1992, 1308.

³⁶ Z. Šehić, *Smrt Socijalističke federativne republike Jugoslavije i bosanska tragedija*, 304.

žele da zaštite njenu nezavisnost i politički integritet.³⁷ On je zapamtio Sarajevo iz dva glavna razloga - to je bio najhladniji prijem koji mu je priređen u njegovoj diplomatskoj karijeri, i po onome što je vidio i u šta se i sam uvjerio obilazeći grad pod opsadom. Dočekan je u Sarajevu onako kako je i sam to očekivao: zvižducima, izlivima nezadovoljstva i porukama kakve se i uz uvažavanje najviših diplomatskih funkcija ne izriču oлакho. Hladnim tušem dočekan je prvo ispred same zgrade Predsjedništva RBiH, gdje je čuo toliko optužbi na račun funkcije koju obavlja i diplomatije koja se vodi, a nastavljeno je u svečanom salonu u kome mu je član Predsjedništva RBiH Ejup Ganić u ime najvišeg državnog rukovodstva Novu 1993. godinu poželio sa desetinama nedjelotvornih rezolucija UN i obećanja koja ostaju u fujokama.³⁸

Drugog januara 1993. godine u Ženevi je održana Plenarna sjednica Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, na kojoj su posrednici Vance i Owen ponudili kompletan mirovni plan za BiH. Taj plan je sadržavao četiri dokumenta: Sporazum o BiH, Sporazum o miru u BiH te Mapu provincija i Sporazum o prelaznim rješenjima.³⁹ Prema Sporazumu o BiH, Bosna i Hercegovina je decentralizovana država, u kojoj deset autonomnih provincija ima značajne funkcije kao izraz naglašene decentralizacije i dekoncentracije vlasti. U prvom dijelu pod naslovom Opće uređenje utvrđivalo se tako da BiH ostaje u svojim međunarodnim granicama, pri čemu bi bila podijeljena u deset provincija, čije bi granice bile unesene u Ustav, uz mogućnost njihove izmjene samo na bazi amandmana koji bi zahtijevao veliku većinu. Privremena mapa deset provincija, od kojih su tri (1, 5, 9) imale bošnjačku većinu, sa 26,36 % površine BiH, tri sa

³⁷ "Gali posjetio Sarajevo. Pregovorima do rješenje.", *Oslobođenje*, Sarajevo, 1. januara/siječnja 1993, 1. Tom prilikom je Ghalli je izjavio: "Mi dijelimo sa vama ovaj užas, mi smo osudili zločine i nadamo se da će međunarodni sud kazniti sve zločince. Ali, samo kroz pregovore mi ćemo biti u mogućnosti da nađemo rješenje i kroz soluciju baziranu na političkoj nezavisnosti vaše zemlje, nezavisnosti i integritetu vaše države. Tako na kraju 1992. dozvolite mi da vam zaželim srećnu 1993. godinu i da kažem da želim da bude za vas godina ponovne izgradnje, godina povratka svih vaših izbjeglica i raseljenih lica u svoje domove."

³⁸ "Galijev debakl u Sarajevu", *Oslobođenje*, Sarajevo, 2. januara/siječnja 1993, 1.

³⁹ K. Begić, *Bosna i Hercegovina od Wance-Owenovog plana do Daytonu*, Sarajevo, 1997, 121-122.

većinskim hrvatskim stanovništvom (3, 8, 10) sa 25,87 % površine BiH i tri sa većinskim srpskim stanovništvom (2, 4, 6) sa 42, 23 % teritorije BiH, te Sarajevo u okviru proširene provincije 7 sa 5,54 % površine BiH bila je definitivna u okviru Ustava BiH.⁴⁰

Na sastanku EZ povodom potpisivanja Konvencije o nuklearnom naoružanju, 13. januara 1993. godine u Parizu, ministri vanjskih poslova naglasili su svoju podršku Mirovnoj konferenciji u Ženevi, smatrajući da tamo predloženi prijedlozi predstavljaju jedinu mogućnost za mirno rješenje. Potrebno je bilo da bosanskohercegovački Srbi u narednih šest dana prihvate ustavne okvire i vojna pitanja bezuvjetno, a ukoliko se to ne desi, EZ će zatražiti poduzimanje posebnih mjera. Naglašeno je da je bošnjačko stanovništvo u Bosni i Hercegovini izloženo neizmjenim ljudskim patnjama. Vođe SRJ su pozvane da iskoriste svoj utjecaj koji imaju na bosanskohercegovačke Srbe da prekinu s dotadašnjim nasilnim aktima i njihovom neopisivom brutalnošću prema stanovništvu Republike Bosne i Hercegovine, jer sebe i SRJ guraju u potpunu međunarodnu izolaciju koja će za njih dugoročno imati teške posljedice.⁴¹ Na sastanku Odbora za evropsku političku saradnju, EZ i njene članice su osudile akcije hrvatske vojske koje su štetile mirovnim pregovorima u Ženevi. Naglašeno je da niko izvan Bosne i Hercegovine ne smije poduzeti mjere koje ugrožavaju mirovni proces.⁴² Devetog februara 1993. godine posebni opunomoćenik UN Tadeusz Mazowiecki priložio je izvještaj UN o situaciji u republikama bivše Jugoslavije. On je od međunarodne zajednice zahtijevao da verbalne prijetnje ratnim prestupnicima prate i djela. Bez oklijevanja i sa svim raspoloživim sredstvima trebalo je provesti pod međunarodnom kontrolom raspuštanje svih zatvora, neograničeno snabdijevanje humanitarnom pomoći kao i stvaranje zaštićenih sigurnih zona u Bosni i Hercegovini. Na kraju je zaključio da "etničko čišćenje" koje se i dalje sprovodilo nije bilo produkt rata, nego je predstavljalo njegov cilj, te da se glavni odgovorni za to nalaze u srpskom vođstvu u Bosni i Hercegovini.⁴³

⁴⁰ Ibidem, 116-117.

⁴¹ Bulletin ..., Bonn, 18. 01. 1993., Nr 6, 47.

⁴² Bulletin..., Kopenhagen/Brüssel, 25. 01. 1993, 79.

⁴³ EA, 5/93, Z 62.

Kada je na inauguralnoj svečanosti 20. januara u New Yorku Bill Clinton položio zakletvu i preuzeo dužnost 42. predsjednika SAD-a, mnogi su smatrali da počinju epohalne promjene u ovoj zemlji i svijetu. Iako je u toku predizborne kampanje bio za mnogo rigoroznije mjere, nakon izbora je pitanju Bosne i Hercegovine pristupio opreznije, smatrajući da SAD ne treba da idu same i jednostrano u akciju, bez učešća evropskih saveznika.⁴⁴ Administracija SAD-a počela je tražiti novi koncept politike prema bivšoj Jugoslaviji, u šta su se uključili Ministarstvo za spoljne poslove i Ministarstvo za odbranu, kao i Savjet za nacionalnu sigurnost i CIA. Zagovornik vojne intervencije bio je potpredsjednik Al Gore, kao i savjetnik za nacionalnu sigurnost Leon Fuerth i ambasadorica SAD u UN Madeleine Albright, koji su prepoznali potrebu za promjenom stavova i aktivnije angažiranje SAD-a. Ministar spoljnih poslova Warren Christopher i ministar odbrane Les Aspin su sa skepsom prihvatili vojno angažiranje SAD, a veliki otpor je dolazio i od zamjenika načelnika Generalštaba Colina Powella.⁴⁵ Nakon što se administracija SAD izjasnila protiv Vance-Owenovog plana, koji su podržale Velika Britanija, Francuska, Rusija i generalni sekretar OUN B. Ghalib, stajala je pod pritiskom da predstavi svoj plan.⁴⁶ Rezultat dugog preispitivanja politike SAD-a prema bivšoj Jugoslaviji je bio plan u 6 tačaka, koji je predstavljen 10. februara 1993. Na konferenciji za štampu u New Yorku ministar W. Christopher je objavio osnove politike SAD prema Bosni i Hercegovini, po kojima su se SAD nastojale aktivno uključiti da bi se realizovao mirovni proces.⁴⁷ Na sjednici Vijeća sigurnosti UN, održanoj

⁴⁴ "Bil Clinton preuzeo dužnost u Bijeloj kući. Najavljuje se spremanje SAD i svijeta", *Oslobođenje*, Sarajevo, broj 16020, 21. januara 1993, 1.

⁴⁵ Thomas Paulsen, *Die Jugoslawienpolitik der USA 1989-1994*, Nomos, Baden Baden, 1995, 124-125.

⁴⁶ Predsjednik komisije EZ Jacques Delors je osuđivao držanje SAD, smatrajući da je Vance-Owenovim planom moglo doći do preokreta. Smatrao je da su SAD od početka prihvatile taj plan to bi bio signal svim stranama da se rat ne isplati. Budući da se oklijevalo, bilo je mnogo više borbi nego dvije sedmice ranije (Archiv der Genwart, 1. März 1993, Dok. 37620).

⁴⁷ Presseerklärung des amerikanischen Außenministers, Warren Christopher, über die diplomatischen Bemühungen der Vereinigten Staaten im Konflikt im ehemaligen Jugoslawien, abgeben in Washington am 10. Februar 1993. EA, 7/1993, D. 158- D. 161.

25. februara 1993. godine, ruski ambasador Jurij Voroncov je predložio plan predsjednika Jeljcina u osam tačaka, koji se temeljio na planu Vance-Owena. Prema ruskom prijedlogu sve strane u sukobu su pozvane da se za vrijeme pregovora pridržavaju primirja i obustave napade na gradove, posebno na Sarajevo. Moskva je insistirala da se sve strane dogovore o prihvatanju Vance-Owenovog plana i da Vijeće sigurnosti UN o tome donese odgovarajuću rezoluciju.⁴⁸ Na početku 1993. godine zapadni promatrači su konstatairali preokret. Rusija se počela sve više udaljavati od orijentacije svoje spoljne politike prema Zapadu. U proljeće 1993. godine događaji u bivšoj SFRJ su predstavljali pogodno polje za profiliranje Rusije na međunarodnoj političkoj sceni.⁴⁹ Kopredsjednici mirovne konferencije u Ženevi Vance i Owen su u New Yorku nastavili aktivnosti za okončanje rata u Bosni i Hercegovini. Ratno predsjedništvo RBiH, prošireno sa članovima Vlade BiH, jednim brojem poslanika Skupštine BiH iz sedam političkih stranaka i većeg broja predstavnika vjerskog, kulturnog i javnog života grada Sarajeva, nakon iscrpne rasprave o dotadašnjem toku mirovnih pregovora o RBiH koji su vođeni u Ženevi i New Yorku a u skladu s Izvještajem državne delegacije koja je učestvovala na ovim pregovorima, 14. marta 1993. na zajedničkoj sjednici aklamacijom donijelo zaključke: Odobren je dotadašnji rad državne delegacije na ovim pregovorima, Vance-Owenov plan se u osnovi smatra prihvatljivim, uz potrebu nekih modifikacija. Zaključeno je da se na pravedan način riješi pitanje statusa Sarajeva, jer je podjela na nacionalnoj osnovi neprihvatljiva; trebalo je da se u prelaznom periodu pored Predsjedništva zadrže i funkcije Vlade BiH kao izvršnog organa, koja je trebala biti sastavljena na multinacionalnoj i multipartijskoj osnovi. Sastavni dio mirovnog plana morao je biti i princip njegove realizacije.⁵⁰

Šestog aprila 1993. navršila se godina dana kako je međunarodna zajednica priznala Bosnu i Hercegovinu kao nezavisnu i suverenu državu,

⁴⁸ EA, 6/93, Z. 74.

⁴⁹ Peter Bonin, *Rußland und der Krieg in ehemaligen Jugoslawien*, Forschungsschwerpunkt Konflikt und Kooperationsstrukturen in Osteuropa an der Universität, Mannheim, 1994, 35.

⁵⁰ "Narodni sabor BiH aklamacijom usvojio zaključke." *Oslobođenje*, Sarajevo, broj 16074, 16. marta/ožujka 1993, 3.

a s tim priznanjem Bosna i Hercegovina je dobila rat. Povodom tužne godišnjice rata u Sarajevu list *Oslobođenje* je objavljen u 15 miliona primjeraka, na svim kontinentima svijeta. Ovaj broj preveden je na jezike 33 zemlje u kojima je objavljen, pa su tako čitaoci iz svijeta imali priliku da vide “kako izgleda novina koja je, kako su to ovih dana rekli francuski novinari, pobijedila rat i smrt”.⁵¹

Nakon nekoliko mjeseci odlaganja Predsjednik SAD Bill Clinton sastao se sa savjetnicima za vojna pitanja i 1. maja 1993. javno podržao opciju “ukini i udri”. Istovremeno je uputio državnog sekretara W. Christophera u Evropu kako bi privolio saveznike da se priključe.⁵² To je imalo utjecaja pa je 2. maja u Vouliagmeni kod Atene, uz predsjedanje posrednika Vancea i Owena, održana konferencija na kojoj su prisustvovali predsjednik Predsjedništva RBiH A. Izetbegović, predsjednik Hrvatske F. Tuđman i SRJ Dobrica Ćosić, predsjednici Srbije i Crne Gore S. Milošević i M. Bulatović, lider bh. Hrvata Mate Boban te bh. Srba Radovan Karadžić.⁵³ Radovan Karadžić je potpisao Vance-Owenov plan, uz uvjet da ga prihvati i Parlament, koji se trebao sastati 5. maja 1993. Narednog dana Parlament bosanskih Srba je na Palama odbio Vance-Owenovim planom predviđenu podjelu BiH i time i ukupan mirovni plan. Protiv plana je glasao 51 poslanik, dva su bila za plan dok se 12 nije izjasnilo. Konačnu potvrdu ovog držanja trebao je dati referendum stanovništva, što je bilo predviđeno sredinom maja 1993. godine. On je održan 16. maja i na njemu se 96 % stanovnika izjasnilo protiv prihvatanja Vance-Owenovog plana.⁵⁴ Kao posljedica takvog stanja na snagu su stupile pooštrene sankcije protiv SRJ.⁵⁵ S obzirom na humanitarne potrebe i sigurnost više gradova u RBiH, u kojima je situacija

⁵¹ “Oslobođenje u 15 miliona primjeraka.” *Oslobođenje*, Sarajevo, broj 16095, 6. aprila/travnja 1993, 1. Pored novinara *Oslobođenja*, nosilac projekta je bio *Liberation* iz Parisa, uz pomoć Reportera bez granica i velikog lanca knjižara Snak u Francuskoj. To je po riječima francuskih novinara bio najveći projekt te vrste u svijetu. Na godišnjicu rata u Sarajevu čitaoci su mogli da vide kako izgleda to “to čudo slobodne štampe u Sarajevu”.

⁵² “SAD odlučile da vojno intervenišu.” *Oslobođenje*, Sarajevo, 2. maja/svibnja 1993, 1.

⁵³ “U Atini počeo samit o Bosni i Hercegovini. Važan i kritičan trenutak”, ibidem, 1.

⁵⁴ EA, 12/93, Z. 129.

⁵⁵ EA, 10/93, Z. 109.

pogoršana zbog stalnog priliva mnogobrojnih prognanika, među kojima se nalazio veliki broj bolesnih i ranjenih, Vijeće sigurnosti UN-a je 6. maja 1993. godine usvojio Rezoluciju br. 824/1993 kojom su Sarajevo i pet drugih gradova u Bosni i Hercegovini - Tuzla, Bihać, Goražde, Žepa i Srebrenica – koji su bili pod opsadom srpskih snaga - proglašeni sigurnosnim zonama. Posebno je naglašeno da je nužno očuvati osobenosti grada Sarajeva, kao centra više kultura, narodnosnih grupa i religija, koje pokazuju da je zajednički život moguć, te spriječiti njegovo dalje razaranje. Zahtijevano je od svih strana da ovi gradovi i okolne oblasti budu poštovane kao sigurnosne zone i budu slobodne od oružanih napada i svih drugih neprijateljskih djelovanja. Traženo je da se povuku sve vojne i paravojne jedinice bosanskohercegovačkih Srba iz ovih gradova, na rastojanje s kojeg neće predstavljati opasnost za njihovu sigurnost.⁵⁶

Vlada Billa Clintona je od februara 1993. godine zauzela aktivniji stav prema zbivanjima u bivšoj SFRJ. U Bosnu i Hercegovinu je upućena grupa od 26 stručnjaka, uključujući i dužnosnike Ministarstva za spoljne poslove i Pentagona, te dužnosnike i medicinske stručnjake Američke agencije za međunarodnu pomoć (USAID). U izvještaju te grupe stajalo je da glavnu opasnost za civile u Bosni i Hercegovini ne predstavlja glad nego napadi vojske Srpske republike, te kako isporuka hrane i ostali oblici pomoći malo znače u odnosu na otklanjanje stvarnih uzroka patnje. Čelnici američke vlade sastali su se 17. i 18. aprila 1993. godine kako bi razmotrili postojeće mogućnosti za skidanje embarga na isporuku oružja Vladi Bosne i Hercegovine i zračne udare da bi se onemogućili napadi srpske vojske. Pored toga, jedna međunarodna grupa stručnjaka, predvođena generalom Johnom Shalikashvilijem, vrhovnim zapovjednikom snaga NATO-a u Evropi, nakon što je godinu dana prikupljala obavještajne podatke i radila na planovima intervencije, zaključila je da bi se otvorena invazija i okupacija Bosne i Hercegovine mogla izvesti u roku od nekoliko dana, dok bi se operacije zračnih snaga završile u kraćem razdoblju nego kopneni napadi u Pustinjskoj oluji. Međutim, Pentagon, na čijem se čelu nalazio general Colin Powell,

⁵⁶ Resolution 824 (1993) des Sicherheitsrats der Vereinten Nationen über die Einrichtung von Sicherheitszonen in Bosnien-Herzegowina, verabschiedet am 6. Mai 1993. in New York, EA, 18/1993., D. 371- D 373; Carole Hodge, *Velika Britanija i Balkan od 1991. do danas*, Biblioteka Tragom istine, Detecta, Zagreb 2007, 124.

uz prisjećanje na zbivanja u Vijetnamu, protivio se svakoj vojnoj opciji.⁵⁷ Na početku maja 1993. američki državni sekretar W. Christopher je pokušao u Evropi dobiti podršku za politiku Washingtona "ukini i udri". Taj plan, koji je zahtijevao skidanje embarga na isporuku oružja Vladi Bosne i Hercegovine i izvođenje strateških zračnih udara na ciljeve bosanskohercegovačkih Srba, u razgovorima sa liderima deset članica NATO-a i Rusijom, naišao je na hladnu reakciju. Evropski saveznici su se očajnički trudili da izbjegnu intervenciju.⁵⁸ Nakon Christopherovog povratka SAD su pokušale zataškati razmimoilaženje sa saveznicima s obje strane Atlantika. Clintonova administracija je u roku od nekoliko dana odustala od dva kontradiktorna plana - od Vance-Owenovog plana i plana "ukini i udri". Kada su bosanskohercegovački Srbi odbacili plan, SAD nisu oklijevale da ga i same odbace, budući da su ga od početka smatrale nesprovodivim.⁵⁹ Od početka ratnih zbivanja u bivšoj SFRJ američka administracija je stajala na stanovištu da Evropljani trebaju sami rješavati problem. Pokušaji SAD da se u okviru NATO-a postigne konsenzus o skidanju embarga nisu dali nikakve rezultate i propali su najviše zbog opstrukcije Velike Britanije i Francuske. Krajem aprila i početkom maja 1993. godine SAD su izgubile povjerenje u politiku Francuske i Velike Britanije prema Bosni i Hercegovini.⁶⁰ Američki senator Joseph Biden je na sjednici Kongresa SAD

⁵⁷ Pokušaj SAD da se u okviru NATO-a postigne konsenzus o skidanju embarga propao je najviše zbog opstrukcije Francuske i Velike Britanije. Predsjednik SAD Clinton je tada izjavio: "Imam osjećaj da je za Britance i Francuze bilo daleko važnije izbjeći skidanje embarga na oružje, nego spasiti zemlju" (Norman Cigar, *Genocid u Bosni, Politika "etničkog čišćenja"*, Sarajevo, 1998, 204-205).

⁵⁸ L. Silber-A. Litl, *Smrt Jugoslavije...*, 317.

⁵⁹ B. Simms, *Najsramniji trenutak. Britanija i uništavanje Bosne*, Buybook, Sarajevo-Beograd, 2003, 57, 69, 181.

⁶⁰ "Izjava američkog senatora Bajdena. Obeshrabrujući mozaik ravnodušnosti", *Oslobođenje*, Sarajevo, 13. maja/svibnja 1993, 3. "Ne mogu da vam danas ne izrazim svoju ozbiljnu zabrinutost zbog naših evropskih saveznika i njihovog ponašanja u vezi sa bosanskim pitanjem... Ono na što ste vi naišli je obeshrabrujući mozaik ravnodušnosti, oklijevanja, samozavaravanja i licemjerja... Iskreno, nadao sam se da će saveznici znati prepoznati nekoliko realnosti. Prvo, da je pristup iscrtavanju mapa kako su to učinili Vance i Owen suštinski pogrešan. Polazeći od premise da će Bosna biti podijeljena na etničke enklave, ovaj takozvani mirovni plan je samo potakao nasilje umjesto da ga umanjí. Drugo, ono sa čime smo suočeni, nije vjerski građanski rat već očigledni čin srpskog

povodom ratnih zbivanja u BiH, obraćajući se W. Christopheru, u svojoj izjavi na osnovu detaljnih analiza okarakterisao kapitulantsku politiku Evropljana prema BiH, upoređujući je s politikom iz 1938. i 1939. godine, kojom je Adolfu Hitleru dato zeleno svjetlo za vođenje rata. Tvrdio je da su pokazali istu viziju i principe koji podsjećaju na besramnu sliku kišobrana Nevila Čemberlena.⁶¹

Dvadeset drugog maja 1993. godine ministri vanjskih poslova SAD, Francuske, Rusije, Velike Britanije i Španije dogovorili su se na savjetovanju u Washingtonu o programu u 13 tačaka za zaustavljanje ratnih zbivanja u Bosni i Hercegovini i zaštitu sigurnosnih zona UN-a. Među predviđenim mjerama bilo je provođenje dugoročnog mira na osnovu plana Vance-Owena, kao i dostava humanitarne pomoći.⁶² Narednog dana predsjednik Predsjedništva RBiH A. Izetbegović se u izjavi stanovništvu o Akcionom planu u Washingtonu izjasnio da je neprihvatljiv jer on legalizira okupaciju velikog dijela BiH. BBC je u svom komentaru taj plan nazivao "kompromisom zapadnih saveznika i Rusije koji ne skida embargo na isporuku oružja bosanskoj strani, ne predviđa aktivnu primjenu Vance-Owenovog plana i ne nagovještava povlačenje srpskih snaga s okupiranih teritorija". Jedan britanski političar je hladno zaključio: "Ako su Hrvati i Srbi odlučili da

ekspanzionizma i agresije, koji je sa svoje strane pokrenuo i hrvatske apetite... Treće, da svjetska zajednica održavajući embargo na uvoz oružja protiv multietničke bosanske demokracije, čini akt moralnog silovanja... Teško mi je i da iskažem prezir prema evropskoj politici koja od nas sada traži da učestvujemo u nečemu što postaje ozakonjenje srpske pobjede. Da ne brkamo pojmove, evropska politika koja se zasniva na kulturnom i vjerskom sljepilu bila bi potpuno drugačija da su Muslimani agresori... U nedjelju, mada štampa to nije ni zapazila, Vlada Bosne je tražila od njih da idu iz Bosne ukoliko se brinu za bezbjednost svojih ljudi u slučaju da se ukine embargo. Smatram da oni moraju otići ukoliko nastave da to koriste kao izgovor da bi se Bosanci lišavali temeljnog ljudskog prava na svoju odbranu i odbranu vlastitog dostojanstva."

⁶¹ Gemeinsame Erklärung von fünf Mitgliedern des UN-Sicherheitsrats über ein Aktionsprogramm zur Befriedung Bosnien-Herzegowina, veröffentlicht am 22. Mai 1993. in Washington, D. C. EA, 18/1993, D. 373- D. 374). Dogovor iz Washingtona je imao za cilj da premosti podjele među glavnim svjetskim silama, nakon što su Srbi odbili Vance-Owenov plan. Bilo je to stvarno priznanje postojećeg stanja, koje je ohrabrilo srpsko-hrvatske planove o podjeli RBiH.

⁶² "Plan petorice za Bosnu i Hercegovinu. 'Mirovna strategija' u trinaest tačaka", *Oslobođenje*, Sarajevo, 24. maja/svibnja 1993, 3.

podijele BiH, mi tu ništa ne možemo učiniti.”⁶³ Britanski humanitarac i mirotvorac John Blos je iz Sarajeva, 27. maja 1993, britanskom premijeru Johnu Majoru uputio pismo čiji su sadržaj prenijeli bosanskohercegovački mediji. Ukazao je na činjenicu da britanska vlada izdaje ne samo slobodu i sigurnost suverene države i njenog naroda nego i same principe na kojima su zasnovane Ujedinjene nacije.⁶⁴ Predsjednik francuske humanitarne organizacije “Ljekari svijeta” Julles Britner po povratku iz Sarajeva u Paris kritikovao je diplomatske korake u pogledu krize u bivšoj Jugoslaviji. “Ne znam da li treba vojno intervenisati, ali je potrebno dozvoliti Bosancima da se brane”, rekao je Britner, dodajući da “embargo na uvoz oružja Srbima uopšte ne smeta. Ovo je prvi put da se vraćam iz misije sa osjećanjem stida što sam Francuz, što sam Evropljanin”.⁶⁵

Ohrabreni prećutnim stavom međunarodne zajednice na srpska osvajanja u istočnoj i srednjoj Bosni te činjenicom da su bosanski Srbi mogli nekažnjeno odbaciti Vance-Owenov plan, predsjednici Tuđman i Milošević su počeli zajedno s Bobanom i Karadžićem težiti nagodbi koja bi vodila definitivnom raspadu Bosne i Hercegovine. Ti novi prijedlozi uključivali su masovno preseljenje stanovništva i stvaranje tri nacionalno homogene republike. Uz posredovanje lorda D. Owena i T. Stoltenberga, predsjednici Hrvatske i Srbije su se 16. juna 1993. godine dogovorili o izradi

⁶³ “Blosovo pismo Mejdžoru, Nema mira bez pravde”, *Oslobođenje*, Sarajevo, 28. maja/svibnja 1993, 3. U pismu se između ostalog navodilo: “Na Londonskoj konferenciji bilo je odlučeno da teška oruđa koja okružuju Sarajevo budu stavljena pod kontrolu UN... Prije samo nekoliko dana bila je godišnjica prijema BiH u članstvo UN. Kao da su htjeli obilježiti taj događaj, Sarajevo su gađali sa okolnih brda, iz istog teškog oruđa. Kasnije toga dana vraćao sam se iz bolnice, gdje sam vidio kakva je cijena kršenja tih preuzetih obaveza. Vidio sam smrskane i rastrgane ostatke ljudskih bića, koja su samo nekoliko sati prije toga šetali na suncu. ... Postoji strah da se pripremate da obavite posao sa neprijateljima demokratije i da napustite ljude spremne i voljne za jedan takav sistem vladavine... Među zaraćenim stranama BiH je jedina odana multietničkom društvu, i u tom pogledu ona predstavlja jedinu stvarnu nadu za mir. Kao takva ona predstavlja jedinu stvarnu nadu za trajan mir, jer kako može biti mira bez pravde? Ovdje u Sarajevu, u Bosni ubija se istina skupa sa narodom, dok Velika Britanija i Evropa posmatraju tu sramotu.”

⁶⁴ Žil Britner, *Bosancima dozvoliti da se brane*, *Oslobođenje*, Sarajevo, 3. januar/siječanj 1993, 3.

⁶⁵ EA, 16/93, Z. 183-184.

novog mirovnog plana. On je predviđao konfederalnu državu, koja bi se sastojala iz tri nacionalne republike.⁶⁶ Na završetku pregovora lord Owen je izjavio da je Vance-Owenov plan za očuvanje multietničke države propao, savjetujući Bošnjacima da nove prijedloge ozbiljno uzmu u razmatranje.⁶⁷ Predsjednik RBiH A. Izetbegović je ovaj plan smatrao neprihvatljivim jer je bio u suprotnosti s principima koji su bili dogovoreni na Londonskoj konferenciji 1992. godine. Zbog toga je zahtijevao hitan sastanak Generalne skupštine UN, da bi se spriječilo raščlanjivanje članice UN. SAD su se pokušavale distancirati od obavezivanja na jedinstvo Bosne i Hercegovine, pa je predsjednik Clinton izjavio: "Ja sam želio višenacionalnu državu u Bosni. Ali, ukoliko se same strane, uključujući bosansku Vladu stvarno i iskreno sporazumiju o drugačijem rješenju, onda će Sjedinjene Države morati da ga razmotre veoma ozbiljno."⁶⁸ U provođenju te politike D. Owen je imao ključnu ulogu. Prvo je pokušao razbiti postojeće Predsjedništvo RBiH, predlažući da se po načelu pariteta umjesto legalnog Predsjedništva uspostavi devetočlano koordinaciono tijelo u kojem bi po tri člana predstavljala srpski, hrvatski i bošnjački narod. D. Owen je nastojao prisiliti predsjednika Predsjedništva RBiH Izetbegovića da pristane na podjelu Bosne i Hercegovine. Da bi ostvario taj cilj, nastojao je aktivnije angažirati Fikreta Abdića, člana Predsjedništva, koji je podržavao podjelu na tri republike koje bi bile konstituisane na etničkoj osnovi. Na sastanku Predsjedništva BiH u Ženevi krajem juna 1993. pokazao se uspjeh Owenove taktike da stvori jaz između hrvatskih i bošnjačkih članova Predsjedništva, između federalnog i

⁶⁶ EA, 13-14/93, Z. 163. List Times je još 24. maja pisao da je "Vance - Owenov plan preminuo nakon duge i teške bolesti", London. "Diplomatska predaja bez borbe." *Oslobođenje*, Sarajevo, 25. maja/svibnja 1993, 3.

⁶⁷ L. Silber - A. Lital, *Smrt Jugoslavije*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1996, 319.

⁶⁸ C. Hodge, *Velika Britanija i Balkan...*, 156-157. O ulozi lorda Owena u pregovorima predsjednik RBiH Izetbegović je izjavio: "To je klasičan primjer vođenja real-politike. Počeo je sa snažnim i sistematskim pritiskom na našu vladu ne bi li prihvatila podjelu zemlje, čak i moguću podjelu Sarajeva, a potom se usprotivio bombardiranju srpskih položaja unatoč tome što su nastavili s agresijom. Ustvrdio je potom kako su Srbi vlasnici 65 % teritorija Bosne i Hercegovine i naposljetku pokušao razbiti i postojeće Predsjedništvo RBiH, predlažući da se po načelu pariteta umjesto legalnog Predsjedništva uspostavi devetočlano koordinacijsko tijelo, u kojem bi po tri člana predstavljala srpski, hrvatski i bošnjački narod. U svemu što je tada predlagao i činio lord Owen uživao je potporu Miloševića i Tuđmana."

konfederalnog koncepta države.⁶⁹ Povjerenik EZ Hans van den Broek je ustvrdio kako međunarodna zajednica mora ili braniti građane BiH ili im priznati pravo na samoodbranu. Evropski parlament se oglasio snažnim kritikama na račun posrednika D. Owena, koji je i dalje imao glavnu ulogu u mirovnim pregovorima, zbog snažne podrške Velike Britanije.⁷⁰

Tridesetog juna 1993. godine Vijeće sigurnosti UN je odbilo prijedlog da se skine embargo na uvoz oružja za Vladu RBiH. Od 15 članova Vijeća sigurnosti samo je šest bilo za (SAD i još pet zemalja), dok su Rusija, Kina, Velika Britanija, Francuska i Španija bile suzdržane, braneći svoj stav argumentom da bi to ugrozilo njihove vojnike angažirane u Bosni i Hercegovini.⁷¹ Nepokolebljive u svom odbijanju da se skine embargo bile su Rusija, Francuska i posebno Velika Britanija, koje su isticale svoje posebne zasluge za sprečavanje još veće humanitarne katastrofe u Bosni i Hercegovini, naglašavajući da je previše oružja u BiH, da bi naoružanje snaga RBiH dalje pogoršalo situaciju i izazvalo nova krvoprolića i nedužne žrtve te onemogućilo političko rješenje krize u čemu su za sebe rezervisale priznanja i komplimente i naravno upozorile da bi naoružanje Bošnjaka vrlo naljutilo Srbe i Hrvate, koji bi se osvetili mirovnim trupama. Nakon što je spriječena jedna od politički najapsurdnijih i najnezakonitijih odluka ambasadorica SAD u UN Madeleine Albright je u svom govoru naglasila da Vijeće sigurnosti UN mora nastaviti da traži način da se vrati povjerenje. Ona je podvukla da je status quo neprihvatljiv i da to svima mora biti jasno.⁷² Promjena držanja svjetske zajednice prema zbivanjima u Bosni i Hercegovini se uskoro jasno pokazala. Na sastanku šefova Vlada sedam vodećih industrijskih zemalja svijeta i EZ, održanom u Tokiju od 7. do 9. jula 1993. godine, u političkoj deklaraciji "Za sigurniji i humaniji svijet" objavljenoj drugog dana trodnevne konferencije, učesnici su reafirmisali svoju odlučnost da se očuva teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine i da se situacija razriješi na osnovu principa Londonske konferencije. Oni se nisu slagali s rješenjem koje diktiraju Srbi i Hrvati na račun Bošnjaka i nisu prihvatili nikakvo teritorijalno rješenje bez saglasnosti sve tri strane. Ako Srbi i Hrvati

⁶⁹ Bulletin, Nr 60, 8. Juli 1993, 638.

⁷⁰ C. Hodge, *Velika Britanija i Balkan...*, 158.

⁷¹ "Diplomatija prevare i laži", *Oslobođenje*, Sarajevo, 1. jula/srpnja 1993, 3.

⁷² "Evropska Trojka ne da oružje BiH", *Oslobođenje*, Sarajevo, 1. jula/srpnja 1993, 1.

ustraju u komadanju BiH kroz promjenu granica silom ili etničkim čišćenjem, trebali bi se suočiti s bojkotom međunarodne zajednice i ne očekivati nikakvu ekonomsku ili trgovačku pomoć, posebno u obnovi. Učesnici su insistirali da Rezolucije Vijeća sigurnosti UN moraju biti primijenjene odmah kako bi se zaštitili civili i obavezali su se da će pomoći generalnom sekretaru UN da primijeni Rezoluciju 836 Vijeća sigurnosti UN slanjem trupa, zračnom zaštitom snaga UNPROFOR-a, finansijskim i logističkim doprinosima ili odgovarajućom diplomatskom akcijom.⁷³

Osmog jula 1993. godine održana je konsultativna sjednica Predsjedništva RBiH, kojoj su prisustvovali i predstavnici parlamentarnih opozicionih stranaka, na kojoj se razgovaralo o prijedlogu F. Tuđmana i S. Miloševića o konfederalizaciji Bosne i Hercegovine na etničkom principu. Istaknut je jedinstven stav da se ne mogu prihvatiti prijedlozi koji bi vodili razgradnji i dokidanju Bosne i Hercegovine kao države, niti prihvatiti faktičko stanje do kojeg je došlo genocidnim radnjama i drugim vrstama ratnih zločina i silom zauzetih prostora. Međutim, trebalo je prihvatiti i najozbiljnije razmotriti svaku inicijativu koja bi što prije mogla dovesti do pravičnog mira i prestanka stradanja ljudi.⁷⁴ Na sjednici Predsjedništva RBiH, održanoj 10. i 11. jula 1993. godine u Zagrebu, razmatran je i dalje razrađivan prijedlog ustavnog ustrojstva Bosne i Hercegovine. Postignuta je saglasnost da se ustrojstvo RBiH kao složene države iznalazi na tragu savezne države, odnosno federacije, u kojoj se osigurava ravnopravnost građana i jednakopravnost tri konstitutivna naroda. Predsjedništvo je bilo saglasno da se teritorije saveznih jedinica ne formiraju isključivo na etničkom principu, niti su se one mogle smatrati nacionalnim teritorijama. Također je postignuta saglasnost da međunarodni subjektivitet pripada Bosni i Hercegovini, a savezne jedinice ne mogu stupati u međunarodne sporazume i aranžmane kojima se dovode u pitanje interesi i teritorijalni integritet BiH, kao i ostalih saveznih jedinica.⁷⁵ Novi plan sadržavao je ne samo jasno odbacivanje srpsko-hrvatskog nacrtu nego se zalagao za Vance-Owenov

⁷³ EA, 15/93, Z. 174; "Deklaracija "Grupe 7" o BiH. Odbačen diktat Srbije i Hrvatske", *Oslobođenje*, Sarajevo, 9. jula/srpnja 1993, 1.

⁷⁴ "Sastanak Predsjedništva RBiH i parlamentarnih stranaka. Razmotriti svaku inicijativu", *Oslobođenje*, Sarajevo, br. 16189, 9. jula/srpnja 1993, 1.

⁷⁵ "Jednoglasno: BiH Federacija", *Oslobođenje*, Sarajevo, 12. jula/srpnja 1993, 1.

plan, ukoliko Bosna i Hercegovina bude pretvorena u federaciju. Nasuprot federalnih jedinica trebala je biti obrazovana centralna vlada sa širokim kompetencijama posebno u oblasti ljudskih prava, spoljne, privredne i socijalne politike, a federalne jedinice ni u kom slučaju nisu mogle biti obrazovane isključivo prema etničkim kriterijima.⁷⁶

Vojska SR je pokrenula veliku ofanzivu na području Igmana, odakle se mogao nadzirati glavni smjer opskrbe Sarajeva. Nakon što je gotovo 2000 granata ispaljeno na položaje ABiH, predsjednik Izetbegović je napustio pregovore u Ženevi dok se srpske trupe ne povuku s Igmana. Predsjednik SAD Bill Clinton je za neuspjeh pregovora okrivio protivljenje evropskih zemalja skidanju embarga, preispitujući mogućnost razbijanja opsade, uključujući i jednostranu vojnu intervenciju.⁷⁷ Krajem jula 1993. godine oko stotinu kongresmena i senatora potpisalo je otvoreno pismo Kongresne komisije za sigurnost i saradnju u Evropi predsjedniku Billu Clintonu, od koga su u 7 tačaka zatražili odlučnu i snažnu akciju da zaustavi novu ofanzivu srpskih snaga na Sarajevo. U otvorenom pismu članovi oba doma američkog Kongresa i Helsinške komisije izražavali su duboko neslaganje s izjavama državnog sekretara W. Christophera, pogotovo sa njegovim uvjerenjem da "SAD čine sve što mogu" i da "više ništa ne može biti učinjeno"... Oni su podvlačili da je Sarajevo do sada predstavljalo dokaz mogućnosti da različite evropske kulture i religije mogu da žive zajedno uprkos različitosti među njima, a da ono danas simbolizira borbu civiliziranog svijeta protiv sila mržnje, terora i agresije. "Ukoliko se odmah ne poduzmu odlučne akcije, da se spasi ovaj grad", podvlačili su kongresmeni i senatori, "Sarajevo će postati i simbol kompletnog promašaja međunarodne zajednice da živi u skladu sa svojim opredjeljenjima i obavezama, bez obzira na to koliko neko pokušava da prikrije te činjenice". Osim zajedničkog pisma mnogi kongresmeni i senatori su uputili predsjedniku Clintonu i vlastita pisma, ili dali izjave za medije, što je trebalo dovesti do zaokreta od koga će u velikoj mjeri zavisiti i američke pozicije u savremenom svijetu.⁷⁸

⁷⁶ EA, 15/93, Z. 165.

⁷⁷ C. Hodge, *Velika Britanija i Balkan...*, 163.

⁷⁸ "Zahtjev kongresmena i senatora Klintonu. Srbima ultimatum – Ovenu suspenzija", *Oslobođenje*, Sarajevo, 25. jula/srpnja 1993, 1.

Nakon principijelnog slaganja Velike Britanije i Francuske američki dužnosnici su objavili kako neposredno predstoji djelovanje zračnih snaga u slučaju da srpske snage nastave stezati obruč oko Sarajeva. Nakon sporazuma po kojem su Srbi Igman prepustili postrojbama UN utišali su se zahtjevi za zračnim udarima. U međuvremenu je postignut dogovor po kojem će u svakoj vojnoj akciji zajednički odlučivati NATO i UN. Budući da su se javljale sve dublje razlike između Velike Britanije i SAD u vođenju politike prema Bosni i Hercegovini, za NATO-savez i UN je razrađen poseban projekt “dvostrukog ključa”. Kada se 9. augusta sastao NATO, nacrt deklaracije je razvodnjen, pa se priznalo da ne postoji volja za pokretanjem zračnih udara. Narednog mjeseca su propali mirovni pregovori. Sarajevo je ostalo pod opsadom, artiljerijski napadi su se privremeno utišali, ali je još jednom izbjegnuta opasnost od zračnih udara na srpske položaje.⁷⁹ Da bi spriječile svako dalje pogoršanje situacije u Bosni i Hercegovini, SAD su ponovo nastupile aktivnije. Predsjednik Bill Clinton je u izjavi od 2. septembra 1993. godine upozoravao da zračni napadi snaga NATO-a protiv srpskih ciljeva ostaju i dalje “vrlo živa” mogućnost ukoliko bi se nastavili napadi na snage bh. Vlade. On je precizirao da ukoliko bi - dok su pregovori u Ženevi u prekidu - došlo do ometanja humanitarne akcije, napada na zaštićena područja i nastavljanja bombardiranja Sarajeva, vojna opcija NATO-a bila veoma aktualna.⁸⁰

Na konferenciji za medije, održanoj u Sarajevu 28. septembra 1993, članovi Inicijativnog odbora Svebošnjačkog sabora predočili su rezultate tajnog glasanja o tome da li treba prihvatiti najnoviju verziju ženevskih dokumenata. Predsjedavajući Sabora dr. Enes Duraković je saopćio sljedeće rezultate: za prihvatanje dokumenata glasala su 53 sabornika (15,18 %), protiv je bilo 78 (22,36 %) a 218 sabornika (62,46 %) izjasnilo se za prihvatanje ženevskih dokumenata, uz uvjet vraćanja silom okupiranih teritorija na kojima je bošnjačko stanovništvo bilo većinsko.⁸¹ Istoga dana je započelo

⁷⁹ Ibidem, 168.

⁸⁰ “I. Mišić, Klinton prijeti zračnim napadima”, *Oslobođenje*, Sarajevo, 4. septembra/rujna 1993, 1.

⁸¹ “Svebošnjački sabor donio odluku – Vraćanje otetog pa potpis”, *Oslobođenje*, Sarajevo, 29. septembra/rujna 1993, 1. Na kraju zasjedanja Svebošnjačkog sabora akklamacijom je usvojena izjava kojom je muslimanskom narodu vraćeno historijsko ime Bošnjaci, kao oznaka nacionalnog identiteta.

zasjedanje Skupštine Republike Bosne i Hercegovine na kojem je razmatran Ženevski mirovni plan i personalne promjene u Predsjedništvu. Nakon dvodnevnog zasjedanja Skupštine Bosne i Hercegovine obznanjeni su rezultati glasanja poslanika. Na konferenciji za medije predsjednik Skupštine Miro Lazović je saopćio da je Skupština RBiH, uvažavajući stavove Bošnjačkog sabora, političkih stranaka i pokreta, udruženja građana i mišljenja poslanika, donijela nekoliko odluka i stavova. Izjašnjavajući se o ponuđenom ugovoru ženevskih dokumenata, 58 poslanika je glasalo za potpisivanje, uz uvjet povratka teritorija okupiranih silom. Skupština RBiH, uzimajući u obzir zahtjeve hrvatskog i bošnjačkog naroda Bosanske posavine te Katoličke crkve tražila je od državne delegacije da to pitanje postavi na dnevni red mirovnog procesa. Skupština je uputila protest parlamentima Francuske, Velike Britanije i Ruske Federacije zbog pristrasnosti vlada ovih zemalja u cjelokupnom toku mirovnih pregovora u Ženevi. Na inicijativu poslanika Skupštine donijeta je odluka da se uskrati povjerenje dotadašnjem članu Predsjedništva RBiH Fikretu Abdiću. Razlog za takvu odluku je bio njegov pokušaj podjele Bosne i Hercegovine.⁸²

Generalna skupština UN je 29. septembra 1993. godine nastavila rad. Na plenarnoj sjednici njemački ministar spoljnih poslova Klaus Kinkel je tražio veće angažovanje međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini, tvrdeći da je rat u njoj jedna od najdepresivnijih epizoda tadašnjeg vremena. On je izjavio da je izvršena agresija praćena genocidom i da je to prvi primjer od Drugog svjetskog rata da se u Evropi nasilno mijenjaju granice.⁸³ U osmom danu 48. redovnog zasjedanja Generalne skupštine UN, 7. oktobra 1993, Predsjednik RBiH A. Izetbegović je u govoru koji je održao kritikovao intervenciju međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini koja je bila obilježena nizom neispunjenih obećanja. Konstatovao je da polusrčanost trenutnih akcija UN i konfuzija, koja je stvorila duboku moralnu prazninu, može u historiji vrijediti kao principijelni instrument kod razaranja Bosne i Hercegovine. UN ne mogu nastaviti dosadašnju politiku koja ih čini saučesnikom uništenja bosanskog naroda.⁸⁴

⁸² “‘Da’ uz vraćanje otegot”, *Oslobođenje*, Sarajevo, 16273, 30. septembar 1993, 1; EA, 19/93, Z. 219.

⁸³ “Klaus Kinkel o ratu u BiH. Najdepresivnija epizoda našeg vremena”, *Oslobođenje*, Sarajevo, broj 16273, 30. septembra/rujna 1993, 1.

⁸⁴ EA, 21/93, Z. 244.

Na sjednici Generalne skupštine OUN 20. decembra 1993. godine u New Yorku, nakon rasprave o zbivanjima u Bosni i Hercegovini, usvojena je Rezolucija UN br. 48/88. U njoj je naglašeno da RBiH, kao suverena, nezavisna država i članica UN ima sva prava predviđena u Povelji UN, uključujući i pravo na samoodbranu, kako je predviđeno prema članu 51. Zabrinuti činjenicom da oružana neprijateljstva i napadi protiv RBiH traju i dalje i da usvojene rezolucije još uvijek nisu provedene, osuđen je nastavak neprijateljstava od bosanskohercegovačkih Srba, posebno politika “etničkog čišćenja”, kao i napadačka djelovanja koja su od ekstremnih vojnih elemenata bosanskih Hrvata počinjena protiv RBiH. U naglašavanju svoje odlučnosti UN su istakle svoj cilj da RBiH očuva svoju nezavisnost, jedinstvo i teritorijalnu nepovredivost, a da se ne prihvataju osvajanja oblasti primjenom nasilja i praksom “etničkog čišćenja”.⁸⁵ Podržan je i zahtjev RBiH za skidanje embarga na uvoz oružja. Sto devet članica UN, među kojima su bile i SAD, glasale su za taj zahtjev, koji je bio dio jedne obimne rezolucije predstavljene u 30 tačaka. Pedeset sedam država, među kojima su bile članice EZ, Kina, Rusija, Kanada i Indija, bile su suzdržane. Za Vijeće sigurnosti, koje je uvelo embargo na isporuku oružja u bivšu SFRJ, odluka Generalne skupštine nije bila obavezujuća.⁸⁶

Nemoć svjetske diplomatije se jasno pokazivala. Apel Susan Sontag i Juana Goitisola evropskim intelektualcima, autorima i umjetnicima da posjete Sarajevo i skrenu pažnju svjetske javnosti na prilike u njemu ostao je bezuspješan. Sistematski zločini su svakodnevno dokumentirani u međunarodnim medijima, ali bez rezultata. Zbog toga je vladala rezignacija i ravnodušnost. Ali, jevrejski intelektualci Susan Sontag, Alain Finkelkraut, Bernard H. Levi, Daniel Cohen Bendit nisu prestajali podsjećati na Sarajevo. Juan Goitisola je u oklopljenom vozilu išao gradom, posjećivao bolnice, greblja. Pošto su sve riječi o Sarajevu bile rečene, sve slike prikazane, navodio je samo brojke: “169 konc-logora, 172 razorena mjesta, 559 srušenih džamija... Ljekar u Sarajevu je zarađivao tri marke mjesečno, a kutija cigareta je koštala deset...” “Na njegovo pitanje može li Sarajevo još jednu zimu preživjeti, jedan funkcioner UN mu je jasno i odlučno odgovorio: “Ne.”⁸⁷

⁸⁵ EA, 7/1994, D. 222-D.226.

⁸⁶ EA, 2/94, Z. 11.

⁸⁷ Iris Radisch, *Man kann über Sarajevo nicht schreiben*, Zeit-Online, 14. Januar 1994.

Na početku 1994. godine aktivniju ulogu na zbivanja u Bosni i Hercegovini zauzele su članice Organizacije islamske konferencije. Ministri vanjskih poslova osam zemalja (Pakistan, Iran, Egipat, Saudijska Arabija, Turska, Senegal, Malezija i Tunis) sastali su se s generalnim sekretarom UN. U zajedničkoj izjavi ministri su zahtijevali ukidanje embarga na oružje za BiH, kao i da nove prijetnje izrečene na sastanku na vrhu u Bruxellesu budu sprovedene u djelo.⁸⁸ Drugog februara 1994. predsjednice Turske i Pakistana Tansu Çiller i Benazir Butho posjetile su Sarajevo i susrele se s predstavnicima bosanskohercegovačke Vlade. Njih dvije su svjetskoj zajednici pripisale činjenicu da je zaboravila bosanskohercegovački narod. Prema njihovoj izjavi svojom posjetom su htjele staviti do znanja da ga nisu zaboravile. Tansu Çiller je opominjala svjetsku zajednicu da ne nagradi agresiju na BiH, smatrajući da “diktirani mir kojim bi bili legalizovani rezultati osvajačkog rata nije prihvatljiv”.⁸⁹

Od eksplozije granate ispaljene sa srpskih položaja na tržnicu u Sarajevu 5. februara 1994. ubijeno je 68 a ranjeno 197 civila.⁹⁰ To je zahtijevalo odlučnu akciju svjetske zajednice. U pismu upućenom 6. februara generalnom sekretaru NATO-a Manfredu Wörneru, generalni sekretar UN B. B. Ghali se zalagao za saglasnost Vijeća NATO-a za zračne udare na srpske položaje oko Sarajeva. Ova akcija je trebala biti direktno koordinirana između sjedišta snaga UNPROFOR-a i južne komande NATO-a. U svom zahtjevu B. B. Ghali se pozvao na Rezoluciju br. 836 Vijeća sigurnosti, od 4. jula 1993, po kojoj su mogli uslijediti zračni udari ukoliko budu napadnute zaštićene zone.⁹¹ Na savjetovanju održanom u Bruxellesu 7. i 8. februara 1994. ministri vanjskih poslova Evropske unije zahtijevali su trenutni prekid opsade Sarajeva, izjašnjavajući se većinom za zračne napade na srpske artiljerijske položaje i stavljanje Sarajeva pod upravu UN.⁹² Prijedlog ministra vanjskih poslova Francuske Alaina Juppea da se Srbima postavi ultimatum propao je zbog otpora grčke vlade, pa je odluka prepuštena Savjetu NATO-a.⁹³ U izjavi o stanju oko Sarajeva, Savjet je zahtijevao prekid

⁸⁸ EA, 4/1994, Z 25.

⁸⁹ EA, 5/1994, Z 27.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Bulletin, 22. 02. 1994, Nr 16, 152.

⁹² Bulletin, 23.02.1994, Nr 17, 159.

⁹³ EA, 4/94, Z 33.

njegove opsade i povlačenje teškog oružja (bosanskohercegovačkih Srba i vladinih snaga) u toku narednih 10 dana na rastojanje od 20 km od centra grada i stavljanje pod kontrolu UNPROFOR-a.⁹⁴ Već od februara 1994. jasno se pokazivao aktivniji angažman SAD. S obzirom na neuspjeh mirovnih nastojanja evropskih država i aktivniju ulogu ruske spoljne politike, SAD nisu željele ispustiti vođstvo u relevantnim pitanjima svjetske politike. Vojno angažovanje SAD bilo je u svakom slučaju isključeno. Tako je predsjednik SAD Bill Clinton 10. februara 1994. naglašavao da akcija NATO-a treba isključivo biti ograničena na Sarajevo i sprečavanje napada na civilno stanovništvo u gradu.⁹⁵ U okviru vanredne sjednice Vijeća sigurnosti UN, sazvane na zahtjev Rusije, o stanju u Bosni i Hercegovini, održanoj 14. i 15. februara 1994, Rusija, Kina, Ukrajina i Grčka su se izjasnile suzdržano protiv mogućih zračnih napada NATO-a na položaje bosanskohercegovačkih Srba, dok je više od 50 zemalja podržalo ultimatum. Za vrijeme debate sve zemlje su se izjasnile za nove pregovore i diplomatsku inicijativu.⁹⁶ Ministri odbrane SAD, Velike Britanije, Francuske, Italije i Holandije su 21. februara na sastanku u zračnoj bazi Aviano naglasili da će se ultimatum provesti uz slaganje UN. Kratko prije isteka ultimatum generalni sekretar NATO-a Manfred Wörner je izjavio da su se NATO i UN izjasnili protiv zračnih udara, s obzirom na to da je gotovo sve oružje oko Sarajeva stavljeno pod kontrolu UN. Posebni opunomoćenik UN za Bosnu i Hercegovinu Jasushi Akashi ocijenio je da je ultimatum predstavljao uspjeh.⁹⁷ Neposredan razvoj zbivanja nakon ultimatum pokazivao je gubitak utjecaja Evropske unije u korist NATO-a i, s druge strane, na povećanu ulogu SAD i Rusije, bez kojih se nije naziralo rješenje. Svoju ulogu Rusija je ponovo pokazala u pitanju otvaranja tuzlanskog aerodroma za dostavu humanitarne pomoći. Vijeće sigurnosti UN je 4. marta jednoglasno usvojio Rezoluciju br. 900, u kojoj je zahtijevana uspostava snabdijevanja Sarajeva vodom i energijom, kao i nesmetana sloboda kretanja civila i konvoja humanitarne pomoći.⁹⁸

⁹⁴ ÖMZ, 3/1994, 275.

⁹⁵ EA, 4/1994, Z 33.

⁹⁶ EA, 4/94, Z 32.

⁹⁷ EA, 4/94, Z 39.

⁹⁸ Resolution 900 (1994) des Sicherheitsrats der Vereinten Nationen zur Lage um Sarajewo, verabschiedet am 4. März 1994. in New York, EA, 21/1994 D. 606-D. 607.

Nakon četverodnevni pregovora u Washingtonu, 1. marta 1994. Bošnjaci i Hrvati su se dogovorili o uspostavi Federacije. Bosanskohercegovački predsjednik vlade Haris Silajdžić i hrvatski ministar spoljnih poslova Mate Granić potpisali su okvirni sporazum o uspostavi kantona sa širokom autonomijom, sa zajedničkom vladom.⁹⁹ U Sarajevu se 30. maja sastao Parlament Bošnjaka i Hrvata na konstituirajućoj sjednici i prihvatio Ustav Federacije. Poslanici su 31. maja jednoglasno izabrali Krešimira Zubaka za predsjednika i Ejuba Ganića za potpredsjednika, u prelaznom periodu od šest mjeseci. Parlament je ovlastio Harisa Silajdžića da obrazuje vladu koja će vršiti zadatke i vlade BiH i Federacije.¹⁰⁰

Ministri spoljnih poslova SAD, Rusije, Njemačke, Francuske, Grčke i Belgije zahtijevali su 13. maja na savjetovanju u Ženevi da se u Bosni i Hercegovini dogovori četveromjesečno primirje a nakon dvije sedmice nastavak mirovnih pregovora. Osnova za njih trebao je biti plan o podjeli teritorija u odnosu 51 % za Federaciju i 49 % za bosanskohercegovačke Srbe. Primirje je trebalo pratiti brzo razdvajanje snaga, povlačenje teškog oružja, kao i razmještaj vojnika UN na kritičnim mjestima.¹⁰¹ Članovi Kontakt-grupe za BiH (SAD, Rusija, Njemačka, Francuska, Velika Britanija) 25. i 26. maja sastali su se u Talloiresu s predstavnicima Bošnjaka, Hrvata i Srba, ali nije postignut dogovor s obzirom na predloženu teritorijalnu promjenu ili primirje.¹⁰² Ministri spoljnih poslova Kontakt-grupe odobrili su u Ženevi 5. jula plan teritorijalne podjele za BiH, koji je predviđao ostanak u postojećim granicama, s odnosom od 51 % teritorija za Federaciju BiH i 49 % za bh. Srbe. Ovaj plan je predstavljen i o njemu je trebao biti postignut dogovor do 19. jula.¹⁰³ Parlament Federacije je 18. jula 1994. sa 68 za, 17 protiv i 2 uzdržana glasa odobrio plan Kontakt-grupe. Nakon dvodnevnog savjetovanja bosanskohercegovački Srbi su objavili 19. jula da se ne slažu s planom, zahtijevajući dalje pregovore.¹⁰⁴ U središtu

⁹⁹ Rahmenabkommen zwischen der bosnischen Regierung und den bosnischen Kroaten sowie Bosnischen-Föderation und der Republik Kroatien, unterzeichnet am 1. März 1994. in Washington EA, 7/1994, D. 239- D. 248.

¹⁰⁰ EA, 4/94, Z 79.

¹⁰¹ EA, 4/94, Z 77.

¹⁰² EA, 4/94, Z 85.

¹⁰³ EA, 5/94, Z. 107.

¹⁰⁴ EA, 5/94, Z. 109.

razgovora A. Kosireva i S. Miloševića 1. augusta bio je mirovni plan za Bosnu i Hercegovinu. Kosirjev je zahtijevao od S. Miloševića da prisili bosanskohercegovačke Srbe na prihvatanje mirovnog plana, ukoliko želi da se Srbiji olabave sankcije. Nakon što su bosanskohercegovački Srbi odbili mirovni plan, vlada u Beogradu je objavila da prekida političke i privredne odnose s bosanskohercegovačkim Srbima i da zatvara granicu, osim za isporuke humanitarne pomoći.¹⁰⁵

Zbog pogoršanja prilika u Bosni i Hercegovini otpor predsjednika Clintona je bio sve slabiji i američka administracija se počela intenzivnije baviti politikom prema saveznicima. Senat je 11. augusta 1994. sa 58 glasova za i 42 protiv zahtijevao skidanje embarga za dostavu oružja vladinim snagama. Clinton je ranije u pismu odboru vojnih snaga ponovio da će se kod UN zalagati za rezoluciju kojom će se embargo uz međunarodnu saradnju skinuti do 15. oktobra 1994. u slučaju da do tada bosanskohercegovački Srbi ne prihvate mirovni plan.¹⁰⁶ Kasnije se ministar Christopher založio za rezoluciju Vijeća sigurnosti UN koja je trebala nakon šest mjeseci da vodi ukidanju embarga. Od 12. novembra SAD su se povukle iz nadgledanja embarga i odlučile da više neće biti razmjene informacija sa savezničkim tajnim službama. Diplomate UN su odluku SAD smatrale razlogom za duboku krizu među saveznicima. Na zasjedanju ministara spoljnih poslova WEU takva politika je bila ošto kritikovana. Komentatori su već ranije konstatovali da kontrola embarga već duže vremena ne funkcioniše, navodeći da su uspjesi ABiH povezani s ilegalnom dostavom oružja iz Hrvatske, Rusije, Poljske, Bugarske...¹⁰⁷ Tek kasnije će se ustanoviti da su SAD već od aprila 1994. bile upoznate sa dostavom oružja od Irana, što su prešutno prihvatile.¹⁰⁸

Budući da nije bio postignut dogovor o teritorijalnom razgraničenju, u Sarajevu je pokrenuta akcija za potpisivanje *Deklaracije o slobodnom i jedinstvenom Sarajevu*, koja je zvanično počela 1. oktobra u 12 sati, molitvom za mir u Kamernom teatru 55. Tim povodom, govoreći o opredjeljenju

¹⁰⁵ EA, 5/94, Z 118.

¹⁰⁶ Archiv der Gegenwart..., 7. August 1994, 39255.

¹⁰⁷ Archiv der Gegenwart..., 21. November 1994, 39.497.

¹⁰⁸ Knut Kirsten, Der Jugoslawienkonflikt, DFG- Projekt "Zivilmächte", Fallstudie, Universitat Trier 1998, 41.

Sarajlija za nepodijeljeni grad, koje su građani u više navrata iskazali tokom rata, gradonačelnik dr. Tarik Kupusović je podsjetio na 4. april 1992. godine, kada je zakazana sjednica Skupštine grada, koja nije održana, ali su se sastali predsjednici odbora svih stranaka, pa i SDS, potpisavši tom prilikom da niko u Sarajevu ne može pregovorati o podjeli grada. S istim stavom oglasila se početkom 1993. godine Skupština grada, a nakon toga usvojena je i Deklaracija o ustrojstvu i organizaciji grada po želji njegovih građana. Ovom akcijom su aktualizirani raniji stavovi. To je bio način da se pokaže svijetu da su stanovnici bili za slobodno Sarajevo. Ta deklaracija se potpisivala kako u Sarajevu tako i širom svijeta, u više od 20 zemalja na svim kontinentima. Mogli su je potpisati prognanici iz BiH, kao i njeni prijatelji širom svijeta koji su mislili drugačije od svojih vlada. Planirano je bilo da Deklaracija s potpisima bude objedinjena u knjigu kao trajni dokument i pohranjena u Skupštini grada. Deklaraciju je nakon potpisa trebalo uputiti na adrese Boutrosa Ghalija, Savjeta Evrope, Billa Clintona i međunarodne Kontakt-grupe.¹⁰⁹ Nju je u Sarajevu potpisalo 181.350 punoljetnih građana Sarajeva, 900.000 u inostranstvu, u Beogradu 15.000, u Podgorici 11.000...¹¹⁰

Tek u ljeto 1995. poduzete su odlučne aktivnosti da se okončaju ratna zbivanja. Na zasjedanju parlamentarne skupštine ZEU o situaciji u bivšoj Jugoslaviji, održanom u Parisu od 19. do 22. juna 1995, usvojena je Preporuka br. 581, u kojoj je traženo da se prihvati politički dijalog i postigne dugotrajno primirje za Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku, na osnovu plana Kontakt-grupe, kao i izbjegavanje eskalacije sukoba izvan regije. Pored toga podržana je inicijativa da se u pogodnom trenutku sazove konferencija na kojoj će uzeti učešća političke vođe SRJ, Hrvatske i BiH.¹¹¹ Nakon što su 11. jula 1995. Srbi zauzeli UN zaštićenu zonu Srebrenicu, počeli su sa deportovanjem 30.000 stanovnika. Obližnje mjesto Potočari, u koje su se sklonile hiljade stanovnika Srebrenice, opkoljeno je, a tamo stacionirani holandski vojnici su razoružani. Srpske snage su tada izvršile

¹⁰⁹ *Oslobođenje*, 1. oktobar 1994, 11.

¹¹⁰ *Bosna i Hercegovina - jezgro velikosrpskog projekta*, uredila i pripremila Sonja Biserko, Beograd, 2006, 89-90.

¹¹¹ Empfehlung Nr 581 der Parlamentarischen Versammlung der WEU zur Lage im ehemaligen Jugoslawien, verabschiedet während des 3. Teils ihrer 40. Sitzungsperiode vom 19. bis zum 22. Juni 1995. in Paris, Internationale Politik (IP), 12/1995, 79-83.

selekciju stanovništva za deportovanje, zadržavajući vojno sposobne osobe, uključujući i dječake, koji su uskoro ubijeni. Time je izvršen najveći zločin u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. Nakon višesedmične opsade Srbi su osvojili i drugu istočnobosansku zaštićenu zonu Žepu i počeli s deportacijom stanovništva. Više hiljada osoba evakuirano je pod nadzorom UN.¹¹² Dan kasnije, kad je Srebrenica prestala biti zaštićena zona, Vijeće sigurnosti UN je Rezolucijom br. 1.004 zatražilo da se snage bosanskih Srba povuku iz zaštićene zone Srebrenica, što je bila samo još jedna potvrda nedosljednosti politike UN.¹¹³ Bill Clinton je 14. jula 1995. najavio djelotvorniji instrument za okončanje sukoba u BiH. U to vrijeme NATO se pokazao bespomoćnim, a u isto vrijeme Kongres se zalagao za skidanje embarga za vladu BiH, što je moglo utjecati da Rusija poduzme isti korak prema Srbima. Francuska i Velika Britanija su tada prijetile da će povući svoje trupe iz sastava UNPROFOR-a, tako da su SAD stajale same pred odgovornošću za katastrofalno stanje. Tajni operativni plan NATO-a 40-104 je predviđao 20.000 vojnika SAD za evakuaciju trupa UN iz Bosne i Hercegovine. Samo odlučna vodeća uloga SAD je mogla spriječiti da situacija postane još lošija. Do 6. augusta 1995. napravljen je plan u 7 tačaka, koji je sadržavao vojne i političke instrumente američke strategije. Tri glavne tačke su bile direktni pregovori sa S. Miloševićem, djelimična suspenzija sankcija te plan Kontakt-grupe. SAD su bile nezadovoljne s dotadašnjom ulogom Evropljana u rješavanju sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Nova američka strategija uključivala je četiri ratne opcije: ukini, udri, povlačenje UNPROFOR-a kao i scenarij angažovanja jedne arapske vojne sile koja bi pomogla Bošnjacima. Taj plan je trebalo držati u tajnosti da javnost ne očekuje previše od njega.¹¹⁴ Zatim je uslijedila misija A. Lakea u sedam glavnih evropskih gradova da bi se pridobili saveznici za tu strategiju. Novi mirovni proces pokrenut je 14. augusta, a temeljio se na inicijativi međunarodne Kontakt-grupe. Prema planu predviđena je modificirana geografska podjela prema ključu 51% teritorija za Bošnjake i Hrvate i 49 % za Srbe.¹¹⁵ Nakon granatiranja gradske jezgre Sarajeva, 28. augusta 1995. ispred Gradske tržnice ubijeno

¹¹² IP, 8/1995, 137.

¹¹³ IP, 12/1995, 84-86.

¹¹⁴ K. Kirste, Der Jugoslawienkonflikt, 59.

¹¹⁵ IP, 9/1995, 133.

je 37 osoba, a ranjeno 90. Uslijedila je uskoro oštra osuda i reakcija međunarodne zajednice. Rano ujutro, 29. augusta više od 60 letjelica NATO-a je sudjelovalo u akciji "Noćni let", u kojoj je oštećena ili uništena većina srpskih vojnih ciljeva. Ta akcija u kojoj su sudjelovale i Snage za brzo djelovanje u velikoj je mjeri doprinijela smanjenju debalansa u naoružanju i borbenoj snazi "sukobljenih strana".¹¹⁶ Ministri spoljnih poslova Hrvatske, SRJ i Bosne i Hercegovine dogovorili su se 8. septembra na sastanku sa Kontakt-grupom u Ženevi o osnovama mirovnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu, prema kojim je Bosna i Hercegovina trebala ostati jedinstvena država, koja bi se sastojala iz dvije jedinice, Federacije BiH i Republike Srpske.¹¹⁷ U razgovorima u Beogradu 14. septembra sa S. Miloševićem i zamjenikom ruskog ministra spoljnih poslova postignut je dogovor o planu u 4 tačke o mirnom rješenju sukoba u Bosni i Hercegovini. Nakon podizanja opsade Sarajeva i povlačenja snaga bosanskohercegovačkih Srba, NATO je 14. septembra obustavio zračne napade. Na zapadu Bosne jedinice Armije BiH i HV pokrenule su 16. septembra veliku ofanzivu, stavljajući pod svoju kontrolu brojne gradove. U razgovorima u New Yorku 26. septembra ministri spoljnih poslova dogovorili su se o glavnim principima budućeg ustava za Bosnu i Hercegovinu. Tu su spadali uspostava Skupštine, Predsjedništva i Ustavnog suda, kao i pravila za provođenje izbora. Na sastanku Kontakt-grupe i predstavnika islamskih zemalja u New Yorku 29. septembra razmatrani su zajednički postupci pri sprovođenju mirovnog procesa u Bosni i Hercegovini, posebno pitanja humanitarne podrške i pomoći izbjeglicama, njihov povratak, obnova zemlje, uključenje bivših jugoslavenskih republika u svjetsku privredu, kao i pitanje razoružanja i kontrole oružja.¹¹⁸ Borbeni avioni NATO-a napali su 4. oktobra srpske protivzračne položaje u Bosni i Hercegovini. Narednog dana dogovoreno je primirje koje će trajati najmanje dva mjeseca, a koje će biti praćeno mirovnim pregovorima koji će se voditi u SAD.¹¹⁹ Tri posrednika, Hoolbrooke, Igor Ivanov i posrednik Evropske unije Carl Bildt susreli su se 18. oktobra nakon obavljenih razgovora

¹¹⁶ K. Begić, *Bosna i Hercegovina ...*, 270-271.

¹¹⁷ Grundprinzipien zwischen Bosnien-Herzegowina, Kroatien und Jugoslawien unter der Agide der Kontaktgruppe am 8. September 1995. in Genf vereinbart, IP, 10/1995, 104-105.

¹¹⁸ IP, 9/ 1995, 133.

¹¹⁹ IP, 11/1995, 121.

u Sarajevu i Beogradu radi ubrzanja mirovnog procesa i održanja primirja u Bosni i Hercegovini. U zračnoj bazi Wright Petterson u SAD 1. novembra počeli su mirovni pregovori koje je vodio američki ministar spoljnih poslova Warren Christopher sa predsjednicima Bosne i Hercegovine, Hrvatske i SRJ. Predsjednici Hrvatske F. Tuđman i Bosne i Hercegovine A. Izetbegović potpisali su 10. novembra sporazum o učvršćenju Federacije BiH, koji je predviđao ponovno ujedinjenje Mostara i povratak izbjeglica. Američki predsjednik Bill Clinton 21. novembra je objavio da je postignut dogovor o mirovnom ugovoru o budućem političkom i teritorijalnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine od strane predsjednika Bosne i Hercegovine, Hrvatske i SRJ. Prema sporazumu Bosna i Hercegovina je ostala međunarodno priznata država koja se sastoji iz dva dijela, bošnjačko-hrvatske Federacije i Republike Srpske. Glavni grad Bosne i Hercegovine Sarajevo ostao je jedinstven i pod bošnjačkom kontrolom.¹²⁰ Trebalo je obrazovati centralnu vladu i kao rezultat slobodnih izbora pod međunarodnom kontrolom državni Parlament i Predsjedništvo. Ratni prestupnici nisu mogli vršiti javne funkcije. O statusu grada Brčkog, koji je povezivao dva srpska dijela, nije postignut dogovor i odlučeno je da odluku nakon jedne godine donese Arbitražna komisija. Mirovni sporazum za Bosnu i Hercegovinu potpisan je 14. decembra 1995. u Parizu.¹²¹

Dvadeset drugog decembra 1995. ukinuto je ratno stanje u Sarajevu, a 29. februara 1996. Sarajevo su zvanično deblokirali pripadnici federalne policije, u pratnji međunarodnih kolega i IFOR-a. Ministar unutrašnjih poslova FBiH Avdo Hebib je vožnjom slobodnim putevima na simboličan način otvorio putne komunikacije koje iz Sarajeva vode prema Zenici i Tuzli, poručujući svim građanima Bosne i Hercegovine i svijeta da je Sarajevo deblokirano i da je to trenutak koji ulazi u historiju.¹²² Predsjednik Pred-

¹²⁰ Šesnaestog dana pregovora u Daytonu, S. Milošević i H. Silajdžić su razmatrali pitanje Sarajeva. Srpski predsjednik dao je prijedlog koji je zapanjio Silajdžića rekavši: "Vi zaslužujete Sarajevo jer ste iskopali tunel i ulazili i izlazili kao lisice. Ali, vi ste se za njega i borili, a one kukavice su vas ubijale s brda", misleći na bosanske Srbe. On je predavao Sarajevo nadajući se ne samo da će time uništiti osnovu Karadžićeve moći već da će, u krajnjoj liniji, olakšati podjelu Bosne. Još jedan dio teritorije je očišćen, ovog puta sporazumom a ne topovima (L. Silber - A. Litl, *Smrt Jugoslavije...*, 411-412).

¹²¹ IP, 12/1995, 123.

¹²² "Nakon četiri godine. Deblokiranje Sarajeva", *Oslobođenje*, Sarajevo, 1. III 1996. godine, 1. Sarajevo se nalazilo u opsadi od 2. maja 1992. do 29. februara 1996., 1399 dana.

sjedništva RBiH A. Izetbegović je povodom 1. marta, Dana nezavisnosti BiH, uputio čestitku građanima RBiH u kojoj je naglasio da je Dayton zaustavio umiranje u Bosni i položio temelje cjelovitoj BiH sa svim što ta cjelovitost podrazumijeva i znači, ali to su ipak samo temelji a zgrada čeka svoje graditelje, pozivajući građane RBiH da se okrenu zadatku da se učvrsti krhki mir i da bi se snovi o Bosni, kao zemlji tolerancije i slobode, postepeno pretvarali u stvarnost.¹²³ Istoga dana predsjednik SAD Bill Clinton je povodom Dana nezavisnosti RBiH uputio čestitku predsjedniku A. Izetbegoviću u kojoj je navodio da svijet zna zastrašujuću cijenu koju je RBiH platila za svoju nezavisnost; tri i po godine rata odnijele su u smrt desetine hiljada ljudi, dok su milioni ljudi ostali bez doma i razdvojeni od svojih porodica. "U toku svega toga BiH je ostala odana idealu tolerantnog, multietničkog društva. Implementacijom Dejtonskog sporazuma taj ideal može postati realnost za sve ljude u Bosni..."¹²⁴

Rezime

U periodu između zvaničnog priznanja nezavisnosti Bosne i Hercegovine i Dejtonskog mirovnog ugovora međunarodna diplomatija je donijela brojne rezolucije, mišljenja, preporuke i odluke, ali bez uspostavljenih instrumenata za njihovo provođenje. Različiti politički stavovi članica EZ (EU) i Vijeća sigurnosti UN pokazali su da ne postoji spremnost da se sukobi okončaju zbog geostrateških interesa pojedinih zemalja. Evropski mediji su svakodnevno dokumentirali zločine u Sarajevu pod opsadom, ali su svi principi na kojima su se temeljile UN gurnute na marginu. Domet rezolucija Vijeća sigurnosti UN ostao je ograničen različitim političkim interesima članica EZ i stalnih članica UN, koji su bili instrument utjecaja na odluke i metode provođenja usvojenih zaključaka. Reakcija na povrede humanitarnih prava zadržale su se samo na verbalnim osudama i prijetnjama. Preokret je uslijedio u februaru 1994. Od eksplozije granate ispaljene na tržnicu u Sarajevu 5. februara ubijeno je 68 a ranjeno 197 civila, što je zahti-

¹²³ "Obraćanje predsjednika Izetbegovića. Biti građanin BiH," *Oslobođenje*, Sarajevo, ibidem 1.

¹²⁴ "Klintonova čestitka Izetbegoviću. Ideal može postati realnost", *Oslobođenje*, Sarajevo, Ibidem, 1.

jevalo odlučnu akciju svjetske zajednice. Od tada se jasno pokazivao aktivniji angažman SAD. S obzirom na neuspjeh mirovnih nastojanja evropskih država i aktivniju ulogu ruske spoljne politike, SAD nisu željele ispustiti vođstvo u relevantnim pitanjima svjetske politike. Neposredan razvoj zbivanja nakon ultimatumata pokazivao je gubitak utjecaja Evropske unije u korist NATO-a i sa druge strane na povećanu ulogu SAD i Rusije, bez kojih se nije naziralo rješenje. Glavni cilj najvažnijih međunarodnih tijela bio je usmjeren na zaustavljanje rata. Neuspjeh je diskreditovao UN kao organizaciju, ali se krivnja mogla pripisati glavnim članicama Vijeća sigurnosti: one su izbjegle rješenje problema pokušavajući iskoristiti UNPROFOR za ciljeve za koje ga nisu ni predvidjele ni opremile, a nakon što su priznale BiH kao nezavisnu suverenu državu ponašale su se kao da to nisu učinile. Uloga UN-a se još više smanjila kada SAD nisu njima prepustile vođstvo, već članicama NATO-a, svjesne da od njih neće biti posebnih prigovora američkoj politici. Mir u regiji ostao je glavni cilj evropskih zemalja, ali se u SAD sve izrazitije pojavljivao moralni cilj – da se postigne pravedno rješenje za Bošnjake. Evropljani su smatrali da su Srbi dobili rat u BiH i da bi bilo beskorisno poticati Bošnjake ili bošnjačko-hrvatski savez da ga nastavi. Amerikanci su bili prisiljeni na politiku pomaganja bosanskim vlastima radi uspostave vojne ravnoteže skidanjem embarga na oružje i upotrebom zračnih snaga za zaustavljanje srpske agresije i odbranu zaštićenih zona.

**OPSADA SARAJEVA (1992-1995).
NOVI PRILOG RASPRAVAMA O KONCEPTU HUMANITARNE
INTERVENCIJE U MEĐUNARODNOM PRAVU**

Iako međunarodno pravo ima svoju *nemalu vrijednost*, koju niti jedna diplomacija ne može bez vlastite štete zanijekati, pa niti potcijeniti, međunarodno pravo posve sigurno *ne vrijedi toliko* da bi u sadašnjosti i sa sigurnošću moglo spriječiti upotrebu sile u međudržavnim odnosima.

Vladimir Ibler, 2002.¹

I

Opsada Sarajeva, glavnoga grada jedne punopravne članice Ujedinjenih naroda,² u kojem se u posljednjem desetljeću dvadesetoga stoljeća svakodnevno događaju i ne zaustavljaju velika, sustavna i masovna kršenja ljudskih prava s teškim humanitarnim posljedicama, nedvojbeno je dovela u pitanje efikasnost sustava kolektivne sigurnosti UN-a³ i prvenstveno odgovornost Vijeća sigurnosti (politički najvažnijeg tijela Ujedinjenih naroda).

Tragedija i sudbina opkoljenoga grada snažno je upozorila da je pravni okvir sustava kolektivne odgovornosti UN⁴ zakazao, da je krajnje neučinkovit (zbog mogućeg blokirajućeg veta stalnih članica Vijeća sigurnosti), zastario, posve neprilagođen sasvim novim međunarodnim odnosima i sve složenijim situacijama i sukobima u svijetu, a da s druge

¹ V. Ibler, *Koliko vrijedi međunarodno pravo?*, Rad HAZU, knj.485=knj.40 Razreda za društvene znanosti, Zagreb, 2002, 57-76.

² Bosna i Hercegovina primljena je u punopravno članstvo Ujedinjenih naroda 22. svibnja 1992. zajedno sa Hrvatskom i Slovenijom.

³ Prethodili su mu sustavi kolektivne sigurnosti Svete alijanse (1815-1830) i Lige narode (1919-1946).

⁴ Reguliran je u glavama VI. *Mirno rješavanje sporova*, VII. *Djelovanje u slučaju prijetnje miru, narušenja mira ili čina agresije* i VIII. *Regionalni sporazumi Povelje*.

strane, nema pravnog osnova dopustivosti primjeni sile pojedinih država zbog krajnje humanitarnih razloga.

Akademik Ibler stoga s razlogom postavlja jedno važno pitanje: *koliko zapravo vrijedi međunarodno pravo* i što misliti o zabrinjavajućoj provaliji koja nedvojbeno postoji između nekih normi međunarodnog prava (npr. prava čovjeka) s jedne strane i istodobno postojećih činjenica realnoga međunarodnog i međudržavnog života s druge strane, između norme (pravnog pravila) i potpuno suprotne stvarnosti?⁵

Dakle, prema općem međunarodnom pravu uporaba sile ili prijetnja silom zabranjena je.⁶ To je načelo imperativnog karaktera. Postoje međutim dva izuzetka: čl. 51. Povelje, individualna ili kolektivna samoobrana i čl. 39. kada Vijeće sigurnosti utvrđuje postojanje svake prijetnje miru⁷, narušenja mira ili čina agresije i daje preporuke ili odlučuje koje će se mjere poduzeti u skladu s članovima 41.⁸ i 42.⁹ radi održavanja ili uspostavljanja međunarodnog mira i sigurnosti.

⁵ V.Ibler, *o. c.*, 124.

⁶ Prema čl.2(4) Povelje:

Članovi se u svojim međunarodnim odnosima suzdržavaju od prijetnje silom ili upotrebe sile koje su uperene protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke nezavisnosti bilo koje države, ili su na bilo koji način nespojive s ciljevima Ujedinjenih naroda.

⁷ Danas se pod *prijetnjom miru* razumijeva i golemo kršenje ljudskih prava u masovnim razmjerima čak i u unutarnjem sukobu ili izvan sukoba, kao i međunarodni terorizam.

⁸ Članak 41. Povelje:

Vijeće sigurnosti može odlučiti kakve mjere, koje ne uključuju upotrebu oružane sile, treba poduzeti da se provedu u djelo njegove odluke, i može pozvati članove Ujedinjenih naroda da primijene te mjere. One mogu obuhvatiti potpuni ili djelomični prekid ekonomskih odnosa te željezničkih, pomorskih, zračnih, poštanskih, telegrafskih, radio i drugih sredstava veze, kao i prekid diplomatskih odnosa.

⁹ Članak 42. Povelje:

Ako Vijeće sigurnosti smatra da mjere predviđene u članku 41. ne bi odgovarale ili ako se pokazalo da ne odgovaraju, ono može, pomoću zračnih, pomorskih ili kopnenih snaga, poduzeti takvu akciju kakvu smatra potrebnom za održavanje ili uspostavljanje međunarodnog mira i sigurnosti. Ta akcija može obuhvatiti demonstracije, blokadu i druge operacije zračnih, pomorskih ili kopnenih snaga Ujedinjenih naroda.

Međutim, kada sustav kolektivne sigurnosti Ujedinjenih naroda zakaže u potpunosti, u Povelji nema pravila o uporabi sile izvan toga sustava zbog velike, goleme humanitarne potrebe kako bi se spriječili masovni zločini protiv civilnog stanovništva, etničko čišćenje ili umanjile teške povrede temeljnih ljudskih prava na teritoriju neke države, jer je pozornost njezinih kreatora (Povelje UN) bila isključivo usmjerena na sprečavanje oružanih sukoba između država (koji su doveli do Drugog svjetskog rata) i čina agresije. Jasno je da u svom začetku namjera sustava nije bila nositi se s krizama s velikim kršenjem ljudskih prava unutar granica neke države.¹⁰ I prema čl. 2 (7). Povelje ništa u Povelji ne ovlašćuje Ujedinjene narode da se miješaju u poslove koji po svojoj biti spadaju u unutrašnju nadležnost države osim ako se radi o primjeni prisilnih mjera na temelju Glave VII.

Međutim, taj visoki prag granice primjene unutrašnjeg i međunarodnog prava postupno se snižava. Velika se kršenja ljudskih prava, koja su sada propisana i regulirana međunarodnim ugovorima donijetim poslije Povelje, ne mogu se više smatrati isključivo i samo pitanjima unutrašnjega prava i koja su kao takva onda iznad ovlasti sustava Ujedinjenih naroda. Stoga moram spomenuti Izvješće glavnog tajnika Kofija Annana o radu Ujedinjenih naroda za 1999, podnijetom na posljednjoj Općoj skupštini u 20. stoljeću.¹¹ U kontekstu dramatičnih događanja u Ruandi i Kosovu naglašeno je sljedeće:

...Dok će genocid u Ruandi pokazati našoj generaciji posljedice nedjelovanja pred masovnim ubojstvima, nedavni je sukob na Kosovu pokrenuo važna pitanja o posljedicama djelovanja u nedostatku potpunog jedinstva od strane međunarodne zajednice. Stvorio je dilemu oko takozvane humanitarne intervencije: s jedne je strane pitanje zakonitosti neke akcije koju poduzimaju organizacije na regionalnoj razini bez odobrenja Ujedinjenih naroda; s druge strane je univerzalno

¹⁰ F. Francioni, *Of War, Humanity and Justice: International Law After Kosovo*, Max Planck Yearbook of United Nations Law, 4 (2000), 107.

¹¹ Report of the Secretary-General on the Work of the Organization, G.A.O.R., 54th Sess., 4th Plen. Mtg., A/ 54/1, 20 September 1999, pp 2-3.- Vidi Izvješće Glavnog tajnika o radu Ujedinjenih naroda, 20. rujna 1999, <http://www.un.org/news/Press/docs/1999/19990920.sgs7136.html>

priznata obveza glede učinkovitog zaustavljanja velikih i sustavnih kršenja ljudskih prava s teškim humanitarnim posljedicama. Nemogućnost međunarodne zajednice da u slučaju Kosova uskladi ova dva jednako snažna interesa - univerzalnu zakonitost i učinkovitost kod obrane ljudskih prava - može se sagledati samo kao tragedija...

Na kritike sustava Ujedinjenih naroda ukratko pojašnjava:

...nisu nas nedostaci Povelje doveli do ovoga stanja, već naše poteškoće prilikom primjenjivanja njenih načela u novom razdoblju, u razdoblju u kojem strogo tradicionalni pojmovi suvereniteta ne mogu više učiniti pravdu nadama svih naroda da dobiju svoje temeljne slobode...

A za Vijeće sigurnosti i Ujedinjene narode kao cjelinu ostaje i dalje temeljni izazov

...kovati jedinstvo iza načela da se velika i sustavna kršenja ljudskih prava ne smiju dozvoliti bez obzira na mjesto gdje su se dogodila...

K. Annan u konačnici zapravo zaključuje da je svaka uporaba sile radi humanitarnih razloga i motiva rezultat neuspjeha u sprečavanju zločina protiv čovječnosti. Stoga je obveza međunarodne zajednice povećati i unaprijediti sposobnosti u sprečavanju kršenja ljudskih prava.

II

Tragedija Sarajeva nedvojbeno je novi, važan prilog svim raspravama i stručne i znanstvene javnosti o konceptu uporabe sile izvan sustava UN-a zbog krajnje humanitarne nužde, zbog neučinkovitog zaustavljanja velikih i sustavnih kršenja ljudskih prava s teškim humanitarnim posljedicama. Taj je koncept u znanosti međunarodnoga prava poznat kao *humanitarna intervencija*, a posebice se o njemu raspravljalo nakon zračnih napada oružanih snaga NATO-a,¹² bez prethodnog odobrenja Vijeća sigurnosti¹³ na različite ciljeve u Jugoslaviji.¹⁴

¹² Počeli su 24. ožujka, a službeno prekinuti 20. lipnja 1999.

¹³ Odobrenja nije bilo, ali je dan poslije početka napada, na konferenciji za novinare ministra obrane Ujedinjenog kraljevstva, G. Robertsona, upotrebljen izraz *potpora*: